

TARİH

TOPLUM VE İNANÇ

EDİTÖRLER: Dr. Kazım KARTAL, Dr. Fehminaz ÇABUK

YAZARLAR:

Doç. Dr. Yunus Emre TANSÜ

Dr. Öğr. Üyesi Hacı ÇOBAN

Dr. Öğr. Üyesi Ramazan GÜREL

Öğr. Gör. Dr. Murat KARATAŞ

Nuri ÖZTÜRK

TARİH

TOPLUM VE İNANÇ

EDİTÖRLER

Dr. Kazım KARTAL, Dr. Fehminaz ÇABUK

YAZARLAR

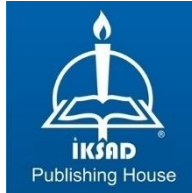
Doç. Dr. Yunus Emre TANSÜ

Dr. Öğr. Üyesi Hacı ÇOBAN

Dr. Öğr. Üyesi Ramazan GÜREL

Öğr. Gör. Dr. Murat KARATAŞ

Nuri ÖZTÜRK

Copyright © 2020 by iksad publishing house
All rights reserved. No part of this publication may be reproduced,
distributed or transmitted in any form or by
any means, including photocopying, recording or other electronic or
mechanical methods, without the prior written permission of the publisher,
except in the case of
brief quotations embodied in critical reviews and certain other
noncommercial uses permitted by copyright law. Institution of Economic
Development and Social
Researches Publications®
(The Licence Number of Publicator: 2014/31220)
TURKEY TR: +90 342 606 06 75
USA: +1 631 685 0 853
E mail: iksadyayinevi@gmail.com
www.iksadyayinevi.com

It is responsibility of the author to abide by the publishing ethics rules.
Iksad Publications – 2020©

ISBN: 978-625-7897-40-2
Cover Design: İbrahim KAYA
June / 2020
Ankara / Turkey
Size = 16 x 24 cm

İÇİNDEKİLER

EDİTÖRDEN

ÖNSÖZ

Dr. Kazım KARTAL, Dr. Fehminaz ÇABUK 1

BÖLÜM 1

ESKİ TÜRKLERDE GÖK TANRI İNANCININ DEVLET YÖNETİMİNE ETKİSİ

Doç. Dr. Yunus Emre TANSÜ, Nuri ÖZTÜRK 3

GİRİŞ 5

TÜRKLERDE İSLAMİYET ÖNCESİ GÖK TANRI İNANCI 6

ESKİ TÜRKLERDE DEVLET ANLAYIŞI..... 11

DİNİN DEVLET YÖNETİMİNE ETKİSİ..... 14

SONUÇ 18

KAYNAKÇA 22

BÖLÜM 2

ERKEN CUMHURİYET DÖNEMİNDE HEDEF KİTLEYE YÖNELİK BİR İLMİHAL ÖRNEĞİ: AHMET HAMDİ AKSEKİ’NİN “Köylüye Din Dersleri” ADLI KİTABINDA İNANÇ ÖĞRETİMİ

Dr. Öğr. Üyesi Ramazan GÜREL 25

GİRİŞ 27

1. ARAŞTIRMANIN PROBLEMİ 29

2. BULGULAR 30

3. ARAŞTIRMANIN YÖNTEM VE SINIRLILIKLARI 31

4. İLGİLİ LİTERATÜR..... 32

5. AHMET HAMDİ AKSEKİ’NİN “KÖYLÜYE DİN DERSLERİ” İSİMLİ KİTABININ
GENEL ÖZELLİKLERİ..... 34

6. AHMET HAMDİ AKSEKİ’NİN “KÖYLÜYE DİN DERSLERİ” İSİMLİ KİTABINDA İNANÇ ÖĞRETİMİ	42
SONUÇ	66
KAYNAKÇA	68

BÖLÜM 3

HUN-ÇİN İLİŞKİLERİNDE EVLİLİK MESELESİ: METE HAN DÖNEMİ

Dr. Öğr. Üyesi Hacı ÇOBAN	71
GİRİŞ	73
1. METE HAN DÖNEMİ HUN-ÇİN İLİŞKİLERİ VE SİYASİ EVLİLİK MESELESİ. 76	
SONUÇ	100
KAYNAKÇA	104

BÖLÜM 4

TEK PARTİ DÖNEMİNDE HALK EĞİTİMİNİN BİR ARACI OLARAK HALKEVLERİ

Öğr. Gör. Dr. Murat KARATAŞ	107
GİRİŞ	109
1. OSMANLI’DAN CUMHURİYET’E HALK EĞİTİMİNİN GELİŞİMİ.....	111
2. MUSTAFA KEMAL ATATÜRK’ÜN HALKÇILIK ANLAYIŞI	115
3. HALKEVLERİNİN KURULUŞU	121
4. HALKEVLERİNİN HALK EĞİTİMİNİ ÇALIŞMALARI	129
5. HALKEVLERİNİN KAPATILIŞI	137
SONUÇ	142
KAYNAKÇA	146

ÖNSÖZ

Tarih, yaşanmış olayların, nesnelere veya maddenin geçmişteki ve o anki durumunu temel konu olarak ele alır. İnsanın geçmişe olan merakı hiç bitmeyeceği gibi tarih konusuna olan ilgi ve araştırma merakı da hiç bitmeyecektir. Tarih yazımında en büyük sorumluluk şüphesiz tarihçiye düşmektedir. Bir tarihçide tarih bilinci oluşmamışsa kullanacağı, arşiv kayıtları, belgeler, tarihi kalıntıların hiçbir faydası olmayacaktır. Tarihçi, geçmişin yazılı veya sözlü kayıtlarına erişip olayları yazan değildir, tarihçi mesleki donanıma sahip olmanın yanı sıra bu yetkinliği eleştirel okumalarla zenginleştiren ve tarihi kaynaklara eleştirel yaklaşımdır. Ulusların siyasi, sosyal ve ekonomik tarihleri bir noktada onların dünya üzerindeki kimlikleridir. Ancak bir ulusun tarihi sadece kendi çevresiyle sınırlı değildir. Tarih boyunca farklı uluslar birbirleriyle temas halinde olmuştur. Bu yüzden ki bir ulusun tarihi kadar diğer ulusların tarihi de öneme sahiptir. Bu çalışma da ele alınan konular Türk tarihi açısından önemli bilgilere haiz çalışmalardır.

Gaziantep Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümünden Doç. Dr. Yunus Emre TANSÜ ve Nuri ÖZTÜRK tarafından kaleme alınan, “Eski Türklerde Gök Tanrı İnancının Devlet Yönetimine Etkisi” adlı çalışması ile Eski Türk devletlerinin yönetiminde dinin etkisi incelenmiştir. Marmara Üniversitesi, İlahiyat Fakültesinden Dr. Öğretim Üyesi Ramazan GÜREL tarafından ele alınan çalışma da “Erken Cumhuriyet Döneminde Hedef Kitleye Yönelik Bir İlmihal Örneği: Ahmet Hamdi Akseki'nin “Köylüye Din Dersleri” Adlı Kitabında İnanç Öğretimi” çalışması Cumhuriyetin ilk dönemlerinde Ahmet Hamdi Akseki, tarafından ele alınan Köylüye *Din Dersleri* adlı çalışması yazar tarafından irdelenmiştir.

Yozgat Bozok Üniversitesi, Eğitim Fakültesinden Dr. Öğr. Üyesi Hacı ÇOBAN tarafından kaleme alınan “Hun-Çin İlişkilerinde Evlilik Meselesi: Mete Han Dönemi” isimli çalışması ise Bu dönemde Çin Devletinin, Hun Devleti karşısında silah yoluyla mücadele edemeyeceğini ve evlilikler yoluyla savaştaki başarısızlıklarını unutturup siyasi başarılar peşinde koştuğuna değinilmiştir. Abdullah Gül Üniversitesinden Öğ. Gör. Dr., Murat KARATAŞ tarafında “Tek Parti Döneminde Halk Eğitiminin Bir Aracı Olarak Halkevleri” konusu ele alınıp Osmanlı’dan Cumhuriyet’e Halk Eğitiminin Gelişimi, Mustafa Kemal Atatürk’ün Halkçılık Anlayışı, Halkevlerinin Kuruluşu, Halkevlerinin Halk Eğitimini Çalışmaları ve Halkevlerinin Kapatılışı konuları ele alınmıştır.

Bu eserin hazırlanmasında emeği geçen kıymetli yazarlarımıza, perdenin arkasında bulunan sessiz kahraman olarak nitelendirilebileceğimiz İbrahim KAYA hocamıza ve İksad ailesine teşekkür ederiz. Ayrıca bu satırları yazarken Suriye’nin İdlib kentinde teröristlerin zırhlı ambulansa düzenledikleri saldırıda yaralanan, tedavi gördüğü hastanede 7 gün sonra şehit olan Uzman Çavuş İdris Mağat’ın şehadet haberini almış bulunmaktayız. Canlarını bizler ve evlatlarımız için hiç düşünmeden siper eden Tüm kahraman Türk Mehmetçiğine canı gönülden teşekkür eder. Bu çalışmayı Türk Mehmetçiğine ithaf ederiz...

Editörler

Dr. Kazım KARTAL

Dr. Fehminaz ÇABUK

BÖLÜM 1

**ESKİ TÜRKLERDE GÖK TANRI İNANCININ DEVLET
YÖNETİMİNE ETKİSİ**

Doç. Dr. Yunus Emre TANSÜ¹, Nuri ÖZTÜRK²

¹ Gaziantep Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Öğrt. Üyesi,
ytansu@gmail.com, Orcid: <https://orcid.org/0000-0002-6183-5302>

² Gaziantep Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Lisans Öğrencisi,
Şahinbey/Gaziantep kadnur@hotmail.com

GİRİŞ

İnsanoğlu yaratılışından itibaren sürekli olarak kendisine bir inanç seçmiştir. Bu inanç içinde bulunulan zamanın şartlarına göre değişiklik göstermiş inanılan ve ibadet edilen varlık; güneş, ay, yıldızlar, ateş, dağ gibi nesnelerin haricinde bazen kendi elleriyle yaptıkları Tanrılara bazen kendisinden faydalandıkları hayvanlara bazen de kendilerine göre kurguladıkları efsanevi Tanrılara tapınmış ve onlardan yardım dilemişlerdir.

Dinin ortaya çıkış şekli sürekli olarak insanoğlunu meraklandırmıştır. Dinin nasıl ortaya çıktığı, ne gibi kurallara haiz olduğu, nereye kadar dini kurallarla hareket edileceği gibi konular sürekli insanları meşgul etmiştir. İşte tam bu safhada kutsal kitaplar devreye girer ve bir takım sorulara cevaplar verir. Kutsal kitapların olmadığı dinlerde ise bu konularda sıkıntılar ortaya çıkmıştır. İnsan hayatını şekillendirme gerek kutsal metinler gerekse yazısız kutsal olduğuna inanılan kurallar insan hayatının belirli kurallara oturtulmasında etkili olmuştur (Fulin, 2013, s.14).

İşte bu inanç sistemiyle kendilerine bir din olgusu oluşturmuş ve belirli kurallara ve ritüellere göre hareket etmişler. Dinin anlamına baktığımızda din adamlarının yapmış olduğu tanıma göre Deyn kökünden gelmiş olan fiil ve mastardır. Din belirli kurallar üzerine oturtulmuş ve bu kurallar belirli sınıflandırmaya göre şekillendirilmiştir. Dinin kurallarına riayet edildiğinde mükafat, Dinin kurallara uyulmadığında ceza uygulanmaktadır. Bazı inançlara göre bu ceza bazen dünya da bazen de ahret de uygulanmaktadır(Tümer,

1994, s.312). Din insan hayatın da bir takım düzenlemeler sağlar. Bu düzenlemeler insanlara ve toplumlara yön vermektedir. Mensup olunan din getirmiş olduğu belirli kuralları uygulatarak toplumları kendi kurallarına göre yönlendirmektedir. İnsan ibadet ve inanç açısından kendisinde bulduğu eksiklikleri dini kurallara ve ritüellere dinin çizmiş olduğu çizgide riayet ederek bu eksiklikleri tamamlar (Akıncı, 2005, s.7).

İnsan kendisine sürekli bir destek aramış kendisini güvende hissetmek içinde sürekli kendisinden güçlü birinin himayesine ihtiyaç duymuştur. Belirli dönemlerde bunlar kendileri gibi yaratılmış olanlar olsa da bu hep geçici olmuştur. Çünkü insanın yardım beklediği hep kendisinden daha güçlü ve kendisini yaratan olmuştur(Öztürk, 2013, s.328).

TÜRKLERDE İSLAMİYET ÖNCESİ GÖK TANRI İNANCI

Gök Tanrı terimi cilalı taş devrinden itibaren bilinen bir terimdir. Zaman içerisinde değişik kavimler ve toplumlarca kullanılsa da mana olarak bir değişiklik olmadan farklı isimler olarak kullanılmıştır. Göğün yüce ve yüksekliği insanları yaratan kutsal varlığın ulaşılmazlığını ululuğunu temsil etmiştir. Kendisinden yardım istenen, kutsal olan, yaratan, sahip olandır. Tanrı kimi kavim ve toplumlarda güneş, ay, yıldız, gibi gök cisimleri olarak tabir edilmiştir. Çünkü Tanrı ulaşılmaz yüce ve uludur büyüklüğü asla tartışılmaz (Dalkılıç, 2007, s.8). İslamiyet öncesi Türkler inanç olarak Gök Tanrı'ya inanıyorlardı. Türkler göğe “Tengri” adını vermişlerdi. Fakat göğü de yaratan yüce bir varlığın olduğuna inanıyorlardı ve yine

buna da “Tengri” adını vermişlerdi. Tanrının gökte yani kutsal yerde yücelerde bulunduğuna inanarak göğe de kutsiyet atfetmişlerdi(Ögel, 1971,s.117).Türklerde Gök Tanrı inancı Tengriyanizm, tenircilik ile de anılmış olan bir inanç olup kuralları yazısızdır. Gök Tanrı inancının bilinen kutsal kitabı olmayıp kuralları insanların yaşayış tarzlarına göre belirlenmiş ve şekillenmiştir. Bu kurallar örf, adet, Gelenek ve göreneklere belirlenmiş olup yaşam şartlarına göre şekillenmiştir. Atlı göçebe kavim olduklarından doğayla iç içe yaşamış olan Türklerde genellikle töre kuralları yaşam şartlarına göre belirlenirdi. Gök Tanrı inancının temeli de bu kurallara göre belirlenmiştir. Bu kurallar Gök Tanrı, yer-su, atalar kültü, evrenin yaratılışı, dünyanın sonu, ibadetler gibi unsurlar ön plana çıkmaktadır(Güngör, 2007, s.1).

Kutsal varlık olarak Gök Tanrı adını Türk tarihinde ilk olarak Türkistan coğrafyasında yaşamış olan Hiung-nular dini terim olarak aktarmışlar ve kutsiyet atfetmişlerdir. Kendileri yaratan ver ulu bir varlık olarak gördüklerinden Gök Tengri demişlerdir (Fulin, 2013, s.20).Hiung-nular dan sonra diğer Türk devletlerinde de Tengri ismi kullanılmaya devam etmiştir. Gök Türklerde Tengri ismini kullanmış ve bu isme farklı anlamlar yüklemişlerdir. Gök yüksekliğinden ve maviliğinden dolayı kutsal sayılmış ve Tanrının yüceliği göğün yüksekliğinden ilham alınarak tabir edilmiştir. Hatta Göktürk devleti yazıtlarında gök tanrıya birçok yerde atıfta bulunulmuştur. Gök Tanrı'nın yüceliği ve kutsiyeti bu taşlarda yazıtlarla kendilerinden sonraki nesillere de aktarılmıştır. Gök Türklerden sonra Uygurlar devletinde Tanrı ismi Burkan metinlerinde ilah, rab, yaratan anlamalarına gelmektedir(Bilgin, 2005, 190). Çin kayıtlarına göre

Hun'lar her senenin belirli dönemlerinde bir takım toplantılar yaparlardı. Bu toplantılardan ilki senenin başında hakanın otağında yapılırdı. Bu toplantıya Hun'lara bağlı boyların Başbuğları da iştirak ederdi. Senenin başında yapılan ilk toplantıya büyük önem verilirdi. Yılın beşinci ayında "lung-Çeng" şehrinde başka bir toplantı yapılırdı. Bu toplantı dini ağırlıklı olup atalarının ruhlarına, Gök - Tanrı'ya, yer - su ruhlarına adaklar ve kurban sunarlardı. Kış girişinde önce hayvanları iyi beşlenmiş ve toparlamış ise kutsal sayılan orman tarafında toparlanıp hayvanları kontrol ederlerdi. Oluşan bolluk ve senin iyi geçmesinden dolayı Hakan çadırından çıkar gündüz güneş'e, gece ise Ay'a taparak Gök Tanrı'ya şükürünü yapardı. Hakan halkına verilen nimetlerin karşılığında Tanrı'sına karşı ibadetini yapar ve minnetini dile getirirdi. Bu yapılan şükür verilen nimetlerin devamının gelmesi içindi(İnan, 1976, s.3). Ortaya çıkan Gök Tanrı inancının temelinde Tengri vardır. Tengri haricinde yerlerde ve göklerde ona yardımcıları mevcuttur. Bu yardımcıları üstün güç olarak görülmektedir. Bu üstün güç ile insanlar arasında aracılık eden "Kam" mevcuttur. Her dinde olduğu gibi Eski Türk inancında da dini ritüelleri öğretecek bir din adamı mevcuttu. Kam bu dine mensup olan insanların dini kurallara uymasını sağlardı. Kam dinin en öde gelen temsilcisi ve uygulamacısıdır. Hatta ataların ruhlarıyla insanlar arasında iletişimi sağlardı. Her yıl yapılan ayinlerde Kamlar ayinleri yönetirdi. Yapılacak olan kurban adama, saç kesme, kan akıtma gibi merasimleri tertip eder ve yönetirdi. Bu ayinlerin yapılış amacına göre iyi ve kötü ruhlarla insanlar arasında aracılık eder ve iyi şeyleri talep eder, kötü şeyleri def etmeye çalışırdı (Kalafat, 1998, s.21 ve 22).

Gök Tanrı sevilen ve iyi şeylerin kendisinden beklendiği kudretli ve yüce bir varlıktır. Türkler onu bir biçim ile tasvir etmediği gibi putperestler gibi bir tasvire sokmamıştır. Ona hep saygı duymuş her varlığın üzerinde görmüştür. İnsani özellikler ve biçimler Gök Tanrıya yüklenmezdi. Dünya da bulunan hiçbir varlığa ve nesneye benzetilmezdi. Her şeyin kaynağı Gök Tanrıydı. Sosyal ve kültürel hayatla ilgili kuralların belirleyicisi Tanrı ve onun kurallarıydı. Kurallara riayet edilir hayat ona göre biçimlenirdi. (Doruk, 2008, 184).Yaşadıkları coğrafyadaki komşularının dini inançları göçebe kavim olarak yaşamaları nedeniyle Türklerin dini inançlarına pek fazla etki etmemiştir. Özellikle göçebe kavim olarak yaşamaları ibadet merkezlerinin oluşmasında en büyük engel olmuştur. Yaşayış tarzları dini inançlarında etkili olmuş bu etkiyi ise hayatın her alanında görmek mümkündür. Sürekli göçebe olduklarından dolayı Budist ve Put perestler gibi yanlarında taşıyacakları tanrılar edinmemişlerdi. Eski atalarından gördükleri Tanrı inancı uzun yıllar boyunca etkisini sürdürmüştür. Yerleşik hayatta bulunan komşu ülkelerin dinlerinin tesiri bu nedenle pek fala olmamıştır. Küçük Türk boyları dinlerini değiştirse de büyük çoğunluk atalarından miras kalan Gök Tanrı inancına sadık kalmış ve onu devam ettirmişlerdir. Çünkü Gök Tanrı inancındaki Tanrı; tek, her şeyin sahibi, Ölümsüz, benzeri olmayan, yardım eden, cezalandıran gibi ulvi vasıflara sahip olduğundan onun yüceliği ve ebediliği mutlak ve sonsuzdur (Erdem, 1998, s.81). Türkler her ne kadar da gök, güneş, ay, yer, su, dağ, orman, ruhlar kutsal sayılsa da onlara tapınmamış ve onları ilahlaştırmamışlardır. Türkler için İlah olan yegâne varlık bunların yaratıcısı olan ve

hepsinin sahibi olan Gök Tanrı idi. Tanrının kudretini bildikleri için ona itaatten vazgeçmiş, ondan yardım dilemişler ve onun istekleri doğrultusunda hareket etmişlerdir. Çünkü Türkler atalarına ve onlardan kalan her şeye saygı duyarlardı. Gök Tanrı inancı ise Türklere atalarından kalmıştır (Donuk, 1998, s.vı).

“Eski Türklerde Gök -Tanrı Dini hakimdi. Gök-Tanrı bozkır kavimleri içinde tek yaratıcı olarak görünmekte ve din sisteminin merkezinde yer almış bulunmaktadır. Hunlar, Tabgaçlar Gök-Türkler ve Uygurlar gibi tarihi Türk topluluklarında, kurbanlar sunulan kutsal varlıkların başında ve hepsinin üstünde geliyordu. Tam iktidar sahibi idi. Aynı zaman da «semavi» mahiyeti haizdi. Bundan dolayıdır ki eski Türk vesikalarında çok kere «Gök-Tanrı» adı ile zikredilmiştir. Toprak ile ilişkisi bulunmayan, Gök-Tanrı telakkisinin «yerleşik» kavimlerden ziyade avcı çoban ve hayvan besleyen kütlelere mahsus olduğu, bu itibarla menşenin de Asya bozkırlarına bağlanması gerektiği etnologlar tarafından kabul edilmektedir. W. Koppers bu inancın eski bozkır kavimlerinin sosyal ve ekonomik hayatları ile sıkı ilgisini belirttiği gibi, din tarihçisi M. Eliade de Gök dinin Orta ve Kuzey Asya toplulukları için, inanç açısından, karakteristik bir sistem olduğunu söylemektedir Türk tarih ve kültürüne dair araştırmaları tanınan R. Giraud ise, Gök-Tanrı inancının doğrudan doğruya «bütün Türklerin ana kültü» olarak vasıflandırmıştır” (Kafesoğlu, 1973, s.27 ve 28). Türkler Gök Tanrı inancının gerekliliğini yerine getirmekteydi. Tanrıların üzerinde hiçbir gücü görmemekle birlikte onu tam iktidar sahibi olarak kabullenmişlerdi. Yaşadıkları bölgenin gerekliliğini yerine getiriyorlardı.

ESKİ TÜRKLERDE DEVLET ANLAYIŞI

Devlet sözlük anlamı olarak Toprak bütünlüğüne bağlı olarak siyasal bakımdan örgütlenmiş millet veya milletler topluluğunun oluşturduğu tüzel varlık. Bu kendisine bağlı vatandaşlarını, koruma kollama gibi vazifeleri herhangi bir menfi çıkar gözetmeden sağlar. Bu kendisinin asli vazifesidir. Türkler bilinen tarihleri boyunca farklı coğrafyalarda devletler kurmaları araştırmacıların ilgisi çekmiş ve araştırmalara konu olmuştur. Farklı coğrafyalarda farklı devletler kuran Türkler kendi benliklerini kaybetmemiş törelerine ve geleneklerin bağlı kalmışlardır. Bu nedenle tarihin hiçbir döneminde devletsiz kalmamış ve kendi devlet geleneklerini, kurdukları devletlerin bünyesinde yaşatmayı başarmışlardır. Oluşturdukları devlet geleneğini gittikleri coğrafyalarda, kendi kültürlerinden etkilenen halklara yerleştirmeyi başarmışlardır. Kendi kültürlerini dünyanın çeşitli coğrafyalarında yaşatmayı başarmışlar ve devamlılığını sağlamışlar (Hallaçoğlu, 2002, s.8). Tarihte devlet bilincine en erken kavuşmuş milletlerden olan Türkler sahip olduğu yasalarla kendi halkını devletleştirmeyi başarabilmiştir. Törelerin oluşturduğu yasalarla sahip oldukları topraklarda huzuru barışı sağlamayı başarmışlardır. Feth ettikleri coğrafyada insanlara yaşama hakkı vermiş kendisinin egemenliğini kabul edenlerin refah içerisinde yaşamasını sağlamıştır. Yasalara ve törelere bağlı büyük devletler kurmayı başarabilmişler. Devlet milletle, toprakla ve bağımsızlıkla somutlaşmıştır. Türklerde kutsiyet atfedilen devlet gücünü milletinden almıştır (Demirel, 2017, s.2). Göçebe topluluk olarak yaşayan Türkler huzuru, sükûnu bireyler arasında huzuru sağlayabilmek için belirli kuralları uygulamak

zorundaydı. Bu kurallar toplumun bütün kesimleri tarafından kabul görmek zorundaydı. Devamlı olarak göçebe olarak yaşayan Türkler kendilerine gelecek tehlikelere ve saldırılara hazırlıklı olmak zorundaydı. Bu düşüncelerle belirli kuralların oluşturulması aynı zamanda bir devlet geleneğinin de oluşmasına zemin hazırlıyordu. İşte Türk toplumunda asırlar boyunca sürecek olan Devlet geleneği şekillenmiş oluyordu (Güney, 2002, s.15).

Türkler altıncı Yüzyıldan itibaren dağınık halde yaşayan boylar halinde bulunuyorlardı. Kendilerini bir bayrak altında toplayacak bir birleştirici güç bekliyorlardı. Tarihte ilk defa Türk adıyla anılan Göktürkler birleştirici güç olarak tarih sahnesine çıktılar ve Türkçe konuşan bütün Türk boylarını bir bayrak altında toplamayı başmış ve müstakil bir Türk devletini ilk defa Türk adıyla kurulmasını sağlamışlardı. Göktürkler dağınık halde bulunan küçük gruplar halindeki Türkleri toparlamayı başarmışlardı (Duralı, 2002 s.474). Göktürk yazıtlarında üstte mavi gök altta yağız yer yaratıldığında bunlar arasında insanoğlu yaratılmış ve insanoğlunun üzerine Bumin Kağan ve İstemi Kağan hükümdar olarak atanmıştır. Daha sonra Türk milleti ile devletini töreye göre dizayn etmiştir. Devlet belirli kurallar göre ihdas edilmiş ve bu kurallar genellikle atalardan gelen dini, ahlaki, örfi kurallar olarak töre adı altında belirlenmiştir. Töre eski Türk devletlerinin yazısız kurallarıydı. Töre kuralları kanunların en üstünü idi(Ögel, 1982, S.7). Eski Türklerde vatan ve üzerinde yaşayan halk çok kıymetliydi. Her birey vatan ve devleti için canı, malı ve en sevdiği şeylerden gözünü kırpmadan vazgeçebilirdi. Çünkü devlet eski Türklerde en kutsal şeylerdendir. Çünkü devlet yeryüzünde Tanrının

gölgesi anlamına geliyordu. Kendi devletinden ve vatanından ayrılrsa bile asla devletini ve milletini unutmazdı çünkü ona aidiyet duygusuyla bağlanırdı. Vatan yani devlet töreden, örf ve adetlerden ibarettir. O nedenle ki ülkeden geçilir töreden geçilmez atasözü çok önemli yer etmiştir (Gökalp, 1970, s.152 ve 153).

Yaşadıkları dönemin her safhasında devlet kurmuş olan Türkler kurdukları devletlerle buldukları coğrafyalarda hâkimiyet alanlarını genişlete bilmişlerdir. İrili ufaklı devletlerin haricinde dünya tarihine yön vermiş on altı devlet kurmayı başarmışlardır. Onaltı devlet haricinde irili ufaklı yüzonuç ile yüzonsekiz devlet kurdukları değişik kaynaklarda geçmektedir. Kurdukları devletlerde geleneklerini yaşatmayı başarmışlardır. Köklü devlet geleneği sayesinde dünya coğrafyasında Asya kıtasının bir bölümü, Avrupa kıtasının büyük bir bölümü, Afrika kıtasının ise kuzeyine hakim olmayı başarmışlardır (Özey,2002, s.349). Türklerin yaşadıkları hayat tarzı devlet anlayışının şekillenmesini sağlamıştır. Özellikle Türklerin dini, kültürel, sosyal yaşantıları ve belirli kurallara göre hareket etmeleri asırlar boyunca devletin devamını sağlamıştır. Bu kurallar devletin nasıl yönetilmesinden halkın ne gibi kurallara riayet edeceğine kadar bir sistemi oturtmuş ve bir bakıma devletin işlevini kolaylaştırmıştır. Türkler belirli sistem ve kurallar içerisinde hareket etmediklerin devletleri yıkılmış yerine belirli sistemler ve kurallarla ki bu kurallar yazısız kurallar olup tekrardan yeni bir devlet kurmayı başarmışlardır. İşte bu da Türkler de devlet geleneğine bağlılığın en büyük göstergesidir(Kafesoğlu, 1998, s.16-17). Türkler kendi komşularıyla etkileşime girdiklerinde baskın olan kültürleri benimsememiş ve

kültürleri devlet yönetiminde uygulamamıştır. Kendilerine has kültür ve dillerini sürekli yaşatarak devlet çatısı altında varlıklarını sürdürmüşlerdir. Kendi içlerinde yaşadıkları anlaşmazlıklar neticesinde devletleri yıkılmış var Türk olan kütleleri başka milletler içerisinde erimeden kendilerine müstakil devletlerini kurmayı başarmışlardır. İşte burada eski çağlardan beri var olan devlet temeli üzerine yeni devletlerini inşa etmişlerdir. Kendi birliklerini sürekli olarak sürdürmeyi başarmış ve tarihin her döneminde devlet geleneklerine bağlılıklarını devam ettirerek devletin devamlılığını sağlamışlardır (İnan, Uzunçarşılı vd., 1930, s.38 ve 39).

DİNİN DEVLET YÖNETİMİNE ETKİSİ

Eski Türklerde din o kadar önemliydi ki herkes dini kurallara uymak zorundaydı. Bu din “il” veya “Sulh” dini denilebilecek bir inanç sistemiydi. İnanç sisteminin kuralları kesin ve katıydı. Bu kurallar yazılı olmasa dabağlayıcı ve cezai yaptırımını mevcuttu. Türklerin kendi dinleri boylar arasında kavgaları ve kan davalarını bitirmiştir. “il” veya “sulh” dini aralarındaki kavgalara son vererek düzeni sağlamıştır. İşte bu düzenin sağlanması ile devlet ortaya çıkmaya başladı. Türklerde devlet, dinleri kadar eski bir tarihe dayanır. Milatta önce 245 yılında “Tsin” Türkleri bu “il” veya “sulh” dini sistemini Çin’ e yaymaya çalışarak orada bir siyasi üstünlük kurmaya çalıştılar. Çin de belirli bir inanç sistemi olmadığı için toplumsal birlik sağlayamıyordu. Türkler “il” veya “sulh” inanç sistemiyle bu birliği sağlayabilmışlerdi. Din sayesinde Türkler Asya ve Avrupa’daki Türk boylarını birleştirerek siyasi birliği sağlıyorlardı. Kendi İçlerinde

barışı sağlayarak devletler meydana getiriyorlardı. Çin, Afganistan, Belucistan, Hindistan, Rusya, Macaristan, Ulahlık ve Bulgaristan da devletleşme sürecinin temelini atan Türkler olmuştur. Türk'ler bu dini inancı sayesinde kendi içlerinde barışı sağladıkları gibi Asya ve şarki Avrupa'daki kan davalarını da bu sistemle durdurabilmiş ve onlar arasında da toplumsal barışın sağlanmasında yardımcı olmuşlardır (Gökalp, 1976, s.180 ve 181). Türklerin devlet oluşumlarının da kendilerine has kuralları mevcuttu. Bu nedenle kendilerine özgü yapıları meydana gelmiştir. Türklerde devlet oluşumunda halk, istiklal, ülke, kanun ya da töre gibi unsurlar bulunmaktaydı. Halkların birleşmesiyle boylar meydana gelmiş ve bu boylarda devletin temelini oluşturmuştur. Türk halkı belirli bir disiplin içerisinde kendi bağımsızlığını sağlayacak ananelerden asla taviz vermiş ve bu ananelerden vazgeçmemiştir. Bağımsızlık, kahramanlık, cesaret, gibi olguları asla terk etmemiştir. Devletine aidiyetle bağlanmış devletin bağımsızlığını her şeyin üstünde görmüştür(Karahan, s2017,34). Gök, yer, insanlık (kişioğlu), Devlet: Türk Kağanı, Tanrının yarattığı bu dört şey, Tanrının yeryüzüne verdiği başlıca şeyleridir. Türklere göre Tanrı yer ve göğü yaratırken beraberinde insanoğlunu yaratmıştır. İnsanlarında başına Türk Hakanını yaratmıştır. Türk hakanı dünyayı idare etmek için yaratılmıştır. Türk Hakanı dünya da Tanrının temsilcisi ve onun kurallarının uygulayıcısı olarak vazifelendirilmiştir (Ögel, 1971, s.122). Eski Türklerde hakim inanç dünyayı Türk hakanları idare etmelidir. Çünkü hakan dünyayı yönetmek için Tanrı tarafından verilen görevi icra etmeliydi. Hakan bilge ve erdemli olmak zorundaydı. Halkını yönetmesini bilecekti. Sadece ulus aynı etnik bir

ırka ait yönetim değil dünyayı kucaklayacak evrensel bir yönetimle idare etmeliydi. Eski Türk inancında hakana tüm dünyada asayişini sağlamakla hükümlüydü. Hakan sözü dinlenen halkını iyi idare edebilmeliydi. Hakan tüm bunları yaparken Tanrının buyruklarını yerine getiriyordu. Çünkü hakan halkı yönetme yetkisini Tanrı'dan alıyordu (Ögel, 1982, s.13).

Türk devletlerinde hakan devleti yönetirken milleti mutlu etmek devletin devamını sağlamak için töreye göre devleti yönetmek zorundaydı. Devleti yönetirken törenin değişmez hükümlerine riayet etmeli ve bu hükümleri uygulamak zorundaydı. Adaletten, eşitlikte, faydalılıktan, evrensellikten asla ödün vermeden devleti yönetmeliydi. Devleti yönetmede eğer bu kurallara riayet etmeyip devlet yönetiminde zaafa düşerse Tanrı tarafında verilen yetkiyi kullanamadığı için görevden uzaklaştırılırdı. Buda hükümdar üzerinde bir kontrol mekanizmasının olduğunun göstergesiydi. Çünkü verilen Kut yani devleti yönetme yetki Tanrı tarafından verilen kutsal bir görevdi. Hükümdar kendi başına buyruk devleti yönetemez sadece ve kararlar alamazdı. Çünkü hükümdar töreye göre hareket etmeliydi (Durmuş, 2018 s.31). Eski Türk milletlerinde “Kut” Tanrı tarafından verilen baht, zenginlik, nimet anlamında da kullanılmıştır. Bunun yanı sıra yaygın olarak bilinen anlamı Tanrıdan Hükümdara verilen kutsal yönetim yetkisi olarak bilinir. Kuta bütün Türk milletinin muhtaç olduğu düşünülmüştür. Kut Tanrının hükümdara ihsanı olduğu için hükümdarın sözleri de kutsal olarak algılanmıştı ve itaat noktasında herke itaat etmeliydi (Bogenbayev ve Calmırza, 2014, s.70)Türk inancına göre Hakan Tanrı tarafından devleti yönetmek için

görevlendirildiğinden kendisine bir kutsiyet yüklenir. Özellikle eski Türk inanışında Gök Tanrı Türk ırkı yok olmasın diye kağanı görevlendirir ve devleti yönetsin diye onu kurduğu devletin başına oturtur. Gök Tanrı Türk ırkı yok olmasın diye kağana yardım eder. İşte bu yardım neticesinde kağan girdiği savaşları kazanır ve halkını iyi bir yönetimle idare eder. Bu inanış Eski Türk kavimlerinin genel olarak düşüncesiydi. Çünkü onlar için kutsal Gök Tanrı her zaman Kağana ve Türk milletine yardım ederdi. Yerleşmiş olan inanç yüce yaratıcı ve her şeyin üzerinde olan Tanrı yardımını Türk milletinden esirgemezdi (Kural, 2002, s.97). Türk kağanları Tanrıdan aldıklarına inandıkları devlet yönetimi yetkisini kullanırken kendilerine bir takım unvanlarda vermişlerdir. Tanrıdan yetki almış, Tanrının temsilcisi gibi unvanları da kullanmışlardı. Hem tanrıdan aldıkları yetki hem de ailelerinden gelen meşruiyetleri kağanların yönetimde kendilerine itaati kolaylaştırıştır. O nedenle ki Türk halkı kağanlarına itaati bile kutsal saymıştır. Kendilerini yöneten kağana karşı vazifelerini bilmiş ve itaatte tereddüt etmemişlerdir (skaff, 2002,s.158).

Eski Türklerde Hakan sadece Tanrının isteğiyle tahta çıktığına inanılmamaktadır. Hakan tahta çıkarken o tahta layık olması ve belirli alametlerini olması gerekti. Devletin savaşlarda zaferler kazanması, devletin ekonomik olarak yükselişe geçmesi olaylar Tanrının onlara lütfuydu. Eğer devlet olumsuzluk yaşar ve çökerse bu da Tanrının onları cezalandırmasıydı. Tanrı hakana yönetme yetkisini Türk milletini adetle yönetsin ve halkını doyursun diye görevlendirmiştir. Eğer hakan vazifelerini yerine getirmez ise ceza olarak tahttan indirilirdi. Bu da Tanrının hakana verdiği görevi yapamadığından

dolayı cezalandırması olarak algılanırdı. Çünkü Türklerde devlet yönetme kutsaldı. Hakana bu kutsiyet Tanrı tarafından verilmekteydi (Pamir, 2003, s.163). Türk milleti Hakan kurallara ve töreye uyduğu sürece onun arkasında durmuş aldığı kararları istisnasız uygulamışlardı. Hakanlarına karşı sürekli itat etmiş ve onun yolundan gitmişlerdi. Hakanın uygunsuz davranışlar sergilemesi ve devlette zafiyet göstermesine asla müsaade edilmiyordu. O nedenle hakan tam bir denetim mekanizmasına tabi tutuluyordu. Bu denetleme mekanizması gerek töre kuralları gerekse Toylar aracılığıyla yapılıyordu. Her ne kadar Hakan yetkiyi Tanrı'dan almış olsa da devlet daha kursaldı ve zafiyeti asla kabul etmezdi. Bu gibi kurallar Türk devletinin en adil biçimde yönetilmesine ve devletin devamlılığına katkı sağlıyordu.

SONUÇ

Türkler devlet olarak tarih sahnesine çıktıklarından itibaren belirli inanç sistemine sahip olmuşlardı. Var olan inanç sistemiyle devletlerini belirli kurallara göre yönetmişlerdi. İnançsız millet olmadığı için Türklerin inancı Gök Tanrı inancıydı. Gök her zaman kutsal kabul edilmiş ve ona ayrı bir ehemmiyet vermişlerdir. O nedenle kurdukları çadırlar gökyüzü şeklindedir. Gökteki her şey Türkler için kutsal sayılmış ve saygı duyulmuştur. Gök Tanrı insanları yaratan ve egemenliği her şeyin üzerinde olandır. Başlarına gelen her olayın Gök Tanrı'dan geldiğine inanılırdı. Eğer iyi güzel bir olay gelmişse mükâfat olarak görülürdü. Kötü bir olay geldi ise gök Tanrı'nın cezalandırması olarak inanılırdı. İçinde buldukları yıl

verimli ve iyi geçtiyse Tanrı'ya şükür için ayinler düzenlenip kurbanlar kesilirdi. Milleti adına kurbanı hakan tanrıya sunardı. Tanrı'nın hoşnutluğunu kazanmak için onun emirlerine uyulurdu.

Yeryüzünde onun temsilcisi olan hakan Tengriden Kut almış, Tengriden İl almış gibi unvanlar da kullanırdı. Hakan yönetme yetkisini Tanrıdan aldığı için halkın her ihtiyacıyla ilgilenmek zorundaydı. Halkta hakana itaat etmek zorundaydı. Milletin en küçük ferdinden hakana kadar herkes kurallara ve töreye uymak zorundaydı. Çünkü Türklerde sosyal sınıf yoktu. Töreler ve kanunlar önünde herkes eşitti. Hakan devleti tanrı adına yönetirdi. Hakana bu yetkinin tanrıdan verildiğine inanılırdı. Çünkü Türklerde kutsal olan devlet ancak ilahi yetki ile yönetilirdi. Tanrı'dan Kut aldığına inanılan hakanın halkına karşı belirli görevleri vardı. Hakan Karizmatik olacak, adaletli olacak, çıplakları giydirecek açları doyuracaktır. Hakan hükümler olmak zorundaydı. Sözü dinletecek halkı idare edebilecekti. Bunun yanında halkında hakana karşı görevleri vardı. Halk kurallara riayet edecek, hakana itaat edecek hakanın buyruklarını dinleyecektir. Türk milleti ve Hakan bu kurallara riayet ettiği sürece devlet devamlı olmuş ve halk perişan olmamıştır. Türk hakanı devleti yönetme yetkisini Tanrı'dan aldığı için halkla Tanrı arasında aracı olarak görülmüştür. Hakana itaat Tanrı'ya itaat olarak görülmüştü. Çünkü Türkler için Tanrı yaratıcı ve kutsaldır. Tanrı'dan aldığı yetkinin yanı sıra hakan aileden de meşruiyet sahibi olmak zorundaydı. Her ne kadar Hakan Tanrı'dan Kut almış olsa da devleti idare edemediği zaman hemen baştan indirilirdi. Çünkü devlet her şeyin üzerindeydi. Bundan dolayı Türkler devlet geleneğini uzun

yıllar boyunca devam ettirmiş kendilerinden sonraki nesillere de aktarmayı başarabilmişlerdir. Devlet için hakanlar babalarından, kardeşlerinden, çocuklarından geçmişlerdi. Devletin bekası ve devamlılığı için her şeyi feda etmekten asla geri durmamışlardı. Devlette nizamı sağlamak için her türlü tedbirleri almışlardır. Türkler komşu devletlerin saldırısına uğrayıp istilaya uğradıklarında dahi kültürlerini tamamen unutmamış kendi benliklerine sahip olmayı bilmişlerdir. Nezaman esaret altına düşseler mutlaka devleti tekrar kuracak bir lider çıkmış ve Türk Milleti o lidere itaat ederek yeniden devletlerini kurmuşlardır. O nedenle Türkler törelerine asla karşı çıkmamış törenin kurallarını benimsemişlerdir. Kurdukları devlet kısa zamanda büyüyüp gelişmiştir.

Feth ettikleri yerlerdeki yerli halka asla baskı ve zulüm uygulamışlardır. Çünkü Türkler için insan kutsal bir varlıktır. Herkesin inanç ve düşüncesine saygı duymuşlardı. Devlet geleneğinin sürekli olması için hükümdarların olumsuz davranışlarını kendilerinden sonraki nesiller de aktarmışlardır. Kendilerinden sonra gelen Türk nesli bu hatalardan ibret alsın diye bir takım öğütler taşlara kazınarak aktarılmıştır. Her ne kadar devleti yönetme yetkisi hakana ait olsa da toprak milletin ortak malıydı. Devletin toprağı millet içindi. Hakanların toprak üzerinde tasarruf hakları yoktu. Onlar sadece devletin devamını, halkın refahını ve düzenin sağlanması için devleti idare edelerdi. Göç, savaş gibi kritik kararlar Toyda alınır Hakanın onaylamasıyla uygulanırdı. Hakan devleti yönetirken belirli kurallar çerçevesinde hareket etmek zorundaydı. Halkta hakanın verdiği kuralları uygulardı. Kendini halka adamamış hakan asla uzun süre

başta kalamazdı. Türklerde devlet yönetimine dinin etkisi hissedilir derecede olmuştur. Devlet Tanrı'nın buyrukları ve töreye göre yönetilirdi. Kendi yaşayış tarzlarına en uygun olan Gök Tanrı inancı İslamiyet'in kabulüne kadar Türkler arasında en çok kabul gören din olmuştur. Çünkü atlı göçebe kavim olan Türkler için Tanrı gökte her zaman onlarla birlikteydi. O Türk milletini hep korur ve gözetirdi. Tanrı dünyayı yönetsin diye Türk hakanını tahta oturtmuştur. Halkta Tanrı'ya şükürün göstergesi olarak hakanın buyruklarına uyardı. Türk milleti hakanına sadık kaldığı sürece devlet devamlı olmuştur. Devlet yönetiminde hakanın adil olması halkın ihtiyaçlarını karşılaması milletin sadakatini daha da artırıyordu. Adaletsiz olan yöneticilerin yetkinin Tanrı'dan verildiğine bakılmaksızın baştan ya isyanla, veyahut seçimle indirilirdi. Çünkü kendisine verilen kutsal görevi yerine getirmemiş oluyordu. Cezalandırmayı sürekli olarak Tanrı'dan beklemeyip kendileri de kanunlara göre cezalandırmalar yapıyorlardı.

KAYNAKÇA

- AKDES, Nimet Kural, (2002). “Göktürk Kağanlığı “, *Türkler Ansiklopedisi*, Cilt 2, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara
- AKINCI Adem, (2005), “Hayata Anlam Vermede Dinî Değerlerin ve Din Öğretiminin Rolü “, *Değerler Eğitim Dergisi*, Şanlıurfa
- BOGENBAYEV Nurbolat, CALMIRZA Aydın, (2014). “Eski Türk Dünya Görüşündeki “Kut” ve “Karga” Kavramları “, *Millî Folklor Ulusal Arası Araştırmaları*, Ankara
- BİLGİN Azmi, (2005). “Gök Tanrısı Termi Üzerine “, *Modern Türklük Araştırmaları Dergisi*, Cilt 2, Sayı 4, Ankara
- DALKILIÇ Ercan, (2007). *Hikmet Tanyu'da Gök Tanrı İnancı Üzerine Karşılaştırmalı Bir İnceleme*, Felsefe ve Din Bilimleri Ana Bilim Dalı Dinler Tarihi Bilim Dalı, Kayseri
- DEMİREL Demokaan, (2017). “EskiTürklerde Devlet Sisteminin Mutlak Monarşik ModeldenAyrılan Yönleri’, *Karadeniz Sosyal Bilimler Dergisi*, Giresun
- DURALI Şaban Teoman, (2002).“ Tolum Devlet Ülküsü Olarak Tarihte Türklüğün Oluşması “, *Türkler Ansiklopedisi*, Cilt 1, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara
- DURMUŞ İlhami, (2018).“ Bilge Tonyukuk “, *Asya Araştırmaları Dergisi*, Sayı 1, Cilt 3, Ankara
- DONUK Abdulkadir, (1998). *Eski Türklerde Dini Terimler*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Genel Türk Tarihi Ana Bilim Dalı, İstanbul
- DORUK Zehra Şahin, (2008). “ Lev Nikolayeviç Gum ilev'in Geleneksel Türk Dini ile İlgili Görüşleri “, *Erdem İnsan ve Toplu Bilimleri Dergisi*, Ankara
- ERDEM Mustafa, (1998). “Geleneksel Türk Dini ve İslam “, *Dini Araştırmalar Dergisi*, Ankara

- FULİN Neslihan, (2013). *Destanlarda İslam Öncesi Gök Tanrı İnancı ve İlgili Motifler*, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Genel Türk Tarihi Bilim Dalı, Elazığ
- GÜNAY Tümer, (1994). “Din “, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (TDV Yayınları)*, 9.Cilt, Ankara,
- GÜNEY Adnan, (2002). *Türk Siyasal Kültüründe Devlet Anlayışı*, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Yönetimi Ana Bilim Dalı, Isparta
- GÜNGÖR, Harun, (2007). “Geleneksel Türk Dininden Anadolu’ya Taşınanlar”, *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Yayınları (Yaşayan Eski Türk İnançları Bilgi Şöleni: Bildiriler)* Ankara
- GÖKALP, Ziya, (1970). *Türkçülüğün Esasları*, Devlet Kitapları Milli Eğitim Basımevi, İstanbul,
- GÖKALP Ziya, (1976). *Türk Medeniyet Tarihi*, Kültür Bakanlığı Ziya Gökalp Yayınları, Güneş Matbaacılık T.A.Ş. İstanbul
- HALLAÇOĞLU Yusuf, (2002). “Türk Tarihi Üzerinde Çalışmalar “, *Türkler Ansiklopedisi*, Cilt 1, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara
- İNAN Abdulkadir, (1976). *Eski Türk Dini Tarihi*, Devlet Kitapları Milli Eğitim Basımevi, Birinci Basılış, İstanbul
- İNAN Afet, UZUNÇARŞILI İsmail Hakkı Vd., (1930). *Türk Tarihinin Ana Hatları*, Devlet Matbaası, İstanbul
- KAFESOĞLU İbrahim, (1972). “Eski Türk Dini “, *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Enstitüsü Dergisi*, İstanbul
- KAFESOĞLU İbrahim, (1998). *Türk Milli Kültürü*, Ötüken Neşriyat A.ş, Onaltıncı Basım İstanbul

- KALAFAT Yaşar, (1998). *Kuzey Azerbaycan, Doğu Anadolu ve Kuzey Irak'ta Eski Türk Dini İzleri (Dini Folklorik Tabakalaşma)*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara
- KARAHAN Yılmaz, (2017). *Türklerin Dünyası*, Orkun Yayınları, Birinci Baskı, İstanbul
- ÖGEL Bahaeddin, (1971). *Türk Mitolojisi*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul
- ÖGEL Bahaeddin, (1982). *Türklerde devlet Anlayışı 13. Yüzyıl Sonlarına Kadar*, Başbakanlık Basımevi, Ankara
- ÖZEY Ramazan, (2002) “Tarihte Türk devletleri ve Hakimiyet Alanları “, *Türkler Ansiklopedisi*, Cilt 1, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara
- ÖZTÜRK Murat, (2013). “İslamiyet’ten Önce Türklerin Din Anlayışı ve Gök Tanrı Dini “, *History Studies International Journal Of History*, Fırat Üniversitesi, Elazığ
- PAMİR Aybars, (1943).“ Türklerin Geleneksel Dini Şamanizmin Orta Asya Eski Türk Kamu Hukukuna Etkisi “, *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*,
- SKAFF Jonathan Karam, (2002). “VI-VIII. Asırlarda Türkistan Vahalarında Batı Türk Hakimiyeti” , *Türkler Ansiklopedisi*, Cilt 2, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara

BÖLÜM 2

ERKEN CUMHURİYET DÖNEMİNDE HEDEF KİTLEYE YÖNELİK BİR İLMİHAL ÖRNEĞİ: AHMET HAMDİ AKSEKİ’NİN “Köylüye Din Dersleri” ADLI KİTABINDA İNANÇ ÖĞRETİMİ

Dr. Öğr. Üyesi Ramazan GÜREL¹

¹ Marmara Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Din Eğitimi Anabilim Dalı, İstanbul, Türkiye. E posta: ramazan.gurel@hotmail.com.

GİRİŞ

Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e geçiş aşaması ve hemen devamındaki süreç, tarihimiz açısından önemli bir değişim ve dönüşüm dönemi olmuştur. Bu dönüşüme uyum sağlamak uzun ve bir o kadar da zorlu bir zaman diliminde gerçekleşmiştir. Başta siyaset olmak üzere, sosyal hayat, ekonomi, eğitim politikaları ve uygulamaları gibi kritik alanlarda bu çalkantılı halin etkileri derinden hissedilmiştir. Eğitim-öğretim bağlamında dönemin tartışılan konularından birisi de din eğitiminin mahiyeti ve keyfiyeti olmuştur. Cumhuriyet'in ilk yıllarında eğitim-öğretimdeki çift başlılığa son vermek hedefiyle kabul edilen Tevhid-i Tedrisat ile din eğitimi alanında eğitim-öğretim faaliyetleri yasa kapsamında teminat altına alınırken, ilerleyen yıllarda bu teminat negatif yönde gelişmiş ve din eğitimi/öğretimi uygulamaları devlet eliyle sekteye uğramıştır. Bu durum doğal olarak, din-devlet ilişkilerinde devletin dini tamamen kontrolüne alması sonucunu beraberinde getirmiştir. Hem örgün hem de yaygın din eğitimi uygulamaları da bu durumdan doğrudan etkilenmiş, Cumhuriyetin ilk yılları dinin ve din eğitiminin devlet tarafından yadsındığı dönemlere dönüşmüştür.² Örgün eğitim kurumlarında din eğitiminin ve din derslerinin konumu, haftalık ders saati sayıları, programlar ve din dersi kitaplarının içeriği, din öğretmeni ihtiyacı gibi konular daima gündeme gelmiş olsa da giderek daha olumsuz şartlara doğru giden bir süreç yaşanmıştır. Yaygın din eğitimi noktasında ise

² Vahapoğlu, Vahap & Güneş, Âdem. (2018). "1924'ten 1950'ye Din Eğitimi Etkileyen Unsurlar Üzerine Genel Bir Değerlendirme", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi* 11 (60), 1320-1322.

hedef kitlelerin din eğitiminin nasıl olacağına yönelik meseleler zaman zaman dönemin aydınlarının fikir alış-verişlerine konu olarak güncelliğini korusa da bu dönemde konuyla ilgili devlet eliyle atılmış somut bir adımdan bahsetmek zordur. Her ne kadar Cumhuriyet'in ilk dönemlerinde yaygın din hizmetlerinin düzenlenmesi görevi devlet tarafından Diyanet İşleri Reisliği'ne tevdi edilmiş olsa da ilerleyen zamanlarda bu görevin sınırları iyice daraltılmış, Diyanet İşleri Reisliği'nin hareket alanı kısıtlanmıştır. Bütün bunlar, halkın din eğitimi ihtiyacının daha etkili ve doyurucu biçimde karşılanması konusunda yapılması gerekenleri sekteye uğratmış, yaygın din eğitimi konusunda çok önemli bir boşluğun doğmasına neden olmuştur.³ Bu süreçte, örgün ve yaygın din eğitimi uygulamalarına fikirleri ve eserleriyle katkı sunmaya çalışan bazı önemli isimler ön plana çıkmıştır. Bu isimlerden birisi de saltanat, meşrutiyet ve Cumhuriyet dönemlerine tanıklık etmiş⁴, engin birikimiyle zamanının eğitim-öğretim ile ilgili sorunlarına duyarsız kalmamış olan Ahmet Hamdi Akseki olmuştur. Akseki, fikirleri ve kaleme aldığı eserleriyle yalnızca örgün din eğitimine değil yaygın din eğitimine de büyük hizmetlerde bulunmuştur. “*Din Dersleri*” adlı eseri ilkokullarda ders kitabı olarak okutulurken; örgün eğitimin dışında kalan kitlelere temel dini bilgileri ulaştırmaya yönelik olarak yazdığı eserler, döneminde büyük bir boşluğu doldurmuştur. “*Yavrularımıza Din Dersleri*”,

³ Zengin, Zeki Salih. (2011). “Cumhuriyet Döneminde Türkiye’de Kur’an Kurslarının Kurulması ve Gelişimi”, *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 11 (2), 5.

⁴ Bolay, Süleyman Hayri. “Ahmet Hamdi Akseki”, *DİA*, İstanbul, 1991, c. 3, s. 294.

“Askere Din Dersleri” ve “Köylüye Din Dersleri” isimli kitaplar Akseki’nin, hedef kitlenin öğrenme özelliklerini dikkate alarak ve ihtiyaçlarını göz önünde bulundurarak yazdığı kıymetli çalışmalarıdır. “Köylüye Din Dersleri” adıyla 1928 yılında basılan kitabında Akseki, İslam’ın iman, ibadet ve ahlak esaslarına dair temel hususları uygun bir üslup ve sade bir dille ortaya koymuş; bu sayede örgün din eğitiminden istifade edemeyen halka İslam’ın kurucu prensiplerini ulaştırmaya çalışmıştır. Döneminde büyük bir ihtiyaca cevap vermesine rağmen eser, akademik anlamda pek ilgi görmemiş görünmektedir. Ahmet Hamdi Akseki, çeşitli yönleri ve eserleriyle birçok akademik araştırmaya konu olmuştur. Bu araştırmalardan bazıları Akseki’nin, “Köylüye Din Dersleri” isimli eserine ismen, bazıları da içerik olarak göndermeler yapmışlarsa da mezkur eser müstakil bir araştırmayla ele alınmamıştır. Buradan hareketle, bu çalışmamızda Akseki’nin ilgili eseri hem genel hususiyetleriyle tanıtılmaya çalışılacak hem de özellikle inanç öğretimi bağlamında incelenip değerlendirilecektir. Bu sayede, Cumhuriyetin ilk yıllarında yaygın din öğretimi ile ilgili yazılmış bir metnin günümüze taşınarak anlaşılmasına çalışılması hedeflenmiş olacaktır.

1. ARAŞTIRMANIN PROBLEMİ

Yukarıda da değinildiği üzere Tevhid-i Tedrisat kanununun kabulüyle başlayan yeni dönemle birlikte ülkemizde örgün ve yaygın din eğitimi problemleri bir sürece girmiştir. Halkın din eğitimi ihtiyacını karşılamaya yönelik olarak devlet eliyle zamanında ve etkili tedbirlerin alınmasının hiç gündeme gelmemesi, din eğitimi

uygulamalarının zafiyete uğramasına kapı aralamıştır. Bu buhranlı dönemi yaşayarak deneyimleyen Akseki, genel olarak toplumunun uğradığı sosyal ve kültürel değişiklikleri yakından takip etmiş, eser ve makalelerinde bu konuda isabetli teşhis ve tahlillerde bulunmuştur. Özel olarak ise, örgün ve yaygın din eğitiminde görülen sıkıntıları ortaya koyarak çözüm yolları aramış, bu amaçla pek çok çalışmaya aktif olarak katılmış, eserler telif etmiş, meseleler karşısında duyarlılıkla hareket etmiştir. Akseki'nin din eğitimi ile ilgili kaleme aldığı eserlerin en önemli özelliği, halkın uzun süre ihmal edilen dini bilgiler ihtiyacının karşılanmasında büyük hizmet görmüş olmalarıdır.⁵ Alışmamızın konusu olan “*Köylüye Din Dersleri*” kitabı da bu özelliği taşımaktadır.

Bu araştırmanın problemi, “*Köylüye Din Dersleri*” kitabında Ahmet Hamdi Akseki'nin ortaya koyduğu inanç öğretimini ana hatlarıyla belirleyip konuyla ilgili bazı tespitlerde bulunmak, ilgili kitabın dil, üslup ve anlatım özellikleri hakkında genel bir değerlendirme yapmaktır.

2. BULGULAR

- “*Köylüye Din Dersleri*” kitabının genel özellikleri,
- “*Köylüye Din Dersleri*” kitabında Allah'a iman öğretimi,
- “*Köylüye Din Dersleri*” kitabında Peygamber'e iman öğretimi,
- “*Köylüye Din Dersleri*” kitabında kitaplara iman öğretimi,
- “*Köylüye Din Dersleri*” kitabında meleklerle iman öğretimi,

⁵ Bolay, “Ahmet Hamdi Akseki”, s. 294.

- “Köylüye Din Dersleri” kitabında ahirete iman öğretimi,
- “Köylüye Din Dersleri” kitabında kadere iman öğretimi.

3. ARAŞTIRMANIN YÖNTEM VE SINIRLILIKLARI

Araştırma sürecinde verilerin toplanmasında doküman inceleme ve literatür taraması yöntemleri, verilerin değerlendirilmesinde ise içerik analizi yöntemi kullanılmıştır. Doküman inceleme, araştırılması amaçlanan yazılı materyallerin analizinde kullanılmaktadır. Eğitim alanında ders programları, ders kitapları, yönergeler, okul içi yazışmalar, öğrenci-öğretmen el kitapları, öğretmen dosyaları gibi malzemeler bu yolla incelenebilmektedir.⁶ Literatür taraması yöntemi, var olan kaynak ve belgeleri inceleyerek ilgili verileri toplamaktır. Özellikle araştırma probleminin seçilerek anlaşılmasına yardımcı olur.⁷ İçerik analizinde ise, toplanan verileri açıklayabilecek çeşitli kavram ve içeriklere ulaşılmaya çalışılmaktadır. Bu analiz türünde öncelikle veriler kavramsallaştırılmakta ve ardından mantıklı bir düzene sokularak tema olarak gruplandırılmaktadır. Bu yolla metnin derinlemesine incelenmesi hedeflenmektedir.⁸

Araştırmanın ilk aşamasında konuyla ilgili literatür taraması yapılmış ardından Akseki'nin, Osmanlı Türkçesi ile yazdığı ve araştırmamıza konu olan “*Köylüye Din Dersleri*” isimli eser Türkçeye çevrilerek analiz edilmiştir. Bir sonraki aşamada ilgili literatür ve eser analizi

⁶ Yıldırım, Ali & Şimşek, Hasan. (2016). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*, Ankara: Seçkin Yayıncılık, 189-190.

⁷ Karasar, Niyazi. (2005). *Bilimsel Araştırma Yöntemi*, Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık, 183.

⁸ Yıldırım - Şimşek, Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri, 242.

ışığında araştırmanın problemi, sınırlılıkları ve bulguları belirlenmiştir. Devamında içerik analizi yöntemiyle Köylüye Din Dersleri kitabının genel özellikleri ve inanç öğretimi hususunda öne çıkan vasıfları ile ilgili veriler elde edilmiştir. Verilerin kodlanması aşamasında da elde edilen veriler temalar halinde gruplandırılarak inanç öğretimi bağlamında değerlendirilmiştir. Araştırma, Akseki'nin “*Köylüye Din Dersleri*” isimli kitabı ile sınırlı olup ilgili kitabın genel özellikleri ve inanç öğretimi açısından incelemeyi hedeflemektedir. Osmanlı Türkçesi ile yazılmış olan eser 1928 yılında Âmidi Matbaası tarafından İstanbul'da bir kez basılmış olup incelememiz esnasında bu baskı esas alınmıştır.

4. İLGİLİ LİTERATÜR

Yukarıda da ifade ettiğimiz üzere Akseki'nin *Köylüye Din Dersleri* kitabı şimdiye kadar müstakil bir akademik çalışmanın konusu olmamıştır. Bununla birlikte Akseki, başka özellikleri ve eserleri açısından birçok ilmi çalışmada ele alınmış ve incelenmiştir. Ayrıca ilki 2004 yılında Ankara'da, ikincisi ise 2013 yılında Antalya'da düzenlenen iki sempozyumda ağırlıklı olarak Akseki'nin din eğitim ve öğretimi konusundaki görüşleri ve faaliyetleri ele alınmıştır. Ancak ilgili sempozyumlarda konumuz olan *Köylüye Din Dersleri* isimli eser özel bir çalışma olarak ele alınmamıştır. *Köylüye Din Dersleri* isimli esere atıfta bulunan bazı akademik çalışmalar ise şu şekildedir:

•Ömer Özyılmaz'ın "Din Dersleri Öğretmeni Olarak Ahmet Hamdi Akseki", başlıklı sempozyum bildirisi: Ahmet Hamdi Akseki'nin *Köylüye Din Dersleri* kitabında hedef kitleyi gözetmesi ve onlara yönelik olarak kullandığı dil ve anlatım üslubu ile ilgili bilgiler içeren bildiri, 1994 yılında Antalya'da düzenlenen *Ahmet Hamdi Akseki Sempozyumu Bildiriler Kitabı*'nda yayımlanmıştır.

•Abdullah Kahraman'ın “Zor Zamanlarda Yapılabileceklerin En İyisini Yapan Bir İslam Âlimi: Ahmet Hamdi Akseki (1887-1951)” isimli makalesi: Akseki'nin ilmi kişiliği ve eserlerindeki iman-ibadet-ahlak ayrılmazlığına vurgu yapan bilgiler içeren makale, *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*'nde yayımlanmıştır.

• Âlim Bayan'ın “Ahmet Hamdi Akseki'nin Eğitim Görüşleri ve Çocuklara Din Dersleri” isimli basılmamış Yüksek Lisans Tezi: Akseki'nin hayatı ve eserlerine dair bilgiler içeren tezde *Köylüye Din Dersleri* kitabı hakkında da malumata yer verilmiştir. Tez, 2010 yılında Marmara Üniversitesi'nde hazırlanmıştır.

• Süleyman Hayri Bolay'ın “Ahmet Hamdi Akseki” maddesi: Akseki'nin eserlerine dair tanıtıcı bilgilerin yer aldığı maddede *Köylüye Din Dersleri* kitabından da bahsedilmiştir.

5. AHMET HAMDİ AKSEKİ'NİN “KÖYLÜYE DİN DERSLERİ” İSİMLİ KİTABININ GENEL ÖZELLİKLERİ

Din eğitimi-öğretiminin genel olarak iyi bir seyir takip etmediği Cumhuriyet'in ilk yıllarında, özellikle halkın din öğretimi ihtiyacını karşılamaya yönelik olarak kaleme alınan en önemli eser Akseki'nin “*Köylüye Din Dersleri*” kitabıdır. Söz konusu kitap, “ilmihal tarzı bir eser olması, belirli bir hedef kitleye yönelik olarak yazılmış olması, konularının planlanması, anlatım üslubu, dili ve içeriği” açısından kendine has özellikler taşımaktadır. Araştırmanın bu bölümünde Akseki'nin “*Köylüye Din Dersleri*” adlı eseri bu özellikleri çerçevesinde ana hatlarıyla incelenecektir.

5. 1. İlmihal Tarzı Bir Eser Oluşu

“*Köylüye Din Dersleri*” kitabı, değişik kesim ve durumdaki insanlara hitap edecek tarzda Cumhuriyet döneminde yazılan ilmihallere örnek olarak gösterilmiştir.⁹ Eserde yer verilen temaların içeriği ve sıralanışı dikkate alındığında bu tespit doğru görünmektedir. Nitekim eserin girişinde bizzat Akseki, kitabını kaleme alış sürecinden bahsederken daha önce askerler için yazdığı eseri bir “ilmihal” olarak nitelmiş, aynı vasıflara sahip bir kitabı da köylüler için yazacağını beyan etmiştir.¹⁰ Bu açıklamasıyla Akseki, köylülere yönelik telif edeceği

⁹ K. Arpaguş, Hatice. (2002/1). “Bir Telif Türü Olarak İlmihal Tarihî Geçmişi ve Fonksiyonu”, *M.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi* 22, 40.

¹⁰ Akseki, Ahmet Hamdi. (1928). *Köylüye Din Dersleri*, İstanbul: Âmidî Matbaası, 2-3.

eserin ilmihal özellikleri taşıyacağını dolaylı olarak ifade etmiş olmaktadır.

İlmihal kitapları genel olarak inanç, ibadet ve ahlâk konularına yer vermekle birlikte günün ihtiyaçlarına göre hacimlerini biraz daha genişleterek siyer ve bazı muamelât konuları üzerinde de durmaktadır.¹¹ Akseki'nin kitabı da sırasıyla inanç, ibadet ve ahlak ile ilgili konuları ele almasıyla ilmihal tarzını takip etmiş görünmektedir.¹² Kitabının girişinde yer alan müellife ait şu ifadeler durumu daha net bir şekilde ortaya koymaktadır: *“Bu kitapta, Müslümanlığın itikat ve ibadet bahislerini oldukça sade bir lisan ile anlatmaya çalıştım. Halka Allah'ını, peygamberini, kitabını, abdest ve namazını, oruç ve zekâtını anlatırken bunlardaki dünyevi maksatları, içtimai sebepleri, ahlaki gayeleri de daima göz önünde bulundurdum. Bir Müslüman için dünyada herkesten ziyade çalışıp ilerlemenin, insanlara faydalı olmanın, hiçbir kimseye hiçbir surette zararlı olmamanın, ahlaken en yüksek mertebelere çıkmaya çalışmanın dini bir vazife olduğunu her fırsatta izah ettim. Kader ve tevekkül gibi birtakım kimselerce yanlış anlaşılmış meseleleri olduğu gibi göstermeye, Müslümanlığın talim verdiği metin itikadı, ulvi ibadetleri, yüksek ahlaki mümkün olduğu kadar köylünün anlayacağı bir lisan ile yazdım.”*¹³ Görüldüğü üzere Akseki, kitabını yazarken gözettiği hususları eserinin girişinde sıralamış; İslam'ın temel inanç esasları ve ibadetlerini anlatırken ahlaki ilkeleri göz ardı etmediğini özellikle

¹¹ K. Arpağuş, “Bir Telif Türü Olarak İlmihal Tarihi Geçmiş ve Fonksiyonu”, 27.

¹² Akseki, *Köylüye Din Dersleri*, 6-16.

¹³ Akseki, *Köylüye Din Dersleri*, 3.

vurgulamıştır. Böylece o, eserinde ele aldığı konuları, ilmihal kitaplarında yer verilen tarza uygun olarak iman, ibadet ve ahlak başlıklarıyla muhataplarına aktarmıştır.

Gelenekselleşen ilmihal kültürünün, dini bilgilere ulaşma ve gündelik hayatta karşılaşılan problemlerin çözümünü kolaylaştırma vazifesini üstlenme açısından büyük fonksiyonları olduğu kabul edilmektedir. Bu amacın teminine matuf olan bu gelenek, dini bilgilerin toplum vasatına yayılmasını, çeşitli hayat standartlarına sahip kitlelerin bu bilgilere kolayca ulaşmasını ve yaşantılarını tanzimini sağlamaktadır.¹⁴ İlmihal türü eserlerin bu özellikleri Akseki'nin kitabı için de büyük oranda söz konusudur. Eserini yazma sebeplerinden birini de halkın her kademesine mensup insanların dini bilgilere rahatça ulaşmasını sağlamak olarak ortaya koyan Akseki, bu hususta eserin girişinde şu ifadelerle yer vermiştir: *“Bu kitaptan sadece köylüler değil başkaları da istifade edecektir. Aynı zamanda bu kitap vaazlar ve hutbeler için de bir rehber olacaktır. Vaizler kürsülerde, hatipler minberlerde, köy imamları ve köy muallimleri de müsait vakitlerde bu dersleri ahaliye anlatırlarsa herhalde onlara hem dinini hem de dünyasını sahih bir surette öğretmiş olacaklardır.”*¹⁵ Eserini, dini bilgilere rahat ve kolayca ulaşma hususunda hayatın her alanı için bir rehber olarak görmekle Akseki, ilmihal tarzı eserlerin yazılmasında gözetilen hedeflerin farkındalığıyla hareket etmiş görünmektedir.

¹⁴ K. Arpaguş, “Bir Telif Türü Olarak İlmihal Tarihi Geçmişi ve Fonksiyonu”, 43.

¹⁵ Akseki, *Köylüye Din Dersleri*, 4.

5. 2. Belirli Bir Hedef Kitleye Yönelik Olarak Yazılmış Bir Eser Oluşu

Eğitim-öğretim faaliyetlerinde belirli bir hedef kitleye yönelik uygulamalara sıklıkla rastlanır. Aynı zamanda bir iletişim süreci olan ve karşılıklı etkileşime dayanan bir olguyu ifade eden eğitim-öğretim, bu yönüyle hedef kitleyi temel özellikleri açısından iyi tanımayı gerekli kılmaktadır. Bu gereklilik, eğitim-öğretimde “muhabata görelilik” ilkesi olarak adlandırılmaktadır. Bu ilkeye göre insanlar zihinsel, fiziksel, çevresel, kültürel ve duygusal açılardan farklılık arz eder.¹⁶ Öğrenme-öğretme süreçlerinde bu farklılıkların dikkate alınmaması verimli ve etkili bir uygulamadan uzak kalınmasını beraberinde getirebilir. Bu doğrultuda muhabata görelilik ilkesi bağlamında hedef kitlenin öğrenme özellikleri bilmek; ilgi, ihtiyaç ve beklentilerini dikkate almak; seviyelerine uygun bir dil, konu ve anlatım üslubu seçmek gibi hususlar işin başında büyük önem arz etmektedir.

Akseki'nin “*Köylüye Din Dersleri*” isimli kitabının özelliklerinden biri de, kitabın belirli bir hedef kitlenin ihtiyaçları doğrultusunda yazılmış olmasıdır. Kitabını yazmaya karar verme süreci hakkında Akseki'nin, giriş bölümünde yer verdiği şu ifadeler bu durumun en net göstergesidir: “*Askere Din Dersleri kitabını yazdığım esnada köyden askere gelen neferler çoğunlukla pek cahildiler. Memleketinden bütün manasıyla cahil gelen bir nefer, asker ocağında bir taraftan pek*

¹⁶ Küçükahmet, Leyla. (2001). *Öğretimde Planlama ve Değerlendirme*, Ankara: Nobel Yayınları.

mukaddes bir vazife olan askerliğini yaparken, diğer taraftan da bir mektep hayatı geçirerek ve bu kutsi mektepte hem dinini hem de dünyasını öğrenecektir... Köylerden askere gelenlerin böyle bir kitaba ihtiyacı olunca köylünün de ihtiyacı olduğunda şüphe kalır mı? Hep biliriz ki bugün köylünün elinde kendisine dinini sevdirecek, dinin sadece ahiret hayatı için değil dünya hayatı ve saadeti için, dünyada insanca yaşamak için tükenmez bir kuvvet kaynağı olduğunu anlatacak maalesef bir kitabı yoktur. Askere din dersleri kitabını gören bazı zevattan, müftü efendilerden, vaizlerden o zaman birçok mektuplar almıştım. Bunlar köylü için de bir kitap yazmamı rica ediyorlardı. Köylünün de böyle bir din kitabına ihtiyacı olduğundan bahsediyorlardı. Esasen köylünün bu husustaki ihtiyacını ben yakından bildiğim cihette o zaman köylü için de bir ders kitabı yazmaya karar vermiş ve yazmıştım. Köylüye Din Dersleri namını alan kitabı inayeti Hak ile şimdi neşrediyorum.”¹⁷ Bu ifadelerden de anlaşılacağı üzere Akseki, Köylüye Din Dersleri kitabını en başından köylülerin ihtiyaçlarına göre şekillendirmiş, hedef kitleye yönelik bir metin kaleme almıştır.

5. 3. Konularının Planlanması

Kitapta bulunan konuların planlanması, ilmihal kitaplarıyla benzer özellikler gösterir. Akseki kitabında ilk olarak iman ile ilgili bahisleri incelemiş, ardından ibadet konularına yer vermiştir. Son bölümlerde ise bazı ahlaki faziletler ile günahlara ve kötü hasletlere temas etmiştir. Aslında inanç-ibadet-ahlak ayrılmazlığı Akseki'nin

¹⁷ Akseki, *Köylüye Din Dersleri*, 2-3.

eserlerinin neredeyse tamamında öne çıkan bir vurgudur. İnsanlık için dinin gerekliliği üzerinde ısrarla duran ve bunu gerekli akli ve nakli delillerle izah ve ispat eden Akseki, dinin esaslarının insanlara en güzel şekilde anlatılması, öğretilmesi ve kabul ettirilmesini düşüncesinin merkezine almış, ömrünü bu yola vakfetmiştir.¹⁸ Bu amaçla kaleme aldığı eserlerden biri olan *Köylüye Din Dersleri* adlı kitabının konularını planlarken de Akseki, inanç-ibadet ve ahlak esaslarının güzel ve mukni bir üslupla izahı, bu üç esas arasında ayrılmaz bir ilişkinin bulunduğu vurgusunu öncelemiş, diğer eserlerinde öne çıkan bu anlayış ve yaklaşımı mezkur kitabında da devam ettirmiştir. Ele aldığı konuların her birini “ders” başlığı altında müstakil bölüm olarak sunan Akseki, kitabındaki konu başlıklarını birinci dersten kırk beşinci derse olacak şekilde tasarlamıştır.¹⁹

5. 4. Anlatım Üslubu ve Dili

Akseki, *Köylüye Din Dersleri* kitabında halka yönelik olarak İslam’ın temel esaslarını aktarırken sade ve akıcı bir dil kullanmaya özen göstermiş, hedef kitlenin anlayış seviyesini yakalamaya gayret etmiştir. Kitabın genelinde tercih edilen anlatım dilinin en bariz özelliği, okuyucu kitlesinin mübtedi (İslam’ı öğrenme hususunda henüz işin başında) olarak değerlendirilmiş olmasıdır.²⁰ Akseki,

¹⁸ Kahraman, Abdullah. (2005). “Zor Zamanlarda Yapılabileceklerin En İyisini Yapan Bir İslam Âlimi: Ahmet Hamdi Akseki (1887-1951)”, *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi* 6, 303.

¹⁹ Akseki, *Köylüye Din Dersleri*, 6-16.

²⁰ Özyılmaz, Ömer. (1994). "Din Dersleri Öğretmeni Olarak Ahmet Hamdi Akseki", *Ahmet Hamdi Akseki Sempozyumu*, Antalya, 78-79.

eserini yazarken muhatabın anlayış seviyesini gözetererek bir dil kullandığını şöyle ifade etmiştir: “*Bu kitapta, Müslümanlığın itikat ve ibadet bahislerini oldukça sade bir lisan ile anlatmaya çalıştım (...)* *Kader ve tevekkül gibi birtakım kimselerce yanlış anlaşılmış meseleleri olduğu gibi göstermeye, Müslümanlığın talim verdiği metin itikadı, ulvi ibadetleri, yüksek ahlakı mümkün olduğu kadar köylünün anlayacağı bir lisan ile yazdım.*”²¹

Akseki'nin *Köylüye Din Dersleri* adlı eserinde, hedef kitlenin öğrenme düzeyi ve kültür seviyesini dikkate alan bir dil kullanımına dair örnek bölümler mevcuttur. Kitabın son dersi olan "Tam Bir Müslüman Nasıl Olmalıdır" konusu bu hususta güzel örneklerden birisidir. Konunun hemen girişinde Bakara Suresi 117. ayete değinen Akseki, kısa ve basit cümlelerle halkın anlayış düzeyine uygun bir dil kullanarak²² konuyu anlatmaya şu cümlelerle devam etmiştir: “*Bu ayet-i kerimeden anlaşılıyor ki, bir insan yalnız abdest almak, namaz kılmak, oruç tutmakla imanını kemale erdirmiş, tam Müslüman olmuş sayılmaz. Adımızın Ahmet, Mehmet olması, şöyle böyle, baştan savma namaz kılıyor olmamız bizi kurtarmaz. Kişinin tam ve mükemmel bir Müslüman olması için imanı sağlam, itikadı mükemmel olacak. İman edilecek şeylere adam akıllı inanacak. İbadetine hakkıyla müdavim olacak (.....) Daha sonra ahlaki ve içtimai vazifelerini de tamamıyla ifa edecek. Birlikte yaşadığı insanlara karşı mükellef olduğu vazifeleri yapacak.*”²³ Verilen metindeki anlatım, Akseki'nin eserlerinde

²¹ Akseki, *Köylüye Din Dersleri*, 3.

²² Özyılmaz "Din Dersleri Öğretmeni Olarak Ahmet Hamdi Akseki", 78.

²³ Akseki, *Köylüye Din Dersleri*, 360-362.

kullandığı üslup ve dilin hitap kitlesinin öğrenme özellikleri, ilgi, ihtiyaç, beklentilerine göre şekil aldığını göstermesi yanında onun, pedagoji esaslarına ne kadar hâkim olduğuna ve verdiği öneme de işaret etmektedir.²⁴

5. 5. İçeriği

Eserinin içeriğini ağırlıklı olarak iman ve ibadet konularına ayıran Akseki, bu konularla ilgili köylünün ihtiyacını kendi deneyiminden hareketle tespit etmiş ve aktaracağı bilgileri bu tespit doğrultusunda düzenlemiştir. Akseki eserine Fatıha suresi ve meali ile başlamıştır. Kur'an'ın da ilk suresi olması, namazlarda çok sık tekrar edilmesi ve muhtemelen halkın büyük kesimi tarafından biliniyor olması Akseki'nin bu sureyi mealiyle beraber kitabının başına koymasına sebep olmuş olabilir. Müellif ardından üç derste “Allah, Allah korkusu ve Allah'tan başkasına tapmanın şirk oluşu” konularını izah etmiş, devamında da “peygamber, din, İslam dini, Müslümanlığın temelleri, peygamberimizin ahlakı” üzerinde durmuştur.²⁵ Onuncu dersten itibaren inanç konularını ele almaya başlayan Akseki bu bölümlerde sırasıyla, “kitaplara iman, Kur'an-ı Kerim, meleklerle iman, ahiret gününe iman, kabir azabı, kıyamet ne zaman kopacak, cennet-cehennem bu dünyada kazanılır, kadere iman, hasetlikten korunmak, tevekkül, Müslümanlıkta sa'y ve amelin ehemmiyeti” başlıklarına yer vermiştir.²⁶

²⁴ Kahraman, “Zor Zamanlarda Yapılabileceklerin En İyisini Yapan Bir İslam Âlimi: Ahmet Hamdi Akseki (1887-1951)”, 303.

²⁵ Akseki, *Köylüye Din Dersleri*, 6-8.

²⁶ Akseki, *Köylüye Din Dersleri*, 8-10.

Yirmi birinci ders ile ibadet konularına geçiş yapan Akseki, öncelikle teorik bir alt yapıya zemin hazırlayabilmek adına “mezhep ve mezhep imamları, mükellef ve mükellef insanların işleri, İslam’ın şartları ve ibadetler” başlıklı konuları vermeyi uygun görmüştür.²⁷ Ardından sırasıyla “abdest, gusül abdesti, teyemmüm, namaz, cemaatle kılınan namazın fazileti, Cuma namazı, bayram namazı, teravih namazı, temizlik, oruç, misafir, zekât ve hac” gibi bazı temel ibadetleri ve bu ibadetlerle ilintili birtakım meseleleri tanıtıcı bilgiler vermiştir.²⁸ Kitabının son konularını farklı hususlara hasreden müellif, bu bölümlerde de “kandil geceleri, vatan müdafaası, içki ve kumar belası, hırsızlığın ve adam öldürmenin cezası, eksik ölçenler, noksan tartanlar, öksüzlere yardım” gibi sıradan halkın hayat akışı içerisinde tecrübe edebileceği ve cevabını bilmek isteyeceği konulara ayırmıştır.²⁹ Bu tasnif, Akseki’nin kitabını içerik olarak tasarlarlarken de hedef kitleyi (köylüleri) merkeze aldığını gösteren bir başka örnektir.

6. AHMET HAMDİ AKSEKİ’NİN “KÖYLÜYE DİN DERSLERİ” İSİMLİ KİTABINDA İNANÇ ÖĞRETİMİ

İnanç öğretimi, ibadet, ahlak ve değer öğretimi ile birlikte din öğretiminin temel alanlarından birini oluşturur. İnanma duygusunun insanda fitraten var olduğu ve inancın tutum, bilgi, kanaat ve imanı içine alacak şekilde daha genel bir anlamı ifade ettiği³⁰

²⁷ Akseki, *Köylüye Din Dersleri*, 11.

²⁸ Akseki, *Köylüye Din Dersleri*, 12-15.

²⁹ Akseki, *Köylüye Din Dersleri*, 15-16.

³⁰ Gürel, Ramazan. (2019). “Ömür Boyu Gelişim Teorileri Bağlamında Orta Yetişkinlik Dönemi İnanç Gelişimi ve Eğitimi”, *6. Uluslararası Multidisipliner Çalışmaları Kongresi Bildiriler Kitabı*, Elazığ: Asos Yayınları, 180.

düşünüldüğünde bu duyguyu doğru eğitip yönlendirebilmenin insan için önemi daha belirgin hale gelmektedir. Bu önemine binaen gerek örgün din eğitimi kurumlarında verilen din dersleri müfredatlarında gerekse yaygın din öğretiminde başta Kur'an kursları olmak üzere halka yönelik din eğitimi faaliyetlerinde ve yazılan eserlerde inanç öğretimi ile ilgili konular daima yer bulmuştur.

Cumhuriyetin erken dönemlerinde halkın inanç öğretimi ihtiyacına cevap verebilmek adına kaleme alınan bir eser olan Akseki'nin *Köylüye Din Dersleri* isimli kitabı, yaygın din eğitimi anlamında ve İslam'ın temel inanç esaslarını halka benimsetme noktasında dikkate değer bir metindir. Akseki, halka inanç konularının öğretilmesi noktasında kitabının bazı hususiyetlerine şöyle işaret etmiştir: “*Bu kitapta, Müslümanlığın itikat ve ibadet bahislerini oldukça sade bir lisan ile anlatmaya çalıştım. Halka Allah'ını, peygamberini, kitabını, abdest ve namazını, oruç ve zekâtını anlatırken bunlardaki dünyevi maksatları, içtimai sebepleri, ahlaki gayeleri de daima göz önünde bulundurdum. (...) Kader ve tevekkül gibi birtakım kimselerce yanlış anlaşılmuş meseleleri olduğu gibi göstermeye, Müslümanlığın talim verdiği metin itikadı, ulvi ibadetleri, yüksek ahlaki mümkün olduğu kadar köylünün anlayacağı bir lisan ile yazdım.*”³¹ Akseki, bu sözlerine bağlı kalarak kitabında inanç öğretimine konu olacak başlıkları sırasıyla ele almıştır. Araştırmamızın bu bölümünde Akseki'nin *Köylüye Din Dersleri* kitabında yer alan inanç öğretimi ile ilgili bölümler içerik olarak değerlendirilecektir.

³¹ Akseki, *Köylüye Din Dersleri*, 3.

6.1. Allah İnancı Öğretimi

Kitabının ilk üç dersini Allah inancının öğretimi ile ilgili konulara ayıran Akseki, birinci ders için “Allah Celle Celâlühü”; ikinci ders için “Allah Sevgisi ve Allah Korkusu”; üçüncü ders için de “Allah’tan Başkasına İbadet Şirkidir” başlıklarını kullanmıştır.³² Birinci derste Allah kavramını anlatırken Akseki’nin ilk hareket noktası, Allah’ın yaratma kudreti hakkında hedef kitleyi bilgilendirmek olmuştur. Bu yaklaşımını desteklemek adına konuya girişi, içerik olarak Allah’ın yaratma özelliğini çarpıcı örneklerle sunan Bakara suresinin 117. ayeti ve mealiyle yapan Akseki, devamında şu ifadelerle konuyu aktarmayı sürdürmüştür: *“İnsanlara düşen ilk vazife Allah-ü Teâlâ hazretlerini tanımak ve ona ibadet etmektir. Çünkü dünyayı ve dünyadaki her şeyi, denizleri, suları, yerleri, gökleri, dağları, taşları, otları, ağaçları, kurtları, kuşları, hayvanları, insanları hâsılı her ne varsa hepsini yok iken var eden yalnız Allah-ü Teâlâ hazretleridir. Ulu Tanrımız bizleri yaratmış, beslemiş, büyütmüş ve bize birçok nimetler vermiştir. Bizi yaratan, bize akıl, fikir, göz, kulak, el, ayak veren yalnız odur. Ondan başka yaratan yoktur.”*³³

Allah inancı öğretimi konusunda Akseki’nin kitabının birinci dersinin odaklandığı diğer temel nokta Allah’ın birliği (tevhit) konusudur. Bu hususta Akseki, Allah’ın eşinin, ortağının, çocuğunun olmadığı, doğmadığı ve doğurulmadığı vurgusunu özellikle öne çıkarmıştır. Devam eden satırlarda ise Allah’ın sıfatlarını ve diğer özelliklerini

³² Akseki, *Köylüye Din Dersleri*, 6.

³³ Akseki, *Köylüye Din Dersleri*, 4.

detaylı bir şekilde açıklayan Akseki, muhataplarına yüce Allah'ı bütün yönleriyle tanıtmıştır. “Allah'ın hiçbir şeye muhtaç olmaması, her şeyi bilmesi, görmesi, dilediğini dilediği şekilde yapması, her şeye gücünün yetmesi, her yaptığında bir hikmetin olması, varlığının sonradan olmayıp ezeli ve ebedi olması” gibi özellikleriyle Allah'ı köylülere tanıtan Akseki, bu özelliklere olduğu gibi iman edilmesinin gerekliliğini de ısrarla hatırlatmış³⁴ ve anlatımını şu sözlerle sürdürmüştür: “İşte Allah-ü Teâlâ hazretlerini böylece bilmeli ve ona hürmet ve tazimde kusur etmemeli, ona ibadet ve kulluk etmeyi cana minnet bilmelidir. Onun her dediğini tutmalı, her verdiğine razı olup şükretmelidir. İnsanoğlunun en birinci vazifesi işte budur.”³⁵ Bu ifadelerin ardından Akseki, “izah” başlığı altında uzun bir bölüme yer vermiş, burada Allah inancı konusunda hedef kitlenin anlayış seviyesine uygun, ikna edici, düşünceleri harekete geçirici, detaylı bir anlatımla konuyu zihinlerde iyice yerleştirmeyi hedeflemiştir.³⁶ Bu bölümde öne çıkan en çarpıcı nokta, Akseki'nin anlattıklarını gerçek hayattan köylünün bildiği örneklerle zenginleştirerek sunmuş olmasıdır. Allah'ı temel özellikleriyle tanıtarak anlatmanın en iyi yollarından biri olan onu eserlerinden hareketle tanıtmaya gayreti, Akseki'nin kitabının bu satırlarında çok net göze çarpmaktadır.

İkinci derste inanç öğretimi bağlamında Akseki, Allah sevgisi ve Allah korkusu konularını beraber ele almıştır. İlgili konuları anlatmaya başlamadan hemen önce “*Hikmetin başı Allah*

³⁴ Akseki, *Köylüye Din Dersleri*, 5.

³⁵ Akseki, *Köylüye Din Dersleri*, 6.

³⁶ Akseki, *Köylüye Din Dersleri*, 6-16.

korkusudur”³⁷ hadis-i şerifine yer veren Akseki, her iyiliğin kaynağında Allah sevgisi ve korkusunun bulunduğunu, gönlünde bu duyguları barındıran kişilerden kötülük sadır olmayacağını ifade eder. Buna karşılık gönlünde Allah korkusu taşımayan kişilerin de yeryüzünün en fena ve şerli kimseleri olduklarını hatırlatır. Ardından, tıpkı birinci derste olduğu gibi, “izah” başlığı altında geniş bir bölüme yer veren Akseki, bu kısımda kalbinden Allah sevgisi ve korkusunu çıkararak kişilerin günahlara ve hatalara yönelme hususunda nasıl fütursuzca hareket edebileceklerini örneklerle ortaya koymuştur. Bölümün sonunda da Allah’ı sevmenin aynı zamanda peygamberi sevmek ve ona itaat etmek anlamına geldiğini açıkça ortaya koyan Akseki, anlattıklarını Âl-i İmran suresi 31. ayet ve mealiyle de desteklemiştir.³⁸

Kitabın üçüncü dersi “Allah’tan başkasına ibadet şirktir” konusunu ele almakta ve Fatıha suresi 5. ayet ve Nisa suresi 116. ayetinin mealleriyle başlamaktadır.³⁹ Bu bölümde Akseki, Allah’ın bütün özellikleri ile eşsiz ve tek olduğunu öne çıkaran bir anlatıma ağırlık verirken bunun aynı zamanda iman edilmesi gereken bir esas oluşunu da sık sık hatırlatmaktadır. Dolayısıyla kulluğun sadece ona olacağı, aksi en ufak bir davranışın şirk ve küfür olacağı, dualara icabet edecek tek merciin o olduğu, bu bölümde özellikle vurgulanır. Duanın kabulünde sebeplere sarılmanın öncelikli şart olduğunu net bir dille

³⁷ Acluni, Ebü'l-Fıda İsmail b. Muhammed. (2012). *Keşfü'l-Hafa ve Müzili'l-İlbas Amma İstehere Mine'l-ehadis ala Elsineti'n-nas*, Beyrut: Mektebetü'l-Asriyye, I, 507.

³⁸ Akseki, *Köylüye Din Dersleri*, 18-21.

³⁹ Akseki, *Köylüye Din Dersleri*, 22.

ifade eden Akseki, bölümün sonunda yer verdiği “izah” başlığı altında bu konuyu uzun bir şekilde ve örneklerle açıklamıştır.⁴⁰

Akseki'nin, Allah'a dua etme meselesini izah ederken gözettiği hedef kitlenin özelliklerini dikkate alarak gündelik hayattan örneklerle konuyu açıklığa kavuşturduğu görülür. Bu hususta ilgili bölümde Akseki, türbeler, mezarlar ve şeyhlerle ilgili çarpıcı ifadeler kullanmış; köylülerin anlayışlarını, ihtiyaç ve beklentileri dikkate alarak şu anlatıma yer vermiştir: *“İslam dininde ibadet yalnız Allah' olur. Dua ve niyaz yalnız Allah'a edilir. Dünya ve ahirete ait istenecek şey de yalnız Allah'tan istenir. Allah'ın gösterdiği sebeplere yapışılarak istenir. Sebebine yapışmadıkça ne diri ne ölü, ne canlı ne cansız, ne mezar ne türbe, Allah'tan başka hiçbir şeyden fayda yoktur. Allah'ın birliğine inanmış, dini bütün bir Müslüman, taşlardan, ağaçlardan, mezarlardan ve türbelerden kendisi için bir fayda beklemez. Yani dünya ve ahirete ait bir işinin olması için gidip de bunlara yüzünü gözünü sürmez. (...) Mezarlara ve türbelere giderse sadece orada yatan mümin kardeşlerine dua etmek, onlara Allah'tan mağfiret istemek, onlardan ibret almak ve ahireti hatırlamak için gider. (...) Öyle falanın türbesine gidip orada namaz kılmak, ona yüzünü, gözünü sürmek, türbe kapılarına, pencerelerine ve ulu ağaçlara bez bağlamak ve onlardan bir fayda beklemek gibi şeyler Müslümanlıkta yoktur.⁴¹ (...) Dünyada sebepsiz hiçbir şey olmaz. Tarlaya sabanı koşup tohumu atmadıkça ekin olmaz. Bunun için ne yapsan boştur, faydasızdır. On beş türbeye gitsen, otuz şeyhin elini*

⁴⁰ Akseki, *Köylüye Din Dersleri*, 25-31.

⁴¹ Akseki, *Köylüye Din Dersleri*, 23-24.

eteğini öpsen yine boştur. (...) Eğer maksat tekke şeyhlerini yahut da türbelerde yatanları büyük tanımak ve kendisi ile Allah arasına onları vasıta yapmak, onların şefaatçi olmalarını istemek ise bu da neticede putperestlikten başka bir şey değildir. (...) Şu halde Allah'ı bırakıp da şeyh namını almış birtakım kimselere gitmek, türbelerin eşliğini öpmek, işi onlardan beklemek şirk olmaz da ne olur?''⁴²

Akseki'nin bu ifadeleri, yaşadığı dönemde dinin esaslarını tam olarak ya da hiç bilmeyen bazı insanların dua konusunda hala türbe, mezarlık gibi mekânlardan ve şeyhlerden medet ummaya devam ettikleri hissiyatını uyandırmaktadır. Eğitimci kimliği vasıtasıyla muhataplarının doğru Allah inancına sahip olma ile ilgili problemlerini başarılı bir gözlemle tespit eden Akseki, bu gözlemlerini kitabına da yansıtmiş ve yanlışı göstererek doğruyu öğretmeyi hedeflemiş görünmektedir.

Köylüye Din Dersleri kitabında Allah inancı öğretimi ile ilgili konular teorik olarak yukarıda ifade edilen hususları içermektedir. İlgili bölüm inanç öğretimi açısından şu şekilde değerlendirilebilir: Köylüye yönelik olarak telif edilen bir kitabın muhatap kitlesinin yetişkinler olduğu düşünüldüğünde, inanç öğretimi açısından Akseki'nin kitabının birinci dersinde Allah inancı öğretiminin, onun yaratma özelliği gibi en önde gelen ve ayırt edici vasıflarından biri hakkında bilgilendirmeyle başlaması kanaatimizce isabetli bir yaklaşımdır. Zira inanılacak varlığı en bariz ve bilinen özellikleriyle anlatmaya başlamak, yetişkinlerin zihinlerinde anlatılanların yerleşmesi, kalıcı

⁴² Akseki, *Köylüye Din Dersleri*, 27-31.

olması ve mevcut bilgileriyle kaynaşabilmesi adına önemlidir. Ayrıca yaratma gibi insana acizliğini hissettirebilecek bir özellikten hareketle Allah'ı anlatmaya başlamak, daha işin başında ona olan saygı ve bağlanma duygusunu kuvvetlendirecek bir durumdur. Muhatapların, Allah'ın her şeyi yaratmasına bağlı olarak evrendeki düzen ve işleyiş hakkında düşünmeye sevk edilmesi; düzen ve düzenleyici, yaratan ve yaratılan arasında kurulacak ilişki ile de⁴³ Allah inancını daha kolay kavrayabilmeleri sağlanabilir. Bu nedenle Akseki, evrenin yaratılışına ve evrendeki düzene gönderme yapan birçok örneğe yer vermiştir.

Kitabın ikinci dersi Allah sevgisi ve Allah korkusu olguları üzerine temellendirilmiş olup Akseki, muhataplarına Allah inancını öğretirken insanın temel duygularından olan sevgi ve korku motifini kullanmayı hedeflemiştir. Allah inancı öğretiminde gerek çocuklarda gerekse yetişkinlerde öncelikle dikkat edilmesi gereken hususlardan birisinin, sevgi ve bağlanma duygularının iyi kullanmak olduğu ifade edilmiştir.⁴⁴ Bu doğrultuda Allah inancı öğretiminde bireylerin duygu dünyalarını geliştirmek, onlarda sevgi, merhamet, empati, koruma, gözetme, yardımlaşma gibi faziletlerin yerleşmesine olanak sunmak; diğer yandan bu duyguları inançları ile ilişkilendirmelerine ve temellendirmelerine yardımcı olmak gibi hususlar büyük önem taşır.⁴⁵ Öte yandan Allah korkusu olgusu da Allah inancı öğretiminde ve bu

⁴³ Polat, Mizrap & Tekin, İshak. (2015). "Allah İnancının Öğretimine İlişkin Etkinlik Örneklerinin İncelenmesi", *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, II, 234.

⁴⁴ Polat, & Tekin. "Allah İnancının Öğretimine İlişkin Etkinlik Örneklerinin İncelenmesi", 232.

⁴⁵ Polat, & Tekin. "Allah İnancının Öğretimine İlişkin Etkinlik Örneklerinin İncelenmesi", 232.

inancın bireylerde sağlam bir temele oturmasında önemli bir motivasyon kaynağıdır. Nitekim insanların, Allah korkusunu şahsiyetlerine mâl etmekle söz, eylem ve davranışlarının Allah'a gizli kalmayacağını düşünerek olumsuz davranışları terk edebileceği ifade edilmiştir. Böylece Allah korkusu, bireylerdeki vicdanın olumlu bir şekilde gelişmesine yardımcı olması yanında Allah'a saygı ve bağlılığın artmasına da imkân taniyacağı için güçlü bir Allah inancının da tohumlarını atacaktır.⁴⁶ Bu bağlamda sevgi ve korku duygularından hareketle gerçekleştirilecek bir Allah inancı öğretiminin yetişkinler üzerinde başarılı etkiler göstermesi muhtemeldir. Akseki, *Köylüye Din Dersleri* kitabında Allah inancı öğretimi yaparken sevgi ve korku motiflerinden sıklıkla istifade ederek köylülerin Allah'ı yalnızca bilgi düzeyinde değil duyguları ile de tanımlarını amaçlamıştır.

Allah inancı öğretimi açısından kitabın üçüncü dersi incelendiğinde ağırlıklı olarak yanlış düşünceleri düzeltme tarzında bir anlatım metodu takip edildiği görülür. Yaşamı boyunca bir birey, Allah tasavvurunun oluşması ve yerleşmesi sürecinde doğru-yanlış birçok bilgiye muhatap olabilir. Edinilen yanlış bilgiler, inanca dönüşüp kalıplaşmış yargılar ve sabiteler haline gelince bu bilgilerin değiştirilmesi oldukça güç hale gelir. Bu nedenle Allah inancı öğretiminde verilen bilgilerin güvenilirliği çok önemlidir. Akseki, kitabının üçüncü dersinde tevhit inancı konusunda toplumun geneli için problem olarak telakki ettiği şirk konusunu sağlam bilgiler ve aktüel örneklerle anlatmış, yanlış bilgi ve algıları derinlemesine etüt

⁴⁶ Ay, Mehmet Emin. (2011). *Çocuklarımıza Allah'ı Nasıl Anlatalım?* (27. Baskı), İstanbul: Timaş Yayınları, 136.

ederek köylünün zihninde doğru bir Allah tasavvurunun oluşmasına zemin hazırlamıştır. Ayrıca Akseki'nin gerek kitabının genelinde gerekse Allah inancı öğretimi ile ilgili bölümlerinde ayetlerin Türkçe meallerine yer vermesi de hedef kitle açısından yerinde bir uygulama olmuştur. Zira köylünün, ayetin lafzını okuyup anlayacak kadar Arapça bilgisi olmayabilir. Akseki, bu ihtimali de yadsımamış ve anlatımını mealler üzerinden devam ettirmiştir.

6. 2. Peygamber İnancı Öğretimi

Akseki kitabında, İslam'ın inanç esaslarından ikincisi olan peygamberlere iman konusunu “peygamber” başlığıyla ve dördüncü ders olarak Allah inancından sonra ele almıştır. Konunun girişinde, her ümmete peygamber gönderildiği mesajını öne çıkararak Nahl suresi 36. ayeti ve mealini zikreden müellif, anlatımına ilk olarak peygamber kavramının tanımıyla başlamıştır. Akseki peygamber kavramını şöyle tanımlamıştır: “*Allah-ü Teâlâ hazretlerinin emirlerini ve kanunlarını kullarına bildiren büyük zatlara peygamber denir.*”⁴⁷ Müteakip satırlarda peygamberlerin belli başlı özelliklerini ele alan Akseki, “peygamberlerin Allah ile kullar arasında elçi olma, bizim gibi insanlar olma, kötü hasletlerden uzak olup günah işlememe, akıllı ve uyanık kimseler olma, daima doğru sözlü olma, Allah'tan aldıkları mesajı gizlemeden ve bu mesaja bir ekleme yapmadan bize tam olarak ulaştırma” gibi vasıflara sahip olduklarını ortaya koymuştur.⁴⁸ Peygamberliğin çalışmakla elde edilemeyecek Allah vergisi bir

⁴⁷ Akseki, *Köylüye Din Dersleri*, 33.

⁴⁸ Akseki, *Köylüye Din Dersleri*, 34.

makam olduğuna işaret eden Akseki, bu konuyu ikna edici bir üslupla köylülere şöyle aktarmıştır: “Allah-ü Teâlâ hazretleri peygamberliğe kimlerin layık olduğunu en iyi bildiği için insanların içinden onları seçmiş ve o büyük mansıbı layık olanlara vermiştir. (...) İnsan çalışmakla dünyada her şeye sahip olabilir, her mansıbı ele geçirebilir. Ama kabil değil peygamber olamaz. O bir Allah vergisidir. Allah onu kime dilerse ona verir.”⁴⁹

Bu derste ikinci olarak ele alınan konu, peygamberlerin sayısı meselesidir. Akseki bu bölümde de çok detaya girmeden hedef kitlenin ihtiyacı olduğunu düşündüğü bilgileri önceleyip kitabına almıştır. İlk peygamberin Hz. Âdem (as), son peygamberin de Hz. Muhammed (as) olduğu bilgisine yer veren Akseki, her ümmete peygamber gönderildiğini, bunlardan bir kısmını Allah’ın bildirmesiyle bildiğimizi, bir kısmını ise hiç bilmediğimizi hatırlatmıştır. Peygamberlerin sayısını yalnızca Allah’ın bildiğine işaret eden müellif, Kur’an’da adı geçen peygamberlerin isimlerini sıralayarak kitabın hedef kitesinin bu konudaki bilgi eksikliği ve merakını da gidermiştir.⁵⁰ Peygamberlere inanmanın gereği olan hususların da altını çizen Akseki, “Allah’tan getirdikleri şeylere iman etmenin, emirlerini tutup yasakladıklarından kaçınmanın, kendilerini sevmenin, rızalarını talep etmenin, isimleri anıldığında onlara salat-ü

⁴⁹ Akseki, *Köylüye Din Dersleri*, 34.

⁵⁰ Akseki, *Köylüye Din Dersleri*, 35.

selam getirmenin” bu iman kapsamında benimsememiz gereken esaslar olduğunu ortaya koymuştur.⁵¹

Kitabın tamamında olduğu gibi, peygamberlik konusunun son bölümünde de “izah” başlığı altında anlatılanların genel bir tekrarına yer verilmiştir. Akseki bu bölümde, “peygamber kimdir, insan çalışmakla peygamber olabilir mi, peygamberlerden günah sudur etmez, kaç peygamber gelmiştir” başlıkları altında daha önce anlattığı konuların biraz daha kapsamlı bir tekrarına yer vermiştir.⁵²

Köylüye Din Dersleri kitabında peygamber inancı öğretimi ile ilgili konulara dair teorik anlatım ve içerik dikkate alındığında ilgili bölüm inanç öğretimi açısından şu şekilde değerlendirilebilir: Akseki konuya peygamber kavramının tanımıyla başlayarak öncelikle bu olgunun kavramsal düzeyde ve sağlam bir bilgi olarak hedef kitlenin zihninde yerleşmesini sağlamıştır. Zira öğrenme ve bilginin etkili kullanımı, bilginin hafızaya iyi ve düzenli bir biçimde yerleştirilmesine bağlıdır.⁵³ Duyular aracılığıyla alınan bilgiler, zihinde iyice konumlandırılıp değerlendirilerek anlamlı öğrenmelere zemin hazırlar. Kavramları tanımlarından hareketle öğretme çabası bu süreci kolaylaştıran bir unsurdur. Akseki'nin konuya peygamber kavramının tanımıyla giriş yapması bu manada isabetli ve yerinde bir uygulama olmuştur. Konunun devamında peygamberlerin somut özellikleri ile anlatılması da pedagojik bir yaklaşım olarak değerlendirilebilir.

⁵¹ Akseki, *Köylüye Din Dersleri*, 36.

⁵² Akseki, *Köylüye Din Dersleri*, 40.

⁵³ Korukçu, Âdem. (2008). “Din Öğretiminde Kavram Haritası Kullanımı”, *AÜİFD*, (49/1), 313.

Peygamberler tarihte yaşamış, örneklikleri çağları aşmış, bütün insanlık için ortak değerlerdir. Dolayısıyla yetişkin hedef kitle için peygamberlerin somut özelliklerinden hareketle anlatılması, onları tanıma, örnek alma, rol model olarak taklit etme noktasında yetişkinlerin elini güçlendirecek bir anlatım tarzı olarak görülebilir. Özellikle peygamberlerin sahip olduğu üstün ahlaki meziyetlerden hareketle yapılacak bir peygamber inancı öğretimi, muhatapların onlara benzeme çabalarını teşvik edici bir unsur olabilir. Akseki kitabında hem peygamberlerin genel vasıflarına hem de sahip oldukları faziletli hallere dair anlatımlara yer vererek köylüye peygamberlik kavramını saygı, sevgi ve inanma örgüsü içerisinde anlatma gayretinde olmuştur.

Kitapta ele alınan “peygamberlerin sayısı, ilk ve son peygamber, Kur’an’da adı geçen peygamberler” gibi konular ilk bakışta detaylı bilgiler gibi görünse de kitabın köylülere yönelik olarak kaleme alındığı düşünüldüğünde kanaatimizce bu bilgilere yer verilmesi doğrudur. Zira hedef kitle içerisinde bu bilgileri ilk kez öğrenecekler yer alabilir. Bu manada konuyu belirli oranda bilenler için bir tekrar gibi görünse de mübtedi (yeni başlayan) konumunda olanlar için bu bilgilere kitapta yer verilmesi elzem bir durumdur. Akseki, peygamberlik ile ilgili genel bilgileri sıralarken hiçbir hususun eksik kalmasını istememiş, işi olurlarına bırakmamıştır. Hedef kitlenin anlayış seviyesini de bu doğrultuda en alt seviye olacak şekilde düşünmüş, konunun içeriğini bu minval üzere oluşturmuştur.

6. 3. İlahi Kitap İnancı Öğretimi

“Allah’ın Kitaplarına İman” başlığıyla eserinin onuncu dersini ilahi kitap inancı öğretimine ayıran Akseki, diğer bölümlerde yaptığı gibi bu bölümdeki anlatımına da konuyla ilgili bir ayet ve mealini vererek giriş yapmıştır. Peygamberlere, insanlar arasında adaleti ayakta tutmaları için kitaplar ve açık deliller verildiğini beyan eden Hadid suresi 25. ayet, mealıyla birlikte bu bölümün girişinde yer almıştır. Ardından Akseki, Müslümanlığın üçüncü temelini Allah-ü Teâlâ hazretlerinin kitaplarına inanmak olduğuna dikkat çekerek bu iman nasıl olacağını şu sözlerle açıklığa kavuşturmuştur: *“Müslümanlığın üçüncü temeli Allah-ü Teâlâ hazretlerinin kitaplarına inanmaktır. Biz Müslümanlar buna şöylece iman ederiz: Allah-ü Teâlâ hazretleri kelam sıfatıyla muttasıftır. Peygamberlerine söyler, onlar vasıtasıyla kullarına emirlerini ve nehiylerini gönderir. Allah-ü Teâlâ hazretleri kullarını irşat için peygamber irsal buyurmuştur. Onlar vasıtasıyla kullarına kitap göndermiş, kanunlar indirmiş, din ve şariat öğretmiştir.”*⁵⁴

Konunun devamında Akseki, köylünün anlayacağı sade ve anlaşılır bir dil ve kısa cümlelerle anlatımını sürdürmüş, hedef kitlenin ihtiyacı odaklı bir sunumla konunun detaylarına çık fazla girmemiştir. Hangi peygambere hangi kitabın indirildiği, bütün peygamberlerin getirdiği mesajın hak olduğu ancak günümüze kadar bozulmadan gelen tek lahuti kitabın ve kanonik metnin Kur’an-ı Kerim olduğu vurgusu Akseki’nin dilinden konunun kalan bölümünde öne çıkan

⁵⁴ Akseki, *Köylüye Din Dersleri*, 78-79.

hususlardır.⁵⁵ Günümüzde iman edilmesi gereken tek ilahi kitabın Kur'an-ı Kerim olduğunun ısrarla altını çizen Akseki, bölümün sonunda “izah” başlığı altında bütün anlattıklarının genişletilmiş bir tekrarına yer vermiştir.⁵⁶

İlahi kitap inancı konusu, İslam'ın inanç esasları içerisinde öğretimi kısmen daha kolay olan bir konudur. Bu konunun öğretimi sürecinde atılacak en önemli adım, konunun ayırt edici noktalarının hedef kitleye sahih bilgilere dayalı olarak anlatılmasıdır. Akseki, yetişkinlere yönelik kaleme aldığı *Köylüye Din Dersleri* kitabında ilahi kitapları tanıtıcı bilgilere yeterince yer vermiştir. Anlatımını sorular ve örneklerle daha anlaşılır ve hedef kitlenin seviyesine uygun bir hale getiren müellif, diğer peygamberler özelinde ilahi kitap inancı konusuyla alakalı bir yetişkin tarafından bilinmesi gereken hususlara değinmeyi de ihmal etmemiştir. Konunun sonundaki “izah” başlığı altında verilen ve anlatılanların detaylandırılmasını sağlayan bilgiler de köylülerin hem konuyu tekrar gözden geçirerek pekiştirmelerini sağlamış hem de konuya dair toplu bir bakış açısı geliştirmelerine yardımcı olmuştur.

6. 4. Melek İnancı Öğretimi

Köylüye Din Dersleri kitabında melek inancı konusu “Melâikeye İman” başlığıyla on ikinci ders olarak yer almıştır. Konuya her zaman olduğu gibi ilgili bir ayetin mealıyla giriş yapan Akseki, meleklerin bazı özelliklerini konu edinen Ra'd suresi 11. ayet ve mealini,

⁵⁵ Akseki, *Köylüye Din Dersleri*, 79-80.

⁵⁶ Akseki, *Köylüye Din Dersleri*, 80-82.

zihinleri anlatılacaklara hazırlamak üzere konunun girişinde zikretmiştir. Anlatımına meleklerle imanın önemini vurgulayarak başlayan Akseki, bu hususta şu ifadelerle yer vermiştir: “Müslümanlığın esaslarından biri de melâikeye iman etmektir. Meleklerle iman etmek farzdır. İman ve İslam dairesine girebilmek için Allah-ü Teâlâ hazretlerinin meleklerine inanmak ve onları kabul eylemek şarttır. Allah’ın, melekleri olduğuna iman etmeyenler Müslüman olamazlar.”⁵⁷ Devam eden bölümde meleklerin temel özelliklerini çok fazla ayrıntıya yer vermeden anlatan Akseki, melek inancı öğretimi konusunda köylüye ilk etapta lazım olduğunu düşündüğü malumatı aktarmıştır. Bu bağlamda “meleklerin masum olmaları, günah işlememeleri, Allah’a asi olmamaları, sürekli Allah’a ibadet etmeleri, her yerde olabilmeleri” gibi hususiyetler kitapta meleklerin özellikleri olarak tanıtılan bazı vasıflardır.⁵⁸

Köylüye Din Dersleri kitabında meleklerle ilgili tanıtıcı bilgiler yukarıdakilerle sınırlı değildir. Kitabın ilgili bölümünde meleklerin birçok çeşidinin olduğuna değinilmiş, insanın amellerini kaydetmek, kabirde sual sormak, ruhları kabzetmek, peygamberlere vahyi iletme gibi birbirinden farklı vazifeleri yerine getirdiklerine dikkat çekilmiştir.⁵⁹ Akseki, dört büyük meleğin adını ayrıca zikrederek⁶⁰ kitabın hedef kitlesi olan köylülere mevcut bilgilerini hatırlayıp tazeleme imkânı sunmuştur.

⁵⁷ Akseki, *Köylüye Din Dersleri*, 90-91.

⁵⁸ Akseki, *Köylüye Din Dersleri*, 91.

⁵⁹ Akseki, *Köylüye Din Dersleri*, 91.

⁶⁰ Akseki, *Köylüye Din Dersleri*, 92.

Anlatımına meleklerle imanın önemine vurgu yaparak başlayan Akseki, dersin son bölümlerinde aynı konuyu tekrar gündeme getirmiş; bu kez köylüye yönelik sade, basit ama etkili akli ve nakli delillere de yer vererek anlatımını zenginleştirmiştir. Müellifin, meleklerle imanın farklı gerekçeleri hakkında kitabında yer verdiği şu sözler, konunun mahiyetini biraz daha netleştiren ifadelerdir: *“Melekler her yerde buldukları halde biz onları göremiyoruz. Çünkü her şeyin vücudu kendine göre yaratılmıştır. Bizim gözümüz meleğin vücudunu görebilecek şekilde yaratılmamıştır. Bunun için biz gözlerimizle meleği göremeyiz. Göremiyoruz ama yine meleklerin olduğuna inanmak farzdır. Onlara iman ederiz. Çünkü Allah-ü Teâlâ hazretleri, Kur’an-ı Kerim’de meleklerin varlığını ve işlerini haber veriyor. Kur’an’ın her söylediği doğrudur. Bunun için meleğin varlığına iman ediyoruz. Sonra peygamberler de melâikeyi görmüş ve bize haber vermişlerdir. Peygamberler ise asla yalan söylemezler. Binaen aleyh bizim de onları kabul etmemiz vaciptir. Hem ne hacet! Gözlerimizle görmediğimiz yalnız melâike midir? Kendi ruhumuzu, kendi aklımızı bu gözlerimizle görüyor muyuz? Şimdi gözlerimizle görmüyoruz diye bunlara da inanmayacak mıyız? İşte melek de ruhumuz gibidir. Bu gözlerle görülmez fakat peygamber ve Kur’an-ı Kerim haber vermiş olduğu için biz melâikeye iman ederiz. Melekler vardır.”*⁶¹ Konunun sonunda yine “izah” başlığı altında Akseki, diğer derslerin sonunda olduğu gibi, melek inancı öğretimi konusunda

⁶¹ Akseki, *Köylüye Din Dersleri*, 92-93.

değindiği bilgilerin biraz daha detaylı ve kapsamlı bir anlatımına yer vererek “Melâikeye İman” bölümünü bitirmiştir.⁶²

Akseki'nin kitabında yer verdiği anlatım ve bilgiler melek inancı öğretimi bağlamında değerlendirildiğinde şu tespitler yapılabilir: Soyut bir kavramın ve ona ait unsurların öğretilmesi esasına dayalı olan melek inancı öğretimi, hem çocuklar hem de yetişkinler açısından özel olarak dikkat edilmesi gereken bazı noktalara sahiptir. Bununla birlikte Kur'an-ı Kerim ve hadislerde meleklerle ilgili verilen bilgilerin yetişkinlerin anlayacağı düzeyde olması büyük avantajdır. Bu doğrultuda yetişkin hedef kitleye melek inancı öğretilirken atılması gereken ilk adım, seviyelerine göre bir dil ve anlatımla ayet ve hadislerdeki sahih bilgilerle onları buluşturmadır. Akseki, *Köylüye Din Dersleri* kitabında tam anlamıyla bu metodu hayata geçirmiş görünmektedir.

Soyut konuları somutlaştırarak öğretmek her yaşta insan için öğrenmeyi kolaylaştıran bir faktördür. Bu amaçla anlatım esnasında doğru bilgileri esas almak, görünen, bilinen dünyadan örnekler vermek, öğrenilenlerin mukayesesine imkân tanıyacak sorularla muhatapların düşüncelerine rehberlik etmek önemli uygulamalardır. Akseki, melek inancı öğretimi ile ilgili bahisleri ele aldığı bölümde ayetlerden örnekler vererek ve peygamberlerin meleklerle iletişime geçmesine değinerek konuyu sağlam bilgilere dayandırarak anlatmıştır. Meleklerin gözle görülememesi hadisesini, gözle göremediğimiz halde varlığını inkâr edemeyeceğimiz akıl, ruh gibi

⁶² Akseki, *Köylüye Din Dersleri*, 93-97.

kavramlarla kıyas ederek bazı sorular eşliğinde ele alan Akseki, sunduğu bu akli delillerle mübtedi (yeni başlayan) konumunda olan yetişkinler olarak köylülerin anlatılanları mukayese yoluyla kavramasını kolaylaştırmıştır. Bölümün sonunda “izah” başlığı altında yer verilen kapsamlı bilgiler de konuyu toparlaması açısından önemli bir boşluğu doldurmaktadır.

6. 5. Ahiret İnancı Öğretimi

İslam’ın inanç esaslarından bir diğeri olan ahiret inancı konusu, *Köylüye Din Dersleri* kitabında on üçüncü ders olarak “Ahiret Gününe İman” başlığıyla işlenmiştir. Anlatımın hemen öncesinde Akseki, ahiretin varlığını, ölümden sonra tekrar dirilmenin ve kıyametin mutlaka gerçekleşeceğini ortaya koyarken Hac suresi 6 ve 7. ayetler ve bu ayetlerin mealıyla istidlalde bulunmuştur. Konuya ahirete imanın önemi ile ilgili izahlarla giriş yapan Akseki, ahiret gününe inanmanın farz olduğunu, ahirete imanı olmayan kişinin Müslüman olamayacağını özellikle vurgulayarak anlatımını sürdürmüştür.⁶³ Ardından “dünya hayatının bir sonunun olduğu, ahiret gününün başlangıcı, kıyamet sahneleri, dünyadaki düzenin bozulması, insanların tekrar dirilmesi ve ahiretteki aşamalar” gibi hususlara sırasıyla temas eden Akseki, kısa cümleler ve sade bir anlatımla meseleleri izah etmiştir.⁶⁴ Akseki, ahiret inancı konusunu anlattığı bölümde kavramsal çerçeveye geniş kapsamlı yer vermeye özen göstermiş görünmektedir. Bu minval üzere o, hesap, mizan, haşır,

⁶³ Akseki, *Köylüye Din Dersleri*, 98.

⁶⁴ Akseki, *Köylüye Din Dersleri*, 99.

sırat, cennet, cehennem, amel defteri gibi ahiret aşamalarına dair bilinmesi gereken önemli kavramları hedef kitleye tanıtıcı, benimsetici ve öğretici bir yaklaşımı başarılı bir şekilde kitabına yansıtmıştır.⁶⁵

Yukarıda değindiğimiz teorik bilgilerin ardından Akseki, ahiret inancının içeriğini şu şekilde açıklamaktadır: “*Ahiret gününe iman demek, her şey gibi dünyanın da ömrünün biteceğine, ondan sonra dünyanın başka bir şekle gireceğine ve daha sonra insanları tekrar dirileceğine, haşır ve neşre, dünyada yaptıklarından dolayı insanların hesaba çekileceğine, amel defterlerinin verileceğine, sırat köprüsüne, mükâfat ve cezaya, cennet ve cehenneme, iyilerin cennete, kötülerin cehenneme gireceklerine inanmak demektir. Bunların hepsi ahiret günü olacak şeylerdir. Ahiret gününe inanmak demek bunların hepsine inanmak demektir. Bunların hepsini Kur’an-ı Kerim haber vermiştir. Peygamber efendimiz beyan buyurmuştur. Hepsi haktır ve olacaktır. (...) Buna da böylece itikat ederiz.*”⁶⁶ Bölümün sonunda yer verilen “izah” başlığı altındaki kapsamlı teorik bilgiler, ahiret inancı öğretimi sürecinde bilgi boyutu açısından hedef kitle için destekleyici bir mahiyet arz etmektedir.⁶⁷

Köylüye Din Dersleri kitabının ahiret inancı konusunu ele alan bölümü hakkında inanç öğretimi açısından şu tespitlerde bulunulabilir: Ahiret inancı temasının, İslam inanç esasları içerisinde diğer bazı inanç esaslarına göre hangi yaş seviyesinde olursa olsun öğretiminin daha zor olduğu muhakkaktır. Bu zorluk, konunun enstrümanlarının

⁶⁵ Akseki, *Köylüye Din Dersleri*, 99.

⁶⁶ Akseki, *Köylüye Din Dersleri*, 100-101.

⁶⁷ Akseki, *Köylüye Din Dersleri*, 101-110.

haddi zatında görünmeyen âleme ait ve soyut nitelikte olmasındandır. Söz konusu zorluğu ortadan kaldırabilecek en etkili yöntem, ahiret halleri ve aşamaları ile ilintili konuları doğru ve net bilgiler eşliğinde ortaya koymak olarak kabul edilmiştir. Bu amaçla muhataplara ilk etapta ahirete taalluk eden konular hakkında doğru ve yeterli ön bilgilerin verilmesi büyük önem arz eder. Hedef kitlenin seviyesi ne olursa olsun ahiret inancı konusu anlatılırken fazla detaya girilmemelidir. Bu bağlamda dünya hayatının geçici yani sonlu oluşu ve belli süre zarfında adeta bir sınava hazırlanır gibi bu dünyada bulunmak zorunda olduğumuz, ecelimiz geldiğinde öleceğimiz, kıyametten sonra ise mutlaka tekrar dirileceğimiz vs. konuların kısaca anlatılması önerilmektedir.⁶⁸ Akseki'nin kitabında ahiret inancı öğretimi ile ilgili konuların anlatıldığı bölüm incelendiğinde müellifin, yukarıda anlatılan esaslara bağlı kaldığı görülmektedir. Akseki, insan için meçhul olan ve duyularımızla idrak edemediğimiz ahiret ahvalini anlayış seviyelerine uygun olarak ve detaya girmeden ana hatlarıyla köylüye başarılı bir şekilde takdim etmiştir. Üzerinde özellikle durulması gereken hususların özenle altını çizmiş olan Akseki, köylülere sağlam bir ahiret inancını kazandırma noktasında kitabının içeriğini son derece başarılı bir şekilde tasarlamıştır. Ayrıca yukarıda da değindiğimiz üzere müellif, ahiret inancı konusunu anlattığı bölümde kavramsal çerçeveye geniş kapsamlı yer vermeye özen göstermiş; “hesap, mizan, haşır, sırat, cennet, cehennem, amel defteri” gibi ahiret aşamalarına dair bilinmesi gereken önemli kavramları

⁶⁸ Öcal, Mustafa. (2003). “Ahiret İnancının Öğretiminde Yeni Bir Yöntem Önerisi”, *Gençlik Dönemi ve Eğitimi-11 Tartışmalı İlmî Toplantı Bildiriler Kitabı*, İstanbul: Ensar Neşriyat, 322.

hedef kitleye tanıtıcı, benimsetici ve öğretici bir yaklaşımı başarılı bir şekilde kitabına yansıtmıştır.

Ahirete iman konusu, insanın özellik ve temayüllerine göre işlenirse özellikle davranış oluşturma ve davranışı dönüştürmede çok geniş imkânlar ve müspet sonuçlar doğurabilir. Zira ahiret inancı kuvvetlendikçe insanın iyilik, güzellik ve doğruluk istikametinde daha sağlam adımlarla yürümesi kuvvetle muhtemeldir.⁶⁹ Ahiret inancının kişinin davranışlarındaki etkisinin ve yönlendirici gücünün farkındalığıyla hareket eden Akseki, anlatımının içeriğinde sürekli olarak muhataplarını davranış odaklı uyarmış, yapıp etmelerimizin bir hesabının olacağı vurgusunu birkaç kez öne çıkarmıştır. Bu hususiyet, ahiret inancını muhataplara benimsetme konusunda *Köylüye Din Dersleri* kitabının olumlu özelliklerinden bir diğeridir.

6. 6. Kader İnancı Öğretimi

İslam inanç esaslarından sonuncusu olan kader inancı konusu *Köylüye Din Dersleri* kitabında “Kadere İman” başlığıyla on birinci ders olarak anlatılmıştır. Akseki, kitabın hedef kitlesi için konuyla ilgili genel bir hazırbulunuşluk hali oluşturabilmek adına Nisa suresi 78. ayet, Zümer suresi 62. ayet ve Kamer suresi 49. ayetleri mealleri ile birlikte zikretmiştir. Ardından konunun anlatımına geçiş yapan Akseki, Müslümanlığın önemli rükünlerinden birinin de kadere iman etmek olduğunu belirterek bu imanı şu ifadelerle tarif etmiştir: “*Kadere iman demek, Allah-ü Teâlâ hazretlerinin sonradan olacak şeylerin hepsini*

⁶⁹ Ayhan, Halis. (1997). *Din Eğitimi ve Öğretimi*, İstanbul: MÜİF Yayınları, 141.

ta ezelde yani onlar olmazdan sayısız zaman evvel bildiğine inanmak demektir. Allah her şeyi olmazdan evvel bilir ve olacaksa öylece takdir buyurur. Ve zamanı gelince bildiği gibi halk ve tekvin eder. Onun için hayır ve şer, iyi ve kötü, acı ve tatlı her ne varsa hepsi Allah'tandır. Hepsi Allah'ın bilmesi, dilemesi ve yaratmasıyla olmuştur. Her Müslüman buna böyle iman eder.”⁷⁰

Kader inancı öğretimi bağlamında Akseki'nin, *Köylüye Din Dersleri* kitabında üzerinde durduğu diğer konular ağırlıklı olarak Allah'ın bilmesi, yaratması, kulların eylemleri gibi hususlara yoğunlaşmaktadır. Buna göre kitabın ilgili bölümünde, Allah'ın her şeyin yaratıcısı olduğu, her şeyin onun için malum olduğu ve bir olay meydana gelmeden önce ezeli ilmiyle onu bildiği, Allah'ın insana akıl verdiği ve akıl vasıtasıyla onun iyi ile kötüyü birbirinden rahatlıkla ayırt edebileceği, insanın tercihlerinde ve fiillerinde hür olduğu vs. teorik bilgiler köylülere yalın ve basit bir anlatımla aktarılmıştır.⁷¹ Bölümün sonunda yer bulan “izah” başlığı altında da ders boyunca anlatılanların kapsamlı bir tekrarı yine yerini almıştır.⁷²

Kader inancı öğretimi çerçevesinden *Köylüye Din Dersleri* kitabında konunun ele alınışı ve anlatılanlar hakkında şu tespitler yapılabilir: Allah inancı, melek inancı ve ahiret inancı öğretiminde olduğu gibi kader inancı öğretimi de bazı zorlukları beraberinde taşımaktadır. Bu nedenle kader inancının öğretileceği kişilerin gelişim düzeylerini, anlama yeteneklerini, genel kültür ve dinî kültür bakımından alt

⁷⁰ Akseki, *Köylüye Din Dersleri*, 134-135.

⁷¹ Akseki, *Köylüye Din Dersleri*, 135.

⁷² Akseki, *Köylüye Din Dersleri*, 136-143.

yapılarını yeterince bilmek ve ona göre uygun anlatım yöntemini ve örnekleri seçmek çok önemlidir.⁷³ Bu bağlamda *Köylüye Din Dersleri* kitabının kader inancı bölümü incelendiğinde Akseki'nin, kitabının hedef kitlesinin öğrenme özelliklerini, anlayış seviyelerini çok iyi bildiğini, muhataplarını çok iyi tanıdığını bir kez daha gözlemek mümkündür. Anlatımını sade ve anlaşılır cümlelerle gerçekleştiren Akseki, konuların sunumunda da herhangi bir zihni karmaşıklığı mahal vermemek adına belirli bir tertibe riayet etmiştir. Buna göre öncelikle kader inancının detaylı bir tanımını yapmış, ardından konuyla ilintili diğer bahisleri ele almıştır. Bu sayede teorik bilgileri aktardığı kısımda hedef kitlenin herhangi bir zihni karışıklık yaşamamasının önüne geçen müellif, konunun ana hatlarıyla ilgili bilinmesi gereken bütün hususları da izah etmiştir. Buradan hareketle *Köylüye Din Dersleri* kitabında kader inancı öğretimi bağlamında hedef kitleye sunulan teorik bilgilerin yeterli olduğu rahatlıkla söylenebilir.

Köylüye Din Dersleri kitabının “Kadere İman” bölümü, kader inancı öğretimi açısından dikkat çekici başka bir özelliğe de sahiptir. Akseki kader konusunu sürekli olarak “sorumluluk, çalışıp elde etme, tevekkül, Allah'tan ümit kesmeme”⁷⁴ gibi kavramlarla bağlantılı olarak aktarmaktadır. Böyle bir anlatım tarzı kader inancı konusunda yetişkin hedef kitlede zaman zaman görülebilecek kadere teslimiyet anlayışının önüne geçmeyi hedefler görünmektedir. Bireyin kendi

⁷³ Öcal, Mustafa. (2003). “Kader ve Kaza İnancının Öğretimi”, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 12/ 2, 47.

⁷⁴ Akseki, *Köylüye Din Dersleri*, 156, 166.

davranışlarından sorumlu olduğunu bilmesi, kendi kararlarını kendisinin verip bu kararların arkasında durma bilincini edinmesi kader inancı öğretimiyle amaçlanan önemli gayelerdendir. Akseki eserinde bu farkındalıkla hareket etmiş ve verdiği bilgilerle hedef kitleyi doğruya yönlendirmiştir.

SONUÇ

Cumhuriyetin ilk yıllarında devlet politikalarına bağlı olarak din eğitimi ve öğretimi, örgün ve yaygın eğitimden kademeli olarak çıkarılmıştır. Böylesine kritik bir zaman diliminde, Meşrutiyet ve Cumhuriyet dönemlerini deneyimleyen Ahmet Hamdi Akseki, eğitimci ve ilim adamı kimlikleriyle hedef kitleye yönelik olarak eserler kaleme almış, bu yolla büyük bir ihtiyaca cevap vermiştir. Bu eserlerin en önemlilerinden birisi de Osmanlı Türkçesi ile yazılmış olan *Köylüye Din Dersleri* kitabıdır. Yaşadığı dönemdeki köylü kesimin din öğretimi ihtiyacı gözetilerek yazılan eser, aynı zamanda yaygın din eğitimine yönelik bir faaliyet olarak da dikkat çeker.

Kitabında ele aldığı meseleleri ilmihal kitaplarındaki konuların işlenişine benzer tarzda tasarlayan Akseki, sırasıyla İslam'ın inanç, ibadet ve bazı ahlak esaslarını hedef kitleye yönelik uygun bir üslup, dil ve anlatımla ele almıştır. Başta Allah inancı olmak üzere, peygamber inancı, ilahi kitap inancı, melek inancı, ahiret inancı ve kader inancına dair meseleleri köylünün ihtiyaçlarını, öğrenme özelliklerini ve bilmeleri elzem konuları önceleyerek açıklamıştır. Şimdiye kadar müstakil bir akademik çalışmaya konu olmayan eserin

ilim dünyasına kazandırılması hem din eğitiminin yakın geçmişine ışık tutması yönüyle eğitim tarihimize hem de yaygın din öğretimi alanına önemli bir katkı olacaktır.

KAYNAKÇA

- Acluni, Ebü'l-Fida İsmail b. Muhammed. (2012). *Keşfü'l-Hafa ve Müzili'l-İlbas Amma İstehere Mine'l-ehadis ala Elsineti'n-nas*. Beyrut: Mektebetü'l-Asriyye, I, 507.
- Akseki, Ahmet Hamdi. (1928). *Köyliye Din Dersleri*. İstanbul: Âmidî Matbaası.
- Ay, Mehmet Emin. (2011). *Çocuklarımıza Allah'ı Nasıl Anlatalım?* (27. Baskı), İstanbul: Timaş Yayınları.
- Ayhan, Halis. (1997). *Din Eğitimi ve Öğretimi*. İstanbul: MÜİF Yayınları.
- Bayan, Âlim. (2010). *Ahmet Hamdi Akseki'nin Eğitim Görüşleri ve Çocuklara Din Dersleri*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, İstanbul.
- Bolay, Süleyman Hayri. (1991). "Ahmet Hamdi Akseki". *DİA*. İstanbul (3), 293-295.
- Gürel, Ramazan. (2019). "Ömür Boyu Gelişim Teorileri Bağlamında Orta Yetişkinlik Dönemi İnanç Gelişimi ve Eğitimi", *6. Uluslararası Multidisipliner Çalışmaları Kongresi Bildiriler Kitabı*. Gaziantep: Asos Yayınları, 177-191.
- K. Arpağuş, Hatice. (2002/1). "Bir Telif Türü Olarak İlmihal Tarihî Geçmiş ve Fonksiyonu", *M.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi* 22, 25-56.
- Kahraman, Abdullah. (2005). "Zor Zamanlarda Yapılabileceklerin En İyisini Yapan Bir İslam Âlimi: Ahmet Hamdi Akseki (1887-1951)", *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi* (6), 297-312.
- Karasar, Niyazi. (2005). *Bilimsel Araştırma Yöntemi*. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Küçükahmet, Leyla. (2001). *Öğretimde Planlama ve Değerlendirme*. Ankara: Nobel Yayınları.
- Korukçu, Âdem. (2008). "Din Öğretiminde Kavram Haritası Kullanımı", *AÜİFD* (49/1), 311-338.

- Öcal, Mustafa. (2003). “Ahiret İnancının Öğretiminde Yeni Bir Yöntem Önerisi”, *Gençlik Dönemi ve Eğitimi-11 Tartışmalı İlmi Toplantı Bildiriler Kitabı*. İstanbul: Ensar Neşriyat, 317-336.
- Öcal, Mustafa. (2003). “Kader ve Kaza İnancının Öğretimi”, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 12/ 2, 31-50.
- Özyılmaz, Ömer. (1994). "Din Dersleri Öğretmeni Olarak Ahmet Hamdi Akseki", *Ahmet Hamdi Akseki Sempozyumu Bildiriler Kitabı*. Antalya, 73-81.
- Polat, Mizrap & Tekin, İshak. (2015). “Allah İnancının Öğretimine İlişkin Etkinlik Örneklerinin İncelenmesi”, *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, II, 227-248.
- Vahapoğlu, Vahap & Güneş, Âdem. (2018). “1924’ten 1950’ye Din Eğitimi Etkileyen Unsurlar Üzerine Genel Bir Değerlendirme”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi* (11/ 60), 1320-1327.
- Yıldırım, Ali & Şimşek, Hasan. (2016). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Zengin, Halise Kader. (2019). “II. Meşrutiyet Döneminde Çocuklar İçin Yazılmış ‘Amelî İlmihal (1328) Ders Kitabının Din Eğitimi Açısından Değerlendirilmesi”, *Cumhuriyet İlahiyat Dergisi* 23 (1), 311-330.
- Zengin, Zeki Salih. (2011). “Cumhuriyet Döneminde Türkiye’de Kur’an Kurslarının Kurulması ve Gelişimi”, *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 11 (2), 1-24.

BÖLÜM 3

HUN-ÇİN İLİŞKİLERİNDE EVLİLİK MESELESİ: METE HAN DÖNEMİ

Dr. Öğr. Üyesi Hacı ÇOBAN*

* Yozgat Bozok Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Bölümü, Yozgat, Türkiye. haci.coban@bozok.edu.tr

GİRİŞ

Evlilik, toplum tarafından onaylanan kadın ve erkek arasında meydana gelen yasal bir ilişki türü olarak karakterize edilir. Görünüşte yalnızca iki insanı ilgilendiren bir mesele gibi olsa da aslında özel anlamda iki aileyi, genel anlamda da toplumun tamamını ilgilendirmektedir (Kapusuzoğlu, 2015, s. 515). Evlilikler birde devletlerin yönetici aileleri arasında gerçekleşirse etkinlik alanı daha da genişler.

Toplumların tarihsel gelişim sürecinde evlilik türleri ortaya çıkmıştır. Bu evlilik türlerini, gruplara, eş sayısına ve oturulan yere göre sınıflandırmak mümkündür. Gruplara göre evlilik, grup dışı evlenme (Exogamy) ve grup içi evlenme (Endogamy) olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Grup dışı evlenme, kişinin kendi grubunun (aile, klan, kabile, millet ve benzeri) dışından bir kimseyle evlenmesi zorunluluğudur. Bu evlilik türünün, farklı gruplar arasında iş birliğini artırmak ve düşmanlığı azaltmak amacını gütmüş olması muhtemeldir. Eski Türklerde Babadan sonra aileyi anne temsil ederdi. Babanın mirası anneye değerdı ve çocukların vasisi o idi. Eski Türklerde annenin yeri babanın diğer akrabalarından ileri durumdadır. Türk tarihinde kadınların Hükümdarın naibi olabilmeleri de bundan ileri gelmektedir (Erkul, 2002, s. 59, 60).

Türkler aile kurmak ve soylarını devam ettirebilmek için evlilik meselesinde oğlanları dışardan evlendirme, kızları dışarı verme olan “Exogami”yi tercih etmişlerdir. Türklerin bu tür tercihlerindeki amaçları arasında akraba sayısını artırarak karşılıklı dayanışma ve iş birliğini güçlendirip birbirlerinin himayesini sağlayabilmek, boylar

arasında huzur ve barış ortamı oluşturarak karşılıklı yağma ve çapulları önlemek, afetlere ve özellikle düşman saldırılarına karşı koyabilmek, kendi aralarında iş birliğini sağlayabilmek gibi birçok hedef dikkate alınmıştır (Koca, 2016, s. 148).

Eski Türklerde çok karılılık bulunduğunu hiç bir tarihî kayıt, hiç bir etnografya görüşü gösteremez. Eski Türkler’ de tek eşlilik hâkimdi. Gelenekler çocuğu olmama, hasta olma durumları gibi zorunlu bir iki durum haricinde çok eşliliğe müsaade etmezdi. Eski Türkler’ de kadın devlet yönetiminde, toplum menfaatlerinde, aile içinde ve ekonomik hayatta işin içindedir ve eşi ile eşit söz hakkına sahiptir (Ekici, 2014, s. 213; Fındıkoğlu, 1945, s. 272). Türk devlet teşkilatında hükümdarın eşi Hatun Kağandan sonra gelir ve devlet meselelerinde görüşlerini açıktan beyan ederdi. Hatunlar yasama organı olan toy üyesi idiler. Hükümdara vekâlet edebilir, ordu komutanlığı yapabiliirdi. Hatunların kendilerine hizmet eden bakanların varlığı dikkat çekmektedir (Tellioglu, 2016, s. 217).

Eski Türklerde kadın erkeği bütünleyen-tamamlayan olarak kabul edilmiştir. Hükümdar emirleri, yalnızca hakan emrediyor diye çıkarılmamıştır. Hatunun (*Katun*) da adı belirtilmiştir. Elçilerin kabulünde de hakan sağda, hatun solda oturarak elçileri birlikte huzura alırlardı. Hakan kendisinin mensubu olduğu milletinden bir kadınla evlenmek zorundaydı. Türk töresi yalnızca bir kadın ile evliliğe izin vermektedir. İmparatorluk seviyesinde birden çok kavmin hâkimiyet altına alındığı devirlerde, törenin haricinde başka *devletlerden* çeşitli sebeplerle, özellikle mağlup ve mahkûm milletlerden de kız almalar

olmuştur. Ancak il (devlet) haricinden gelen bu eşlere hatun denmezdi. Çin prenseslerinden olan eşlere “*Konçuy*”, diğerlerine “*Kuma*” denmiştir. İlk sırada hatun bulunurken konçuyular hatundan bir derece altta, kumalar da onlardan bir derece altta olmuşlardır. Hakanların oğullarının hakan olabilmesi için annelerinin hatun olması yani hakanın kendi ilinden evlendiği eşinden olması esas kabul edilmiştir (Gökalp, 1976, s. 212, 214; Baykara, 1980, s. 499; Erkul, 2002, s. 60; Koca, 2016, s. 109). Türklerin evlenmek için büyük çaba harcadıkları Çinli prenseslerin ise onlar ile evliliğe her zaman sıcak bakmadıkları ancak bu evlilikleri devletlerarası menfaatleri için yaptıkları anlaşılmaktadır (Ligetti, 1986: 45). Türk töresine göre büyük hatundan doğan veliaht varken cariyelerden ve yabancı kadınlardan doğan çocuklar tahta hak iddia edememişlerdir. Mete'nin üvey annesi, töreleri çiğneme pahasına, kocası Tuman Han'ı etkisi altına almış, kendi oğlunu tahta geçirmek için Mete'yi ortadan kaldırmanın yollarını aramıştır. Halk ve devletin ileri gelenleri yüzyıllardır devam eden Hun veraset geleneğinin bozulmasına razı olmamışlardır. Hakanların eşi olmalarına rağmen cariyeye ve Çinli hatunlardan doğan çocuklar hakan olamamıştır (Çerçi, 2003, s. 69).

Türk sosyal ve siyasi hayatında adından sıkça bahsedilen ve hükümdarlarla birlikte anılan eski Türk devletlerinin han-kağanlarının eşlerine hatun, kadın ya da hanım denmektedir. Hatunlar devlet yönetiminde söz sahibi olmanın yanında gelecek hükümdarların annesi olacak olmalarından dolayı da özel bir yere sahiptirler. Hatunluk hukukuna sahip Türk kadınının, eşinin yanında bir yeri ve devlet yönetiminde söz hakkı bulunmaktadır. Hükümdarın yanında

resmi törenlere katılır, elçileri karşılar ve yeri geldiğinde diplomat vazifesi görerek devleti temsil ederler. Bazen idarede eşlerinin önüne bile geçtikleri, boylar üzerinde etkin oldukları da görülmüştür. Asya Hunlarının Çinlilerle olan ilişkilerinin yer aldığı belgelerde, Türk hakamı yanında hatunun da resmen yer aldığı ve devleti bu ikisinin birden temsil ettiği de belirtilmiştir (Açıl, 2016, s. 154, 155, Baykuzu, 2012, s. 51; Durmuş, 2016, s. 158; Sevinç, 1987, s. 31, 32).

Kağanın ilk eşine ‘Katun’ veya ‘Hatun’ denirdi. Hatunlar çoğunlukla tabi Türk kabilelerin ailelerinden seçilirken bazı durumlarda siyasi ilişkiler ve çıkarlar göz önünde bulundurularak yabancılardan da seçilmişlerdir. Bu şekilde birden çok Çinli prenses kağanlarla evlenmişlerdir. Çin İmparatorluk ailesinden prenseslerle evlenen Hakanlar (Şan-yü) bu sayede Çin kültürü, imparatorluk fikri ve devlet teşkilatı ile tanışmışlar ve kendilerine Çin imparatoru gibi göğün oğlu demenin yanında sıkı bir şekilde düzenlenen saray geleneklerine de bağlı kalmışlardır (Rasonyı, 1988, 60 ve 67).

1. METE HAN DÖNEMİ HUN-ÇİN İLİŞKİLERİ VE SİYASİ EVLİLİK MESELESİ

1.1. Hun-Çin İlişkileri

Türkler kendi kökenlerine dair bilgileri Köktürk kitabelerinden önce pek yazmadıkları için komşularının özellikle Çinliler’in yazdıklarından anlam çıkarılmaktadır. Orta Asya ve Hun kavminin yazılı tarihi ile ilgili ilk yazılı belgeler Çin kaynaklarında bulunmaktadır. Bunlar Orta Asya Türk tarihi çalışmaları için birinci

elden kaynak olmaktadır. Hunların yazılı tarihi de Çin Devleti kayıtlarıyla başlamıştır. Çin tarihçileri milattan iki bin yıl önceye doğru hüküm sürmüş olan imparator “Yao” zamanından beri bu kavmin var olduğunu ve “Şang-Yung” yani dağ barbarları diye adlandırıldığını haber vermektedir (Baykara, 2012, s. 42, 43; Baykuzu, 2012, s. 2, 3; Gökalp, 1976, s. 230).

Çin’deki Chou Devleti doğuda kendisine bağlı bir beylik tarafından MÖ 640 yılında sıkıştırılmıştı. Chou hükümdarı kendini korumak için Hunların atalarından biri sayılan Ti kavimlerini yardıma çağırması ve onlarla anlaşmıştır. Ti beyinin kızı ile de evlenmek zorunda kalan bu ünlü imparator, bu yabancı imparatoriçeye birçok savaşa sebep olabilecek bir değer vermiştir. Ti imparatoriçesi adı verilen bu yabancı, çağının renkli simalarından biriydi. Chou Devleti içinde bir de Ti veya Hun Devleti ya da beyliği vardı. Hem de Choular gibi ünlü ve büyük bir hanedana kız verebilecek güç ve kudrete sahip bir beylik olduğu anlaşılmaktadır (Ögel, 1981, s. 48, 49).

Çin dış siyasetinde fazla bahsedilmese de MÖ 480-256 yılları arasında söz edilebilecek az sayıda konulardan biri de kuzeyde Hun kabileleriyle devamlı savaşların olduğu ve bu sayede yaklaşık MÖ 300 yıllarından beri Hun (Hsiung-nu) adının geçtiğidir (Eberhard, 2007, s. 59).

Eski Çin tarihi kayıtlarında MÖ XIV-IV. yüzyıllarda Hun Devleti’nden bahsedilmiş ancak belgelerin tamamı ele geçmemiştir. Çinlilerin Hunlar hakkında verdiği kesin bilgiler ilk defa MÖ 318 tarihli bir belgede görülmüştür. Bu tarihten sonra verilen bilgilerde

MÖ III. yüzyılda Kuzey Çin'deki devletlerle Hun Türklerinin ataları arasında savaşların devam ettiği anlatılmıştır. Bundan sonra verilen bilgilerin artarak devam ettiği görülmektedir. MÖ 210 yılından itibaren Hunların bilinen ilk hükümdarı Tuman'ın (Teoman) Kuzey Çin'e sefer yaptığı, devletin durumunu düzelttiği ve devamında Tuman ile Mete arasındaki veliahtlık krizi bilgisine ayrıntılı bir şekilde yer verilmiştir (Koca, 2002, s. 687- 690). Mete, Tuman'ın ilk eşi Ulu Hatun'undan doğan oğludur. Tuman'ın sevdiği küçük hatunu da kendisine bir oğul vermiştir. Türk töresine göre taht veya veliahtlık büyük hatundan olma çocukların hakkıdır. Buna göre Tuman'dan sonra tahtın yasal sahibi Mete'dir. Fakat Tuman, çok sevdiği ikinci eşin etkisiyle Mete'den veliahtlık hakkını almak ve yerine ikinci eşinden olan oğlunu koymak istemiştir (Ögel, 1981, s. 206, 207).

Çin tarihi kaynaklarından Han Shu 3749/1'de Mete Han hakkında bilgi verilirken Tuman'ın veliahdı olduğu ancak Tuman'ın sonradan sevdiği Yen-Chih[†]'den doğan oğlunu başa geçirmek amacıyla Mete'yi uzaklaştırmak için Yüceçilere rehin verdiği ve onu öldürmeleri içinde onlara savaş açtığı anlatılmaktadır. Buna göre çok ihtiraslı olduğu

[†] **YEN-CHİH** kelimesi Hsiung-nularda “Yem-çi” ya da “Yen-çi” hükümdarın eşi Hatun anlamına gelir. (Bknz.Talat Tekin Hunların Dili, I. baskı, Doruk Yayınları, Ankara 1993, s.15) “Çinin Tang hanedanlığı Tarihi Tang-şu ve Kiu-t'ang-şu da etnik ve siyasi bakımdan Hunları devamı gibi görülen Kök Türkler arasındaki unvanlar ve makamlar konusunda Kağanın eşine verilen Hatun Ünvanı Hunlardaki Yen-çi ye tekabül etmektedir” ifadeleri yer almaktadır. Hatun/khatun unvanı Hunlar zamanında da kullanılıyordu.(de Groot, Asena, 2011 s.80,81.)

YEN-CHİH: M.Ö. 209 yılına ait bir unvan ve kelimedir. Tarihte bilinen ilk yabgu olan Tuman'ın karısının unvanıdır. Bütün Hun yabgularının eşlerinin unvanı olarak zikredilmiştir. **Yenchih'nin yazılış ve okunuşu;** yenşi, yenshih-yincü, yenchih-yenci, yenchi -yenki ve Chi, üenci şeklinde verilmiştir. Göktürk devrinde yazılış yinshih- yenshih, okunuş yinşi olarak kullanılmıştır. (Gedikli, 2008, s.216-218)

anlaşılan ikinci eşin Tuman'ın üzerinde göz ardı edilemeyecek derecedeki etkisi, Tuman'ın farklı çareler aramasına neden olmuştur. Tuman Türk töresine karşı gelmemek adına diplomatik bir oyun olarak rehine meselesini kurgulamıştır. Ancak bu oyunu kendi çabasıyla boşa çıkararak Mete emrine verilen on bin atlı askeri çok sıkı bir disiplinle eğiterek babasını öldürmüş ve kendisi Hun hükümdarı olmuştur. Babasının dışında üvey annesi ve üvey kardeşini de ortadan kaldırmıştır. (Kafesoğlu, 2010, s. 59, 60; Onat vd., 2004, s. 5, 6; Türker, 2013, 219). Bundan sonra Çin kaynakları genel olarak Hunlarla yapılan mücadeleler başta olmak üzere siyasi ve kültürel olaylardan sıklıkla bahsetmişlerdir.

Hunlarla Çinlilerin ilişkilerinde Bozkır göçebe ürünleriyle yerleşik Çin ürünlerinin karşılıklı ihtiyaçları karşılamasından dolayı ticaret önemli unsurlar arasında yer almaktadır. Hunların kendi üretimlerinin yetersizliği dolayısıyla tarımla uğraşan yerleşik kültürlerin ürünlerine ihtiyaç duymaları, ayrıca otlak, ganimet, mal ve insan ele geçirme, Çin saldırılarına karşı koyma, Hunların içinde gizlice kışkırtmalarda bulunan Çinlileri cezalandırma, yönetimleri altındaki halkların saf değiştirmesi üzerine öç alma, Çinlilerin Hunların liderlerini aşağılaması gibi pek çok siyasi, ekonomik ve kültürel kökenli olay savaş nedeni sayılmıştır (Çakmak, 2003, s. 211, 212).

Mete Han'ın Çin üzerine yaptığı ilk seferin sebebi, Tuman zamanında Çin'in ele geçirdiği ve Hun ekonomisine büyük zarar veren otlakların geri alınması olarak görünmektedir. Bu otlakların elden çıkması Hun ekonomisini çöküntüye uğratmıştır. Mete Han babası Tuman'ın, MÖ

215'ten sonra kaybettiği kuzey Çin'deki otlakları ve toprakları geri almak için Kuzey Çin seferine çıkmıştır (Ögel, 1981, s. 366). Mete Han Çin seferinden önce, Altay dağlarının batısı hariç bütün Orta Asya'yı hâkimiyetine alarak kuzey ve kuzeydoğusundaki akraba Türk topluluklarını bir bayrak altında toplamış, Tunghular ve Yüecileri itaat altına alarak devletini bir imparatorluk haline getirmiştir. Mete Han; doğudan ve batıdan gelecek tehlikelere karşı ülkesinin güvenliğini sağlayıp, arkasından gelebilecek tehlikeleri bertaraf ettikten sonra da birinci Çin akınına çıkmıştır. Çin'in elindeki Hun otlaklarını geri alan Mete Han ve Çin İmparatorları bundan sonra Kuzey Çin için sık sık karşı karşıya gelmişlerdir (Atalay, 2014, s. 108).

Asya Hunlarının Çin'e ilk büyük saldırıları Mete han zamanında MÖ 201 yılında Paiteng Savaşı'nda olmuştur. Çin imparatoru yedi gün boyunca kuşatma altına alınmıştır. İmparator Kao-tsu yönetimindeki orduyu tamamen yok edebilecek şekilde kuşatma altına almıştır. Ancak Mete Han, İmparator Kao-tsu'yu ordusuyla birlikte yok etmek yerine, Çin Han tarihçilerinin bile bilmediği sebeplerle kuşatmayı kaldırmış ve imparator ile ordusunun Çin'e dönmesine izin vermiştir. Yenilgi sonunda Çin-Hun hükümdarları arasında barış kardeşlik ve dostluk anlaşması adıyla siyasi bir anlaşma imzalanmıştır. Bu anlaşmayla Çin, Hunlara vergi vermek zorunda kalmıştır. Çin imparatorluğu için onur kırıcı olarak kabul edilmiş olan bu anlaşma Hunların güçlü oldukları sürece tek taraflı olarak Hunlar lehine uygulanmıştır (Onat, 1987, s. 611, 612; Türkeli, 1981, s. 406, 407).

Kuşatmanın kaldırılması ve Çin İmparatorunun serbest bırakılmasına sebep olarak Çinliler imparatorlarının yanındaki danışmanların tavsiyelerinden bahsetmişlerdir. Buna göre önce Hun Hükümdarı Mete Han'ın eşine müracaat ederek yardım istemişler ve onun Hakan üzerindeki etkisinden yararlanmayı amaçlamışlardır. Çin İmparatoru savaş meydanında düştüğü zor durumdan kurtulabilmek için Mete'nin hatununa çok miktarda hediyelerle birlikte elçi göndermiştir. Verdiği rüşvet niteliğindeki hediyeler sayesinde hatunun aracılık etmesini sağlamışlardır. Bunun üzerine hatun, Mete'ye *“-Şimdi sen Çin topraklarını elde edebilirsin. Fakat sen Çin'i elinde tutarak oturamazsın! İki hakan karşılıklı olarak birbirlerini mutsuz etmemelidir”* diyerek Mete Han'ı ikna etmiştir. Bundan sonra Çinliler ikinci gizli planları olan Çinli prenseslerle Hun hükümdarlarını evlendirip bu sayede akrabalık ve dostluk anlaşması yapmak politikalarını uygulamaya koymuşlardır. Bu gizli planlar Çin İmparatoru için kurtuluş ümidi olmuştur (Ögel, 1981, s. 406, 407).

Çin kaynaklarından Han Shu 3753/1 de Mete Han'ın Çin İmparatoru Kao-tsu ile yapılan savaşı kazandığı ve imparatorun kuşatmadan kurtulmak için Mete'nin eşi (Yen-chih)'ne gizlice elçi ve çokça hediyeler göndererek aracılığını elde ettiği, Yen-chih'in de Mete Han'ı ikna ettiği ve imparatorun ordularıyla birlikte kuşatmadan kurtulduğu anlatılmıştır (Onat vd., 2004, s. 9, 10). Eşinin ikna etme çabaları dışında Mete Han'a sığınan Çinli generallerin askerleriyle birlikte buluşma yerine gelmelerinin gecikmesi ve tekrar onların Çin Hükümdarı ile işbirliği yapma ihtimalleri de göz önünde

bulundurulmuş olmalıdır. Kuşatmayı kaldıran Mete Han bir anlamda Çin İmparatoru'nu affetmiştir (Cengiz, 2016, s. 87).

Ancak bu şekilde kuşatmadan kurtulabilen İmparator Kao-tsu, General Ch'en P'ing'in gizli planını kullanmıştır. Bu gizli plan tüm kaynaklarda gizli tutulmuştur. Gene de imparatorluğun kurtuluşu ile ilgili olan söylenti, Çinli prenseslerin Hun İmparatorluğu içerisindeki etkisini sergilemek bakımından önemlidir. Çin devlet adamları, kralları Koa-tsu'yu ve ordularını Mete Han'ın kuşatmasından kurtarabilmek için Mete'nin hatununa müracaat etmişlerdir. Bir rivayet, ona ağır hediyelerden oluşan rüşvetler verdikleri yönündedir. Diğer bir gizli plan rivayetine göre de General P'ing çok güzel bir kadın portresi yaptırarak bu portreyi Mete'nin hatununa göndererek şöyle der: *“Çin İmparatoru'nun elinde çok güzel ve ince kızlar vardır. Onların yüz ve vücut güzelliğini yeryüzünde hiç kimse tarif edemez. Şimdi imparatorumuz çok üzüntülüdür. Hemen acele olarak bu kızlardan birini alıp Mete'ye sunmak için göndereceğiz. Eğer Mete bu kadınları görürse onları çok sevecektir. Onlara büyük bir istekle sahip olmak isteyecektir. Bundan sonra da artık Mete'yi çok az görebileceksiniz. En iyisi bu kadınların buraya gelmelerini önlemektir. Eğer imparator kurtulur da giderse bu kadınları göndermeyecektir”* (Koca, 2002, s. 699, 700) şeklinde ifadelerle kıskançlık duygularından yararlanmak istemişlerdir. Çinli tarihçilerin kayıtlarında yer alan kendi itibarlarını kurtarmak için ileri sürdükleri gizli planların, bu çalışmanın konusu için önemi Çin-Hun ilişkilerinde iki devlet yönetici aileleri arasında yapılan siyasi evliliklerin ve

hatunların hem devlet yönetimi hem de Hakanlar üzerindeki etkilerini göstermesine delil teşkil etmiş olmalarıdır.

Mete'nin eşiyle görüşen Çin elçisi Mete Han'a gönderecekleri Çinli kadınların güzelliklerinden bahsederek onun kadınlık duyguları ve kıskançlık hasletlerinden yararlanmıştı. Mete hanın eşi de hem rüşvet olarak verilen hediyelerin hem de kıskanmanın sonucu elçiye yardım etmiş ve kuşatmanın kaldırılması için eşine baskı uygulamıştır (Ögel, 1981, s. 419, 420). Burada anlatılanların her ikisi de doğru olabilir. Ancak hangisi doğru olursa olsun Çinli prenseslerin Hun siyasi tarihindeki yadsınamaz etkisini ve doğurduğu sonuçları göstermek açısından bu anlatılanlar oldukça önemlidir.

Çin İmparatoru'nun bu politikaya başvurması Hun Devleti'nde hatunların yönetimdeki etkisini iyi bildiğini göstermektedir. Aynı zamanda Hun Hakanı yerine onun eşine elçi göndermesi ne kadar çaresiz kaldığını da göstermektedir. Burada Çin İmparatoru, Mete'nin hatununu kendisine denk sayarak muhatap almıştır (Açıl, 2016, s. 155). Anlatılan olaylar, hatunların Hun-Çin ilişkilerindeki yerini ve etkisini göstermesi bakımından çok önemlidir. Çin İmparatoru'nun, Hun devlet yönetiminde ve hükümdar üzerinde hatunun etkisini çok iyi bildiği ve bundan dolayı Hun hakanıyla kendi öz kızını evlendirmeyi kabul ettiği anlaşılmaktadır. Sonraki dönemlerde Çin politikalarının önemli uygulamalarından olan Çinli prenseslerin Türk hanlarıyla evlendirilmeleri artarak devam ettirilen bir dış politika haline getirilmiştir. Siyasi evlilik meselesi Çin dış politikasına yön verecek bir uygulama olarak dikkat çekmektedir.

Çin İmparatoru, Hun askerlerinin kuşatmasından kurtulabilmek için Mete Han'ın hanımının aracılığına müracaat ederek Hun hükümdarını ikna etmiş ve bunun sonucunda da hanımının etkisiyle Mete Han kuşatmayı kaldırarak Çin İmparatoru'nun ordusuyla birlikte ülkesine dönmesine müsaade etmiştir. Bu olay Çinlilerin Türklerin sosyo-kültürel yapısını, Türk toplumunda kadınların önemini ve hakanların eşleri, hatunların onlar üzerinde siyasi vasfını çok iyi bildiklerini göstermektedir (Tellioglu, 2016, s. 218).

1.2. Siyasi Evlilik Meselesi

Hun-Çin ilişkilerinde Çinli prenseslerle Hun hakanlarının evlendirilmesi ve bu evlilikten iki tarafında kendi çıkarlarını koruması düşüncesi Mete Han ile Çin İmparatoru Kao-tsu arasında uygulanmaya başlanan He qin politikasıyla başlamıştır. He qin (Hoch'in) yakınlık ilişkileri içinde barış, evlilik yoluyla uyum anlamlarına gelmektedir ((Di Cosmo, 2002, s. 715; Onat vd., 2004, s. 11).

Mete Han, MÖ 201-199 tarihlerinde Çin topraklarına sefere çıkmış ve üç yıl sürecek savaşlarda Han sülalesinin kurucusu imparator Kao-tsu (MÖ 206-195) komutasındaki 320 bin kişilik kalabalık Çin ordusunu Pai-teng'de bozkır usulü sahte ricat taktiği-Turan taktiği ile kuşatma altına alarak mağlubiyeti kabul ettirmiştir. Çin İmparatoru Mete Han'ın eşinin yardımı ile kuşatmadan kurtulmuş ve Çin ile Hunlar arasında ilk defa evlilik yoluyla ittifak kurulmuştur. Mete Han'ın Çinli bir prenses ile evlenmesi şartı da dâhil Hunların bütün isteklerinin kabul edildiği bir anlaşma imzalanmıştır. Evlilik ittifakı ile Hunlarla Çinliler kardeş olarak sözleşmişlerdir. Mete Han da ancak bu şekilde

Çin'e saldırılarını biraz durdurmuştur (Çay, 2009, s. 7; Kafesoğlu, 2010, s. 60; Türker, 1986, s. 322).

Mete Han MÖ 201'de Kuzey Çin üzerine sefer yaparak Mayi şehrini teslim almıştır. Bunun üzerine Çin İmparatoru Büyük bir orduyla Hunlar üzerine yürümüş ancak Paiteng de Hun hakanının tuzağına düşüp kuşatılmıştır. Mete Han kendi tarafına geçen Çinli generallerin buluşma yerine gelmekte gecikmelerinden şüphelenerek kuşatmayı kaldırmıştır. Çin imparatoru Hunlarla savaşmak için şartların uygun olmadığını anladığından He qin (Ho-ch'in) anlaşması yapmayı kabul etmiştir. Yapılan He qin (Ho-ch'in) anlaşmasına göre Çin, Hunlara her yıl belirli miktarda haraç gönderecektir. Çin prenseslerinden biri Mete hana eş olarak verilecektir. Bu sayede kardeşlik bağı kurulacak ve Mete Han Çine saldırmayacaktır. Taraflarda taht değişmesi durumunda anlaşma geçerli olacak ve haraç miktarı artırılarak tekrarlanacaktır. MÖ 198'de yapılan bu anlaşma MÖ 133'e kadar devam etmiştir (Yavrucuk, 2019, s. 100).

Çin kaynağı Han Shu 3754/5'te de Çin İmparatoru Kao-tsu'nun Mete Han'a elçi olarak Liu Ching'i, yanında Yen-chih olmak üzere Çinli Prenseslerden birini de Mete Han'a gelin olarak gönderdiği ve her yıl Hunlara belirli miktarlarda ipekli kumaş, içki ve yiyecek verilmek şartıyla Ho-ch'in (evlilik yoluyla uyum) anlaşması yapılarak kardeş olduklarından bahsedilmiştir (Onat vd., 2004, s. 11). Mete Han kendi ordularından kat kat fazla olmasına rağmen Çin ordusunu yenilgiye uğratarak Çin-Han sülalesi imparatorunu barış ve kardeşlik anlaşması yapmaya mecbur bırakmıştır. Bu anlaşmayla Çin Sarayı, Hun

Hükümdarı'na Çinli bir gelin ve hediye adı altında vergi göndermeyi kabul etmiştir (Gumilev, 2006, s. 27).

Çin devletiyle Türk devletleri arasındaki ilişkilerde iki devlet arasındaki barışın evlilikler yoluyla sağlanması fikri, Çin'de hüküm süren Han Hanedanlığı'nın kuruluş döneminde önemli hizmetleri olan ve Han hanedanlarından İmparator Kao-tsu'nun da vezirliğini yapan Liu Ching tarafından ortaya konmuştur. Bu fikir, Hun (Türk)-Çin tarihine damga vuran önemli bir gelişme olmuştur. Hunlar Mete Han zamanında 201 yılında Paiteng Savaşı'nda Çinlileri büyük bir yenilgiye uğratmışlar, kuşatma altına alınan Çin İmparatoru bile Mete Han'ın izniyle bir bölgeden açılan yoldan ülkesine dönebilmiştir. Bu savaştan sonra iki ülkenin sınırlarındaki mücadele ve Türklerin saldırılarını önlemek üzere barış anlaşması yapmak isteyen Kao-tsu, vezirini elçi olarak göndermiştir. Aynı zamanda Kao-tsu'nun danışmanlarından biri de olan Vezir Liu Ching, Hunları yatıştırmak ve saldırılarını kesmek için bir planı olduğunu imparatoruna anlatmıştır. İmparatorun da aklına uygun gelen bu planı, şu sözlerle anlatmıştır: *“Eğer büyük kızınız prensesi Motun'a (Mete Han) eş olarak verirseniz, ayrıca yüklüce bir çeyiz gönderirseniz Motun mutlaka kızınız büyük prensesi “Yen-Chih” yapacaktır. Ayrıca ilerde prensesin oğlu veliaht olup Motun'un yerine ch'an-yülüğü devam ettirecektir. Neden? Çünkü Hiung-nular paraya çok değer verirler.”* Bu sözleri bir süre düşünen İmparator, planı uygun bularak istemeyerek de olsa kızı prenses Lu Yuan'ı göndermeyi kabul etmiştir. Ancak İmparatoriçe Lü, bu duruma razı olmamış, bütün gece ağlayarak tek kızını Hunlara gelin göndermeyi kabul etmemiştir. Bunun üzerine Vezir Liu Ching

“Eğer majesteleri kızlarına kıyamıyorlarsa saraydan güzel bir hanımı prenses yaparak Motun’a göndermesini, eğer Motun bunu fark etse bile sahte bir prenses olmamış olur” diyerek ikna etmiştir. Çin İmparatoru Kao-tsu aile içinden bir başka genç kıza prenses Ch’ang unvanı vererek Mete Han’a gönderir ve Hunlar ile Çin arasında “*Ho-ch’in anlaşması*” yapılabilmıştır (Baykuzu, 2012, s. 51, 52). Mete Han’a hükümdarın öz kızı yerine sahte bir prensesin gönderilmesi meselesinin, Çin ve Han hanedanlığının barış yapabilmek için düştüğü aşağılayıcı durumu biraz olsun kurtarabilmek veya hafifletebilmek için sonradan uydurulmuş bir durum olduğu muhakkaktır. Çünkü bu durumun casuslar tarafından bilinmemesi mümkün değildir. Zorda kalmış Han hükümdarı böyle basit oyunlarla barışı tehlikeye atacak durumda değildir (de Groot ve Asena, 2011, s. 98).

Çin İmparatoru’nun Ping Cheng (Paiteng) Savaşı’nda Mete Han’a yenilgisinden sonra, Hunların Çin sınır bölgelerindeki yağmaları artmıştır. İmparator Kao-tsu’nun danışmanlarından Liu Ching, hükümdara Hun saldırılarından kurtulmanın yolu olarak He qin (Ho-ch’in) anlaşması yapılmasını teklif etmiştir. Çaresiz İmparator tarafından bu teklif kabul edilmiştir. Buna göre Çin-Han hükümdarı saraydan bir kadını Hun liderine eş olarak verip akrabalık ilişkisi kurmak, her yıl Hunlara belirli miktarlarda ipek, içki ve yiyecek verilmesi kaydıyla, He qin (Ho-ch’in) anlaşmasını yapmak üzere elçi olarak Liu Ching’i Hunlara göndermiş ve bu anlaşmadan sonra Mete Han saldırılarını biraz olsun durdurmuştur (Bedel, 2017, s. 41).

General Lui, Hunları kaba kuvvetle yenemeyeceklerini, onları yenmek için uzun bir plan yaparak onların çocuklarını ve torunlarını kendimize bağlayalım diyerek bir plan yapmıştır. Bu planın esas hatları şöyledir. İmparatorun kızı Mete'ye eş olarak verilmelidir. Hunlara her yıl değerli hediyeler gönderilmelidir. Böylece Hun Hakanı, Çin İmparatoru'nun damadı, kızı da hatun olacaktır. Onun çocuklarından biri de veliaht olacak ve Mete'nin yerine geçecektir*. Böylece Hunlar kontrol altına alınarak Çin'e bağlanabilecektir. Bu plan imparatora son derece çekici ve mantıklı gelmiştir. Ancak İmparatoriçe Lü tek kızını kendince bir barbara gelin olarak vermek istememiştir. Bunun üzerine kendi kızını değil, akrabalarından birini Mete ile evlenmesi ve baş hatun olması için göndermiştir. Mete gönderilen prenses ile evlenmiş, Çin yıllık vergiye bağlanmış, uzun yıllar devam edecek ticari ilişkiler kurulup geliştirilmiştir. Ardından da MÖ 197 tarihinde Çin İmparatoru ile Mete arasında bir barış anlaşması imzalanmıştır (Ögel, 1981, s. 422, 423).

Çin'de yönetime sahip olan Han Hanedanlığı'nın kuzeyden gelen Hun saldırılarına karşı koymak ve bu saldırıları önlemek için nasıl bir strateji takip ettiğini Han döneminin tarihçisi Pan Ku'nun *"Hanedanlığın kuruluşundan itibaren, her sadık ve yetenekli bakanın Hsiung-nularla ilgili olarak öneride bulunmak için bir planı olduğunu"* belirtmesinden de anlaşılacağı üzere Hunlara zaman zaman barış ve dostluk anlaşmalarına uygun olarak incelikle davranılmıştır.

* Türk Töresinde veliaht olma hakkı Hakanın kendi obasından yani Türk olan eşinden doğan çocukların hakkıdır. Ancak Çinliler Tuman ile Mete arasında yaşanan veliaht krizini çok iyi bildiklerinden bu şekilde bir oyun ile kendi kızlarından doğan çocuğun veliaht olacağını planlamış olmalıdırlar.

Bazen de askeri güç ile boyun eğdirilmiş, başkaldırımları önlenmiştir (Çakmak, 2003, s. 214). Çin İmparatoru'nun veziri ve danışmanı olan Çinlinin planından da anlaşılacağı gibi anlaşmanın amacı sadece iki devlet arasında barışı sağlamak değildir. Çinlilerin Hunlara karşı belirli bir politikaları vardır. Bu politikanın esas hedefi uzun vadede Hunları tamamen hâkimiyet altına almak ve Çinlileştirmektir. Hunlara verilen yıllık vergi ve gönderilen Çinli prensesler Çin Devleti'ni bu gayeye ulaştıracak birer vasıta olacaktır (Koca, 2002, s. 701).

Liu Ching, *“İmparatorla savaşarak Hunların dize getirilemeyeceğini, Mete Han'ın da iyilikle yola gelmeyeceğini, onun kandırılması gerektiğini, bu kandırma işine göre her yıl zengin hediyeler gönderilmekle birlikte imparator büyük kızını Mete Han'a verecek, Tanrıkut imparatorun damadı olacak, ondan doğan çocuklar Hun tahtının varisleri olup dedelerine karşı saygı kanunlarını çiğnemeyeceklerdir”* şeklinde Çin İmparatoru'na tavsiyelerde bulunmuştur. Bu tavsiye kabul edilerek anlaşma yapılması için Liu Ching görevlendirilmiştir. Hunlarla yapılan Barış ve Kardeşlik Anlaşması Çinliler açısından övünülecek bir anlaşma olmadığı için Çin yıllıklarından Şi ki 95, Sin Hen şu 41 ve Pen ki'de kısa notlarla geçiştirildiği anlaşılmaktadır. İmparator Kao-tsu, bakanı Liu Ching'i Mete Han'a gönderdi. Liu Ching, kardeşlik ve barış anlaşması çerçevesinde Tanrıkut'un eşi olmak üzere gönderilen İmparator'un kızına da refakat etmiştir. Hunlara her yıl belli miktarda ipekli kumaş, şarap, pirinç ve diğer yiyecek maddelerinden verilmek üzere iki ülke arasında anlaşma yapılmıştır. Bu anlaşma ile Çin İmparatorluğu adeta barışı satın almıştır (de Groot ve Asena, 2011, s. 98, 95).

He qin (Ho-ch'in) anlaşması'na rağmen Çin generallerinden Hunlara sığınanlar olmuş ve Çin sınır kasabalarına saldırılar da devam etmiştir. Sınır saldırıları sonucunda Yun-chung, Yin-men ve Tai bölgeleri yağmalanarak anlaşma ihlal edilince Çinliler de bu bölgeleri geri almak için savaşlar yapmak zorunda kalmışlardır. Sınır saldırıları ve Çinli generallerin Hunlara sığınması meselelerinin çözümü için Çin İmparatoru Kao-tsu yeniden danışmanı ve veziri Liu Ching'i yanında Çin Hanedanı'ndan bir prensesi Mete Han'a “*Yen-chih*” olmak üzere elçi olarak göndermiş ve Ho-ch'in* anlaşması yenilenebilmiştir. Bu anlaşma şekli yüzyıllar boyunca Çin ile Türk devletleri arasında gelenek halini almış ve neredeyse MÖ 135 yılına kadar on defadan fazla tekrarlanmıştır. Bu anlaşmaya göre bir Çin prensesi Hun hakanına verilecek, bu evlilikle akrabalık kurulmuş olacak, Çinliler önceden belirlenen miktarlarda Hunlar'a altın, para, ipek, pirinç, çeşitli tahıllar, ipekli kumaş, içki ve diğer başka tahıllardan oluşan yıllık haraç vereceklerdir. Bu durum senede birkaç kez tekrarlanacaktır. Hun Devleti'yle Çinlilerin Han Hanedanlığı eşit iki devlet olacak, her iki devlet arasında Çin Seddi sınır olacaktır (Baykuzu, 2012, s. 52, 53)

Çin ile Hunlar arasında yapılan bu anlaşma “yakınlık ilişkileri içinde barış” anlamında ki He qin (Ho-ch'in) kelimesiyle adlandırılmıştır. He qin (Ho-ch'in) siyaseti genellikle saf ve basit bir taviz, mal

* **Ho-ch'in anlaşması** Kao-tsu zamanında iki kere yapılmış ve her ikisinde de birer Çinli prenses gönderilmiştir. Tarihçiler arasında anlaşmaların tarihlerinde görüş ayrılıkları mevcuttur. Genel olarak MÖ 199 yılı 12.ay ve ikincisinin MÖ 197yılı 10.ayında olduğuna inanılmasına rağmen, anlaşmalardan ilki MÖ 197 diğeri de MÖ 195 yıllarında yapılmıştır. (Baykuzu, 2012, s. 52 dipnot 79)

değişimi ile satın alma arasında bir strateji olarak kabul edilmektedir. Gerçekte ise bundan daha fazlası olmuştur. Her ne kadar bu siyaset göçebeleri rüşvetle pasifleştirdiyse de mal anlamında olmasa da önceki sınır siyasetleriyle uzlaştıracak unsurları da içermekteydi. He qin (Ho-ch'in) siyasetinin mimarı Liu Ching idi. Ona göre bir yakınlık ilişkisi kurulduğunda Mete, İmparator'un damadı olacaktı sonra da Mete'nin oğlu-veliaht, Hun tahtına varis olan- Kao-tsu'nun torunu olacaktı ve dolayısıyla Çin'e itaat etme gibi bir durum söz konusu olacaktı. Liu Ching bu siyaseti diğer bir stratejiyle de kuvvetlendirilebileceğini ileri sürdü. Birincisi bir "*çürütme kampanyası*" idi. Han, Hunların şiddetle arzu ettikleri değerli eşyaları periyodik olarak gönderecek ve Han'ın burada bir artışı olacaktı. İkincisiyse "*telkin*" kampanyası idi ve böylelikle Han, Hunlara "etkin iletişim" kurallarını öğretecek hatipler gönderecekti. Uygun Konfüçyüs öğretisine göre bir torun dedesini kendisine eşit göremezdi ve böylece Çin İmparatoru'nun Hun İmparatoru'na üstünlüğü sağlanacak savaş olmayacağı içinde Hunlar yavaş yavaş Han'ın itaati altına girecekti. Bu siyaset MÖ 199'da İmparator'un onayını almıştır. Han'ın Hunlara eşit diplomatik statüyü tanınması ve iki kutuplu uluslararası bir düzenin başlaması MÖ 198 anlaşmasının imzalanmasıyla başlamıştır. Bu anlaşma gereğince iki taraf arasında evlenme ittifakı kontratı düzenlenmiş ve Çin yıllık olarak ipekli kumaş, hububat ve gıda maddelerinden oluşan bir vergiyi kabul etmiştir (Di Cosmo, 2002, s. 715).

Han Hanedanlığı Çin, sınırlarını tehdit eden Hunlara karşı sınır güvenliğini sağlamak için çok farklı yollara başvurmuştur. Çin-Hun sınırlarının güvenliğini sağlamak adına hediye verme, eş verme (*he qin*), rehin kabul etme, kendi tarafına çekmeye çalışma gibi birçok yönteme başvurmuştur. Bunlar arasında Hun hükümdarlarıyla Çinli prensesleri evlendirmek olan He qin (Ho-ch'in) politikası sıklıkla başvurulan bir yöntem olmuştur (Türker, 2013, s. 219).

Çinliler Türklere karşı uyguladıkları He qin (Ho-ch'in) siyaseti sayesinde gelin vermek, rüşvet ve vergiler ödemek suretiyle anlaşma yaparak Hunları yatıştırabilmeyi başarmışlardır. Böylece bir ölçüde de olsa sınırlarının güvenliğini sağlayabilmişlerdir. Sonuç olarak uyguladıkları siyaset sayesinde büyük bir savaş ve yenilginin getireceği yükten daha az bir masrafla kurtulabilmişlerdir. Bu sayede zaman kazanarak ekonomik ve askeri güçlerini tamamlayıp, ülke bütünlüklerini de koruyabilmişlerdir.

Çinliler, Orta Asya'yı ve Hunları yakından tanıma fırsatı buldukları ve kendilerinin aksine Türklerin kadınlara büyük önem verdiklerini bu durumdan faydalanarak Hunlar üzerinde nüfuz kurulabileceğini raporlarla hükümdarlarına bildirmişlerdir. Çin İmparatorları da Türk hükümdarlarına kızlarını vererek, annesi Çinli olan veliahtların tahta geçebileceği ve bu sayede Çinlilere düşmanlık beslemeyecek bir yönetim oluşacağı umuduyla Türk devletlerinin yönetiminde etkili olmayı hedeflemişlerdir. Türkler de Çinlilerin bu planının farkına varmış olmalı ki buna karşı önlem olmak üzere veliahtlık hakkının sadece baş hatundan yani Türk anneden doğanların hakkı olduğunu ve

başa geçebilme hakkının Çinli gelinlerden doğan çocuklarda olamayacağını töre kuralı hâline getirmişlerdir (Tellioglu, 2016, s. 218, 219).

İlk defa Mete Han zamanında MÖ 200 yılında Asya tarihinde ilk olan milletler arası bir anlaşmayla evlilik gerçekleştirilmiştir. Mete, bir Çin prensesi ile evlenmiş ve Çin ile Hun Türkleri arasında dostluk ilişkileri yeni bir boyut kazanmıştır. Bu uygulama daha sonraki dönemlerde adeta moda olarak yaygın bir şekil de devam etmiştir. Evlilik yoluyla Çinlilerle Türk hakan aileleri arasında yakın ilişkiler kurulmuştur. Hunlar arasında Çin hayranlığının artmasına vesile olan ilişkiler giderek yaygınlaşmıştır. Ayrıca Çinli prensesle gelin geldiklerinde yanlarında birçok maiyetlerini de getirmişlerdir. Çinli gelinlerin himayesinde Çin diplomat ve casusları, Hun topraklarında serbestçe dolaşarak, Türk hanedan üyeleri, bağlı boy ve kavimler arasında ayrılık propagandaları yapmışlardır (Çerçi, 2003, s. 72).

He qin (Ho-ch'in), anlaşması daha az nüfuslu olmalarına rağmen göçebelerin Çin'i yöneten güçlü Han Hanedanı'na üstünlük sağlamasının sonucudur. Buna göre göçebe toplulukların ekonomisi kendilerine yetmediği için Çine saldırılar düzenleyerek haraç ödetmeye ve sınır pazarları kurdurtmaya zorlamışlardır. Çin imparatorları da göçebe Türklere karşı askerî müdahalelerin başarısızlığı ve yüksek maliyeti yüzünden barışı satın alma yoluna gitmişlerdir. Ancak bu politikanın Askeri ve ekonomik boyutu yanında hanedanlar arasında kurulan evlilik de önemlidir. İki devletin

de bu şekilde kurulan akrabalıktan farklı beklentiler içine girdikleri anlaşılmaktadır (Yavrucuk, 2019, s. 100).

İmparator Kao-tsu'nun MÖ 195 yılında ölümünden sonra Çin tahtı için iktidar mücadelesi başlamıştır. İmparatoriçe Lü önce oğlu Hui-ti'yi imparator ilan ettirip naipliğini yapmışsa da oğlu kısa sürede ölmüştür. İmparatoriçe Lü, imparatorun başka bir eşinden doğmuş oğlunu tahta çıkardıysa da iktidardaki bunalım giderilememiştir. İmparatoriçe, üvey oğlunun küçük yaşta olmasından yararlanarak yönetimi ele almıştır. Bu durumdan faydalanmak isteyen Hun imparatoru Mete ise, imparatoriçeye bir mektup yazarak onunla evlenmek istediğini ve memleketi birlikte yönetmeleri teklifini bildirmiştir (Eberhard, 2007, s. 90).

Mete Han'ın Çin-Han Hanedanlığı kraliçesine yazdığı mektup Sin Hen Şu'nun 94.bölümü bendinde yayınlanmıştır. *“Ben Tanrı kut Mete, kendi ayaklarının üzerinde duracak güçten yoksun, yalnız bir hükümdarım. Irmakların ve göllerin arasında dünyaya geldim; uçsuz bucaksız ovalarda sığırların ve atların arasında büyüdüm; bir kere olsun merkezi imparatorluğu gezmek arzusuyla müteaddit defalar sınır bölgelerine kadar geldim. Majeste sen orada (dul bir kadın olarak) yalnız başına dururken, ben, yalnız ve kendi ayaklarının üzerinde duramayan bir hükümdar olarak tek başıma burada oturuyorum. İki hükümdar olarak bizim, daha doğrusu ne senin, ne benim mesrur bir yaşamımız var; günlük yaşamımızda bizi mutlu kılacak, eğlendirecek hiçbir şey yoktur. İstiyorum ki, sen, sende olanı, sende olmayan ile değiştir...”* (de Groot ve Asena, 2011, s. 99).

Çin kaynağı Han Shu 3755/1 de Mete Han'ın İmparatoriçe'ye mektup yazarak, tek başına kaldığını belirttiikten sonra kendinden bahsedip Çin sınırların birkaç kez geldiğini ve merkezi ülkeyi gezmek istediğini İmparatoriçe'nin de kendisi gibi yalnız kaldığını ve her ikisinin de mutsuz olduğunu, zevk alacak bir şeyleri kalmadığını belirterek kendisinde olan ve İmparatoriçede olmayanı vermek istediğini belirtmiştir. Han Shu 3755/5 te de cevaben İmparatoriçe'nin mektubu ve nazikçe yapılan evlilik teklifinin reddedildiği, her gün kullanması için Mete Han'a iki imparatorluk arabası gönderildiği, bu durumdan memnun olan Mete Han'ın da yeni elçilerle at hediye ettiği ve iki ülke arasında yeni bir Ho-ch'in (evlilik yoluyla uyum) anlaşması yapıldığı anlatılmıştır (Onat vd., 2004, s. 11, 12).

Bu mektuplaşmadan çıkan yorum şudur: Tanrıkut dul bir kadın olan İmparatoriçe ile alay ve onu savaşıla tehdit etmiş ve Çin'e saldırı için bahane aramıştır. Mete Han'ın burada kastettiği kendisinin açacağı savaşıla Çin'e hükümdar olacağı, İmparatoriçe'nin de tutsak olarak Hun ülkesine gideceğidir. İmparatoriçe de zarif-ironik bir cevapla başkentine ziyaret yapmak isteyen Mete Han'a makam arabasını hediye ederek saldırı için bahane arayan Hun hakanını barışçı bir tepki vermeye yöneltmiştir (de Groot ve Asena, 2011, s. 99, 100). Yazarın burada belirttiği görüşüne katılmakla birlikte Mete Han'ın bu mektubundan çıkarılacak başka yorumlar da olduğunu düşünüyoruz. Çinliler He qin (Ho-ch'in) politikası gereğince kendi prensesleriyle Türk hükümdarlarını evlendirerek kısa vadede en azından barışı sağlayabilmeyi, uzun vadeli olarak da gelecekte bu ülkeyi kendilerine bağlamayı ve Hunları Çinlileştirmeyi planlamışlardır. Mete Han da

imparatoriçe ile evlenerek Çin İmparatoru olmayı ve Hun-Çin birlikteliğini sağlayarak Çin'e hâkim olmayı hedeflemiş olmalıdır.

Mete Han yazdığı mektupla Çin İmparatoriçesi'ni savaşa tehdit ederek korkutmuş ve onunla evlenerek Çin'i kendi yönetimine katmak istediğini söylemiştir. Çin'in gerçek sahibiymiş gibi ülkede gezi yapmak isteğini bildirmiştir. İmparatoriçe de Mete Han'a araba göndererek Çin'e ancak Çin arabasıyla gelebileceğini belirtmiştir. Mete Han Çin-Hun ilişkilerinde yeni bir hamle ile belirsizliği ortadan kaldırmak, baskısını hissettirmek ve Çin üzerindeki hâkimiyetini sürdürebilmek için imparatoriçeye mektup yazmıştır. Bu hamle ile Mete sadece askeri ve maddi güç ile değil politik güç ile de siyaset yapmayı ve etkisini sürdürmeyi bilen bir lider olduğunu göstermiştir (Koca, 2002, s. 701; Ögel, 1981, s. 427, 428).

Çin içindeki taht değişikliği sonucu çocuk yaşta hükümdarın başa geçmesi ve İmparatoriçenin naibe olarak yönetimi ele alması Çin'de karışıklıkları artırmıştır. Mete Han'da İmparatoriçeye bir mektupla evlenmek isteğini iletmiş ve bu sayede çeyiz olarak kendisine geçeceğini düşündüğü Çin ülkesini de yönetmeyi planlamıştır. Mete Han'ın Çin imparator ve imparatoriçelerine yazdığı mektuplar ve onlardan gelen cevaplar Hun-Çin ilişkilerinin çerçevesine dair somut deliller sunmaktadır (Cengiz, 2016, s. 89; Durmuş, 2016, s. 79).

Çin-Han İmparatoru Kao-tsu MÖ 195 yılında ölmüş, ülkeyi oğullarını temsilen eşi Lü yönetmeye başlamıştır. Bu dönemde Hunlar güçlerinin zirvesindedir ve Çin Devleti'ne güçlerini göstermek için Han Hanedanlığı yönetimindeki İmparatoriçe Lü'ye mektup göndererek

ona evlilik teklifinde bulunmuş, Çin-Han Devleti'ni küçümser bir tavır sergilemiştir. İmparatoriçe Lü Mete Han'ın bu mektubuna çok sinirlenmiş olmakla birlikte saray danışmanlarının görüşlerini almış ve Hunlara karşı bir saldırıya cesaret edememiştir. İmparatoriçe Lü Mete'ye cevaben mektup yazarak durumu nezaketle kurtarabilmiş ve Hunlar ile yapılan He qin (Ho-ch'in) Anlaşması'nı tekrar yenilemiştir. Yapılan yeni anlaşmalara rağmen Hunların sınır yağmaları devam etmiştir (Bedel, 2017, s. 41).

Çin ülkesinde İmparator Kao-ti MÖ 195 yılında ölmüştür. Küçük yaştaki veliahdın naibesi olarak annesi Lü yönetimi ele almıştır. Çin ülkesinde devam eden iç karışıklıklar ve çatışmalar arttığı bir dönemde Mete Han MÖ 192 yılında İmparatoriçeye evlilik teklifinde bulunmuştur. Mete Han evlilikle imparatorluğun yeni kocaya çeyiz olarak verileceğini ve bu sayede kendisinin Çin İmparatorluğu'nun yöneticisi ve hâkimi olacağını ümit etmiştir. İmparatoriçe Lü çok sinirlense de içinde bulunduğu zor şartları göz önünde bulundurarak savaş yerine nezaketle cevap vermiştir. Evlenmek için imparatoriçenin çok yaşlı olduğu vurgulanmış ve bu durum Hun yöneticileri ve Mete Han tarafından da olumlu karşılanmıştır (Gumilev, 2006, s. 398).

İlk defa Kao-tsu zamanında kurulan evlilik yoluyla barış ittifakları bazı sınır çatışmalarıyla bir süre sonra bozulmuştur. Mete Han MÖ 176 yılında Çin'e tehdit içeren bir mektup göndererek anlaşmazlıkların giderilmesini ve anlaşmanın yenilenmesini istemiştir. Bunun üzerine Çin-Han sülalesi vezirleri saldırmanın mı yoksa evlilik yoluyla ittifak kurmanın mı daha uygun olacağını tartışmışlar ve

evlilik yoluyla ittifakın daha uygun olacağını belirterek Mete Han'ın isteklerine olumlu cevap vermişlerdir. Mete Han'ın gücünden çekinmiş olmak ve yenilginin evlilik yoluyla kurulan ittifak anlaşmasının getireceği yükten daha ağır olacağını düşünerek güçlerine göre karar vermişlerdir (Türkeli, 1986, s. 322, 323, Koca, 2002, s. 702, 703).

Ünlü tarihçi Lin Kan'a göre Çin Devleti Hun saldırılarından korunmak için farklı siyasetler denemiştir. Bunların ilki “*Evlilik Barış Anlaşması*” olup MÖ 199 yılında başlayıp MÖ 133 yılına kadar sürmüştür. Bu anlaşmalarla Hunlara bir prenses gönderilmiş ancak prensesin varlığından çok onunla gönderilen ve Çinlilerin “*hediye*” olarak nitelendirdikleri zengin “*haraç*” veya “*çeyiz*” daha önemli görülmüştür. Bu çeyizlere yüzlerce kilo altın, yüzbinlerce top ipek, tonlarca tahıl, içki, vs. ile Hun saldırılarından korunmaya çalışan Han hükûmeti MÖ 133 yılında anlaşma Hunlar tarafından bozulduğunda bu kez sınır pazarları açarak her iki ülke insanının ticaret ihtiyacına sunmuş ve Hun yağmalarını engellemeye çalışmıştır. Evlilik barış anlaşmasıyla “*kardeş*” olduklarını kabul eden Çin ve Hun devletleri aralarında Çin Seddi'ni sınır kabul etmişler ancak Çinliler Hunların bu sınırı aşmalarını hiçbir şekilde durduramamışlardır (Baykuzu, 2012, s. 53 de dipnot 84).

Çin-Han sülalesi Hunların tehditlerinden kurtulabilmek ve kendi sınırlarının güvenliğini sağlayabilmek için her yıl belli miktarlarda vergi öder gibi ipekli kumaşlar, yiyecek maddeleri ve diğer ihtiyaç malzemelerinden oluşan hediyeler göndermişlerdir. Aynı zamanda

Hun Hakanlarına gelin olarak imparator ailesinden bir gelin göndererek onlara verdikleri önemi de göstermişlerdir. Çin İmparatorluğu Hunlarla evlilik ittifakı ile akrabalık kurarak Hun saldırılarını önleyip barışı sağlamak, savaş yaptıkları takdirde daha fazlasını kaybedeceklerini düşünerek onların maddi ihtiyaçlarını da karşılamak ve iki ülke sınırında ticaret şehirleri ve pazarlar kurulmasını sağlayarak ticareti de geliştirmek gibi işleri hep birlikte başarmışlardır (Türkeli, 1986, s. 325, 326).

Mete Han dönemi Çin-Hun devletleri arasındaki ilişkiler evlilikler ve mektuplaşmalarla barışın korunmaya çalışıldığı bir dönem olmasına rağmen Hunlar istedikleri zaman sınır saldırılarıyla rahatsızlık çıkarıp anlaşmayı ihlal etmişler, istedikleri zamanda anlaşmayı yenilemek istediklerini belirtmişlerdir. Bu saldırılar göçebe Hun yaşantısı gereği bazen Hun Hakanı'nın bilgisi dışında küçük çaplı saldırılar şeklinde gerçekleşmiştir. Ancak hep doğa ile mücadele etmek zorunluluğundaki göçebe hayatın gerçekleri dolayısıyla her zaman büyük bir savaş istemeyip anlaşma yapmak ve diğer kavimlerde olmayan hediyelere sahip olmak ve ihtiyaçlarını sağlayabilmek Hunlar için önemli ve avantajlı olmuştur. Çinliler de Hunlarla barış anlaşması yapmanın sınır savaşı yapmaktan daha az masraflı ve daha kolay bir yöntem olduğunu düşünmüşlerdir (Türker, 2013, s. 222, 223).

SONUÇ

Eski Türk devlet ve toplulukları Hakan evliliklerine iki bakımdan önem vermişlerdir. Birincisi hakanın eşi devlet yönetiminde hakanla birlikte söz sahibidir. İkincisi ise hatunların gelecek hakanının annesi olacağındandır. Hakan eşlerine Hatun-Katun unvanları verilmiştir. Hakanın eşlerinin gelecek hakanın annesi olması dolayısıyla soylu, tanınmış Türk boylarından tercih edilmesi yaygın bir anlayış olarak kabul edilmiştir. Hakanlar bunun dışında çeşitli sebeplerle birden çok evlilik de yapmışlardır. Bu sebeplerin başında devletlerarası ilişkiler ilk sırayı almaktadır.

Devletlerarasında yapılan barış anlaşmalarının uzun süreli olmasını sağlamak için başvurulan yöntemlerden biri de hanedan üyelerinin birbirleri ile evlendirilmesi olmuştur. Özellikle Türk tarihinde Hunların ve onların Çinliler ile yaptıkları evliliklerin büyük önemi vardır. Hunlar ve onların akabinde Orta Asya'da kurulan Göktürk ve Uygur Devletleri Çinliler ile evliliğe özellikle önem vermişlerdir. Çinli prensesler ile evlenme yolunu tutarak Çin karşısında diplomatik ve siyasi üstünlük kurmak, bağımsızlıklarını tanıtmak, diğer Türk topluluklarına ve düşmanlarına karşı üstünlüklerini gösterebilmek, ekonomik ihtiyaçlarını karşılayabilmek, yapılacak işbirliği ve barışın uzun ömürlü olmasını sağlamak gibi birden çok hedefi gerçekleştirmeyi amaçlamışlardır. Buna karşı Çin Devleti de bazen gerçek prenseslerini bazen de sahte prensesleri bu Türk Hakanları ile evlendirerek Türk devletlerinin iç siyasetinde söz sahibi olmaya çalışmıştır. Türk geleneklerinde Hatun olma hakkı genellikle Türk

boylarından seçilen sadece ilk eşe ait olmasına rağmen Çinli prenseslerin maharetleriyle hakanlar üzerinde etkin olarak töre ve kanunları değiştirecekleri düşünülmüş olmalıdır.

Mete Han'ın daha veliahtlığı sırasında babası Teoman tarafından ikinci eşin etkisiyle veliahtlıktan uzaklaştırılması için rehin verilmesi meselesi, Hatun olmasalar bile Çinli gelinlerin oğullarının da bir şekilde başa geçebilme ihtimali ve umudunu artırmış olmalıdır. Burada dikkate alınması gereken en önemli husus baş hatun olmamasına rağmen ikinci kadınların hakanlar üzerinde etkisi ve başa geçecek veliahtların seçiminde etkilerini gösterebilmeleridir. Bu olayları yakından bilen ve takip eden Çinli yetkililer de saraydan soylu kızları Hun hükümdarlarıyla evlendirme politikalarını uygulamaya koymuşlardır. Çin-Han hükümdarları da kendi öz kızlarını Hun hükümdarlarına gelin gönderme konusunda olumlu yönde etkilenmiş olmalıdır.

He qin (Ho-ch'in) politikası gereğince Çinli prenseslerin hatun, çocuklarının veliaht olarak gelecekte hükümdar olması ihtimalini göz önüne alarak damatların ve de torunlarının kendilerine tabi olmasını arzulamışlardır. Özellikle Çinli prensesler vasıtasıyla Türk topraklarına rahatça giren Çinli elçi ve casuslar Çin lehine çalışarak içeride taht kavgalarının ve kargaşalıkların çıkmasına neden olmuşlar, bu devletlerin parçalanması ve yıkılmasında büyük rol oynamışlardır. Evlilik anlaşmaları yoluyla Türklere çokça hediyeler sunarak onları kendi gelenek ve göreneklerinden uzaklaştırarak Çin yaşantısına alıştırap asimile etmeyi de planladıkları anlaşılmaktadır.

He qin (Ho-ch'in) politikasının Çin ve Türk tarihinde çok önemli bir yeri olmuştur. Çin yönetiminde etkili olan hemen hemen bütün hanedanlıklar tarafından Hunlar başta olmak üzere diğer devletlere de uygulanmış olan barış politikalarından birisi olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu politika gereğince yapılan Çinli prenseslerle Türk hakanlarının evlilikleri sayesinde ilişkiler geçici süre ile de olsa düzelmiş, sınır güvenlikleri sağlanabilmiştir. Aynı zamanda bu siyasi evlilik ilişkileri sayesinde Çin ve Türk halkları arasında ekonomik, sosyal ve kültürel etkileşim artmıştır.

Çinlilerin Mete Han döneminde ilk defa uygulamaya koydukları plan gereğince Türkleri askeri güçle yenemeyecekleri ve bunun için onları saraydan hatta Çin İmparatoru'nun kızı ile evlendirme, onlara her yıl bolca hediyeler vererek barışı ve de sınır güvenliğini sağlayabilme politikası gerçekleştirilmiştir. Çinliler burada kısa vadede askeri başarısızlığı unutmak ve Türk baskısından kurtulmak, uzun vadede ise Türkleri kendilerine tabi kılabilmek ve asimile ederek Çinileştirmek düşüncesinde olmuşlardır. Mete Han ise savaşmadan ekonomik ihtiyaçlarını Çinli tarihçilerin ısrarla hediye olarak belirttikleri, Çin'den aldığı yıllık vergiler sayesinde sağlamayı hedeflemiştir. Mete Han daha sonra bu politikasına ek olarak dul kalan Çin İmparatoriçesi'yle evlenerek Çin ülkesiyle Hun ülkesini kendi yönetiminde birleştirmeyi de hedeflemiş ve bunun için girişimlerde bulunmuştur. Burada Mete Han çok zekice yaptığı plan gereğince hem Hun-Çin devletlerinin yönetimlerini kendi uhdesinde birleştirmeyi hem de Çin içindeki karışıklıklardan yararlanarak Çin'e üstünlüğünü göstermeyi ve kabul ettirmeyi amaçlamıştır.

Çinli prenseslerle yapılan evlilikler sayesinde göçebe gelenekleri devam ettiren Hunlar yerleşik düzende saray hayatının incelikleriyle tanışma ve Çin kültürünü tanıma imkânına kavuşmuşlardır. Yeni gelin olan konçuyular ise Türk töresi ve kültürünü kabul etmek için çaba sarf etmişlerdir. Ancak uyum sağlamaları zor olduğu için onlara Çin'deki saray yaşantısını andıran konutlar inşa edilmiştir. Bu yapılar Türklerin saray hayatına katılmaları ve yeni evler inşa etmeleri ve yerleşik düzen için teşvik edici olmalıdır. Hunlardan itibaren yabancı devletlerden özellikle hanedan üyelerinin evlilikleri siyasi ve ekonomik çıkarlar gözetilerek yapılmıştır. Bu alanda barışın sağlanması karşılıklı ihtiyaçların giderilmesi, ticaretin artması dolayısıyla ekonominin düzelmesinin her iki devlet için de önemli katkıları olmuştur. Türkler bu evlilikleri Çin'e karşı bir üstünlük göstergesi olarak algılamışlardır. Özellikle Mete Han saraydan bir prensesin kendisine verilmesini Çin'in vergiye bağlanması ve kendisinin üstünlüğünü kabul etmesi olarak algılamıştır. Mete han sonraki hamlesini saraydan prensesler yerine direkt olarak imparatoriçe ile evlenmeye yönelik yapmıştır. Bu sayede Çin hükümdarı da olmayı hedeflemiştir. Evlilik sayesinde eşinin ve kendisinin mirasını birleştirmek istemiştir. Bütün bunlar Mete hanın dönemin siyaset inceliklerini çok iyi bildiğini ve başarılı bir şekilde uyguladığını göstermektedir. Mete han liderlik, askerlik, teşkilatçılık ve siyasi ilişkilerdeki uygulamalarıyla yaşadığı dönemin dehası olduğunu ispatlamıştır.

KAYNAKÇA

- Atalay, C. (2014) “Asya Hun Devletinde Mao-Tun (Metehan) Dönemi”, *KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 16 (Özel Sayı II): 107-109.
- Baykara, T. (1980). “Türk Şehircilik Tarihinden: Hatun Şehirleri”, *Belleten*, C.XLIV, S.175, 497-510.
- Baykuzu, T. D. (2012). *Asya Hun İmparatorluğu*, Konya, Kömen Yayınları.
- Bedel, B. (2017). “Han Wu Di Döneminde Batı Bölgesi’ne Yönelik Politika”, *Curr Res Soc Sci*, 3(1), 35-49.
- Cengiz, O. (2016). *Mete Han*, İstanbul, Bilgeoğuz Yayınları.
- Çay, M.H. (2009), *Tarih Türk Tarihi ve Kültürü Tarihte Türk Devlet ve Beylikleri (Türkiye Dışı)*, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Türkiye Kültür Portalı Projesi
- Çakmak, T. (2003). “Çin’in Han Hanedanlığının Hsiungnulara (Hun) Yönelik Sınır Stratejisi”, *A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 22, 209-222.
- Çerçi, F. (2003). “Hunlar’da Sosyal, Siyasi hayat ve devlet- halk ilişkileri”, *Erzincan Eğitim Fakültesi Dergisi*, Cilt-Sayı: 5-1, 59-99.
- De Groot, J.M. ve Asena, G. A. (2011). *2500 Yıllık Çin İmparatorluk Belgelerinde Hunlar ve Türkistan*, I.baskı, İstanbul, Pan yayıncılık.
- Di Cosmo, N. (2002). “Hun İmparatorluğu’nun Kuruluşu ve Yükselişi”, *Türkler*, C. I, 709-719.
- Durmuş, İ. (2016). *Türk Kültürüne Giriş*, Ankara, Akçağ Yayınları.
- Eberhard, W. (2007). *Çin Tarihi*, 4.baskı, Ankara, Türk Tarih kurumu Yayınları.
- Erkul, A. (2002), “Eski Türklerde Evlenme Gelenekleri”, *Türkler*, C. III, 58-66.
- Fındıkoğlu, Z. F. (1945). “Türk Aile Sosyolojisi”, *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası*, Cilt: 11 - Sayı: 3-4, 252-282.

- Gedikli, Y. (2008), “Hun Türkçesi Üzerine Araştırma ve İncelemeler 7 Hun Türkleri’ndeki Chüch’ü, Yenchih, Chuanchü Yenchih, Hsülü chüanchü, T’uch’i (T’ok’i, Tuşı) Unvanlarının Köken ve Anlamları”, *Türk Dünyası Araştırmaları*, Sayı: 174, 207-240.
- Gökalp, Z. (1976). *Türk Medeniyeti Tarihi*, İstanbul, Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Gumilev, L.N. (2006). *Avrasya’dan Makaleler-1*, çev: D.Ahsen Batur, İstanbul, Selenge Yayınları.
- Kafesoğlu, İ. (2010). *Türk Milli Kültürü*, 30 Basım, İstanbul, Ötüken Neşriyat.
- Kapusuzoğlu, G. (2015), "Çin Kaynaklarına Göre Türk Kültür Çevresinde Evlenme ve Cenaze Gelenekleri." *DTCF Tarih Araştırmaları Dergisi*, 34-58, 507-522.
- Koca, S.(2016). *Türk Kültürünün Temelleri*, Ankara, Berikan Yayınevi.
- Koca, S. (2002). “Büyük Hun Devleti”, *Türkler*, C. I, 687-708.
- Ligetti, L. (1986). *Bilinmeyen İç Asya*, çev. Sadrettin Karaçay, Ankara, Türk Tarih K. Basımevi.
- Okan, A. (2016) “Eski Bozkır Devlet ve Toplum Hayatında Kadının Konumu”, *Cappadocia Journal of History and Social Sciences*, Volume 6, 150-164.
- Onat, A. (1987). “Han Döneminde Hun-Çin Ekonomik İlişkileri (M.Ö. 206-M.S. 220)”, *Bellekten*, Cilt: LI, Sayı: 200, 611-625
- Onat, A. ve Orsoy, S. Konuralp E. (2004). *Han hanedanlığı Tarihi Hsiung-nu (Hun) Monografisi*, Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Ögel, B. (1981). *Büyük Hun İmparatorluğu Tarihi*, Ankara, Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Rasonyi, L. (1988). *Tarihte Türklük*, II. Baskı, Ankara, Türk Kültürünü Araştırma Enst.Yay.
- Sevinç, N. (1987). *Eski Türklerde Kadın ve Aile*, İstanbul, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayını.

- Tellioglu, İ. (2016). “İslam Öncesi Türk Toplumunda Kadının Konumu Üzerine”, *A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi [TAED]*, 55, 209-224.
- Tekin, T. (1993). *Hunların Dili*, I. Baskı, Ankara, Doruk Yayınları.
- Türkeli, C. (1986). “Çin-Hun Evlilik İttifakları”, *Türk Dünyası Araştırmaları*, 65, 321-329.
- Türker, N. (2013). “He Qin Politikası Çerçevesinde Hun-Çin İlişkileri ve Wang Zhao Jun”. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi Journal of the Human and Social Science Researches*, 2(2), 215-229.
- Yavrucuk, G. (2019), “Heqin İle Gong Arasında: Hun ve Han İmparatorluklarının İkili İlişkileri”, *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, Bahar (30), 99-125.

BÖLÜM 4
TEK PARTİ DÖNEMİNDE HALK EĞİTİMİNİN BİR ARACI
OLARAK HALKEVLERİ

Öğr. Gör. Dr. Murat KARATAŞ¹

¹ Abdullah Gül Üniversitesi, AİİT Bölümü

GİRİŞ

Halk eğitiminin tanımı oldukça çeşitlidir. Örneğin; Okul eğitim-öğretiminden farklı olarak toplumların kendi kendilerini yönetmelerinde başarı sağlayan hayatla ilgili konularla ve güzel sanatlarla yakından ilgilenen insanların ekonomik, toplumsal uyumunu hazırlayan, değişimleri daha iyi anlamalarına yardım eden çalışmalardır². Bir diğerinde yetişkin olarak düşünülen kişilerin yeteneklerini geliştirmelerine, bilgilerini artırmalarına, teknik veya mesleki yeterliliklerini iyileştirmelerine, tutum ve davranışlarını hem kişisel gelişme bakımından, hem de toplumsal, ekonomik ve kültürel gelişmeye katılma bakımından, değiştirmelerine imkân sağlayan düzenli eğitim süreçlerinin tümüdür³. Yine başkasında zorunlu öğrenim çağının dışına çıkmış ve asıl uğraşısı okula gitmek olmayan bireylerin yaşamlarının herhangi bir kademesinde duyacakları öğrenme gereksinimlerini ve ilgilerini doyumak üzere öncelikle düzenlenen etkinlikler ya da programlardan oluşan bir süreç olarak değerlendirilmiştir⁴. Görüldüğü gibi Halk eğitiminin tanımları çok olmasına rağmen tüm tanımların ortak noktası örgün eğitime hiç girmemiş veya bu sistemi tamamlamamış yetişkinlere yönelik olmasıdır.

²Halil Erkan, Halk Eğitimi ve Toplum Kalkınması, Gürpınar Matbaası, Adana, 1975, s. 4.

³Taha Yazar, “Yetişkin Eğitiminde Hedef Kitle”, Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Yıl: 4, Sayı: 7 (Nisan 2012), s. 22.

⁴Cevat Celep, Halk Eğitimi, Anı Yayıncılık, Ankara, 2003, s. 8; Eşref Kılıç, “Yaygın Eğitim”, Cumhuriyet Döneminde Eğitim, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1983, s. 469-491.

Halk eğitiminin amaçları ulusal ve yerel şeklinde ikiye ayrılmaktadır. Buna göre ulusal amaçlar; bir toplumda bilimsel, ekonomik, kültürel, teknolojik ve siyasal değişmelere bağlı olarak vatandaşlara, yeni bilgi ve beceri kazandırmayı içerirken yerel amaçlar; yöre insanının, yerel sorunlarını çözmelerine imkân sağlayacak ve mahalde yaşamlarını sürdürmelerini kolaylaştırmayı hedeflemektedir⁵.

Diğer taraftan Kurt'un da ifade ettiği gibi halk eğitiminin gerekliliğini ortaya koyan koşulları ekonomik, siyasal ve toplumsal gelişmelerden ayrı tutmak mümkün değildir. Bu noktada örgün eğitim kurumlarının bu gelişmelere uygun olarak fertlerin eğitim ihtiyaçlarını tek başına karşılamaları mümkün olmadığı gibi, söz konusu durum örgün eğitimin ilkelerine ve yapılanmasına da ters düşmektedir⁶.

Bu çalışmada Halk Eğitimi kavramının ne olduğu açıklandıktan sonra sırasıyla Osmanlıdan Cumhuriyet'e Türkiye'de Halk Eğitiminde görülen değişimler, Mustafa Kemal Atatürk'ün Halkçılığı bu bağlamda Halkevlerinin kuruluşu, faaliyetleri ve kapatılma süreci incelenerek sonuca ulaşılmıştır.

⁵Ulusal amaçların alt amaçları şu şekilde sıralanmaktadır: Vatandaşlara, mesleki bilgi ve beceri kazandırmak, Vatandaşlarda toplumsallaşmayı ve üretkenliği artırıcı davranış değişiklikleri oluşturmak, Eğitimde fırsat eşitliğinin sağlanmasına yardımcı olmak, Toplumda okuma-yazma oranını artırmak, Toplumsal değişmeye bağlı olarak vatandaşların karşılaştıkları sorunları çözmelerinde gerekli ortamı sağlamak. Adil Türkoğlu, "Türkiye'de Halk Eğitimi: Tarihsel Gelişimi, Sorunları ve Çözüm Önerileri", Adnan Menderes Üniversitesi Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi, 2/2 (Aralık 2011), s. 48-62.

⁶İhsan Kurt, Yetişkin Eğitimi, Nobel Akademik Yayıncılık, Ankara, 2000, s. 23.

1. OSMANLI'DAN CUMHURİYET'E HALK EĞİTİMİNİN GELİŞİMİ

Yaygın bir kanı olarak Türkiye'de halk eğitimi fikrinin Harf İnkılabı sonrası bilgisizliğin ortadan kaldırılması çabaları sürecinde ortaya çıktığı kabul edilmektedir. Bununla birlikte Halk eğitimi fikrinin tarihi gelişimi incelendiğinde, örgün eğitimin gelişimine paralel gelişme gösterdiği açık bir şekilde görülmektedir. Bu doğrultuda Türkiye'de halk eğitiminin tarihi gelişimini cumhuriyet öncesi ve cumhuriyet sonrası olmak üzere iki dönemde incelemek mümkündür.

Tanzimat Dönemine kadar Osmanlı toplumunda örgün eğitim içinde yer almayan kişilere camiler, kahvehaneler, medreseler, sahaflar vb. yaygın eğitim kurumları aracılığıyla eğitim verilirken bu dönemle birlikte geleneksel hale gelmiş halk eğitim kurumlarının yanında bazı yeni kurumlar oluşturularak halk eğitimi çalışmaları daha bilinçli yürütülmeye başlanmıştır. Bu noktada örneğin Türkiye'de ilk resmi halk eğitimi Tanzimat Döneminde, Dârülfünun da Fizik, Kimya, Tarih vb. alanlarda bilim adamları, gönüllü bürokratlar ve eğitimciler tarafından verilmiştir⁷. Bu dönemde Dârülfünun dışında halk eğitimi vermek amacıyla Cemiyet-i İlmiye-i Osmaniye (1860) ve Cemiyet-i Tedrisiye-i İslamiye (1864) isimli cemiyetler de halkı toplumsal yönden geliştirecek faaliyetlerde bulunmuşlardır⁸.

⁷Osman Nuri Ergin, Türk Maarif Tarihi, Eser Matbaası, İstanbul, 1977, s. 946-950.

⁸Emine Gümüüşsoy, "Tanzimattan Sonra Halk Eğitimi İçin Kurulan İki Cemiyet: Cemiyet-i İlmiye-i Osmaniye ve Cemiyet-i Tedrisiye-i İslamiye", Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt: 8, Sayı: 2 (Aralık 2007), s. 173-192.

İkinci Meşrutiyet Döneminde Halk eğitimi faaliyetleri daha çok gece dersleri, kurslar ve konferanslar biçiminde yapılmıştır. Bu dönemde söz konusu faaliyetleri başta İttihat ve Terakki olmak üzere farklı siyasi parti, cemiyet ve dernekler gerçekleştirmiştir. Bu noktada örneğin; Türk Ocağı düzenlediği konferanslarla halka Türklük duygusu aşılama çalışmıştır. Balkan Savaşları sırasında ağırlıklı olarak asker eşleri tarafından kurulan kadın dernekleri düzenledikleri konferanslarda, Türklere karşı yapılan insan hakları ihlallerini dile getirerek halkın bilinçlenmesine ön ayak olurken diğer aktörler ise düzenledikleri faaliyetlerinde toplumun okul eğitimi alamamış farklı kesimlerine dikiş-nakış, elektrik, hastabakıcılık, okuma yazma, ziraat vb. mesleki bilgiler öğretmeye çalışmışlardır⁹.

Birinci Dünya Savaşı öncesi İttihat ve Terakki hükümeti çıkardığı yasa ve yönetmeliklerle halk eğitimine yönelik adımlar atmıştır. Bu noktada örneğin; Tedrisat-ı İptidaiye Kanun-ı Muvakkati (1913) ile İlköğretim çağını aşmış yetişkinlere el becerilerinin kazandırılması için kurslar ve sanat okulları açılması hedeflenirken Özel Okullar Yönetmeliği (1913) ile özel kişiler eliyle açılacak kurslardan çırakların, işçilerin öğrenim çağını aşmış yetişkinlerin yararlanması öngörülmüştür. Bunlara ek olarak İl Genel Yasası (1914) ile işçiler ve yoksullar için gece okulları açılması planlanmıştır¹⁰. Diğer taraftan Birinci Dünya Savaşı'nın ağır koşulları altında halk eğitimine dönük çalışmalar ise daha çok farklı

⁹Mustafa Ergün, II. Meşrutiyet Devrinde Eğitim Hareketleri (1908-1914), Ocak Yayınları, Ankara, 1996, s. 35-353.

¹⁰Cevat Geray, Halk Eğitimi, Ankara Üniversitesi Eğitim Fakültesi Yayınları, Ankara, 1978, s. 255-260.

cemiyetler eliyle ordu için yardım kampanyalarının düzenlenmesi ve kamuoyunun bilinçlendirilmesi şeklinde gelişmiştir.

Türk İstiklâl Harbi yıllarında Halk eğitimi ile ilgili ilk çalışmalar Ankara'da Maarif Vekâletinin bünyesinde başlatılmıştır. Yusuf Akçura'nın başkanlığında "Serbest Âli Dersler Müessesesi-i İlmiyesi" adıyla bir yaygın eğitim kurumu oluşturulmuştur¹¹. İçerisinde eğitimcilerin ve fikir adamlarının yer aldığı bu kurul milliyetçilik, halkçılık ve aydınlık prensibiyle hareket etmiş ve Anadolu'da Türk İstiklâl Harbi'nin hedefini, önemini anlatarak halkı bilinçlendirmeyi amaçlamıştır¹².

Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşuyla birlikte Maarif Vekili İsmail Safa Bey döneminde Maarif Vekâletinin bünyesinde ilk olarak bir Halk Terbiyesi Şubesi (1926) kurulmuştur. İkinci olarak Halk Terbiyesi Şubesi tarafından Halk Dershaneleri ve Konferansları Talimatnamesi (1927) hazırlanmış üçüncü olarak da Mustafa Şefik Bey'in hazırladığı "Güzel Alfabe" isimli kitap, Talim Terbiye Kurulu tarafından Halk Dershanelerinde ders kitabı olarak okutulmasına izin verilmiştir¹³.

Yaygın halk eğitimi kapsamında açılan bu dershanelerle çeşitli nedenlerle temel eğitimden uzak kalmış vatandaşların edinmesi gereken temel eğitimin verilmesi hedeflenmiştir. Başta Maarif Vekâleti

¹¹Cemil Öztürk, "Milli Mücadele Ankara'sında Bir Yüksek Öğrenim Kurumu: Serbest Âli Dersler Müessesesi-i İlmiyesi", Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi, Cilt: 4, Sayı: 13 (Mayıs 1994), s. 55-63.

¹²Mustafa Ergün, Atatürk Devri Türk Eğitimi, Ocak Yayınları, Ankara, 1997, s. 23.

¹³Fahri Kılıç, "Cumhuriyetin İlk Yıllarında Türkiye'de Yaygın Halk Eğitimi" Kuruluşundan 90. Yılına Türkiye Cumhuriyeti Uluslararası Sempozyumu (23-25 Ekim 2013/ Eskişehir), Cilt: 1, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2016, s. 559-580.

olmak üzere devletin farklı kurumları bu amacı gerçekleştirmek için Halk Dershanelerine gereken desteği sağlamamışlardır. Bu şekilde ilk defa Türkiye genelinde kapsamlı bir halk eğitiminin uygulanmasına başlanan 1927-1928 yılları arasında 3304 Halk Dershanesi açılırken 64.302 kişinin okur-yazar olması sağlanmıştır¹⁴.

Yeni Türk Harfleri 1 Kasım 1928 yılında TBMM tarafından kabul edilmiştir. Kanun Halk eğitiminde yeni Türk alfabesinin kısa sürede geniş halk kitlelerine öğretilmesi sorununu doğurmuştur. Bu sorunla mücadele edecek Millet Mekteplerinin açılması ise 1929 tarihinde gerçekleşmiştir¹⁵. Yaygın bir halk eğitiminin verilmesi amacıyla kurulan Millet Mekteplerinde, açılan (A) dersanelerinde hiç okuma yazma bilmeyenlerin; (B) dersanelerinde ise, Arap harfleri ile okuma yazma bilenlerin yeni Türk alfabesini öğrenmesi hedeflenmiştir. Eğitim süresi dört ay olan Millet Mekteplerinde (A) dersanelerinde haftada altı saatlik eğitimin içinde alfabe, kıraat, imla ve tahrir dersleri verilmiştir. (B) dersanelerinde derslerin kapsamı biraz daha genişletilerek, Kıraat, Tahrir, Hesap ve Ölçüler, Sağlık Bilgisi ile Yurttaşlık Bilgisi derslerinin verilmesi kararlaştırılmıştır. Haftada altı saat verilecek olan bu derslerin bir saati Yurttaşlık Bilgisi, bir saati de Sağlık Bilgisi dersine ayrılmıştır. Bu derslere ait ders kitapları ise devlet tarafından vatandaşlara ücretsiz dağıtılmıştır¹⁶. Buna ek olarak okuma

¹⁴Cemil Öztürk, “Maarif Vekili Mustafa Necati Bey ve Harf İnkılâbı”, 80. Yılında Türk Harf İnkılâbı Uluslararası Sempozyumu (10-11 Kasım 2008/ İstanbul), Yeditepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü, 2009, s. 158-170.

¹⁵Yahya Akyüz, Türk Eğitim Tarihi, Pegem Yayıncılık, Ankara, 2006, s. 405; M. Naci Bostancı, Cumhuriyetimiz, Vadi Yayınları, Ankara, 2002, s. 70.

¹⁶Cemil Öztürk- Arzu Nurdoğan, “Millet Mekteplerinde Yurttaşlık Eğitimi: Öğretim Programı ve Ders Kitapları”, Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi, Yıl: 3, Sayı: 5 (Ocak

yazma öğrenen vatandaşların öğrendiklerini unutmamaları, okuma alışkanlığı ve zevki kazanmaları amacıyla 1930 yılında Okuma Odaları da açılmıştır.

Kurucusu olan Maarif Vekili Mustafa Necati Bey'in ani vefatı, 1929 Dünya Ekonomik Buhranının doğurduğu sıkıntılar, uygulamadan sorumlu merkezi ve yerel yöneticilerin olumsuz tavırları Millet Mekteplerini kısa sürede işlevsiz hale getirmiştir¹⁷. Fakat bu olumsuzluklara rağmen 1928-1950 yılları arasında Millet Mekteplerinden yaklaşık 1,5 milyondan fazla yetişkin diploma alarak okuma yazmayı öğrenmiştir¹⁸.

2. MUSTAFA KEMAL ATATÜRK'ÜN HALKÇILIK ANLAYIŞI

Modernleşmenin ortaya çıkardığı ulus devletlerde halkın eğitimi/aydınlatılması, devletin organik aydınlarının üzerine yüklediği önemli işlerden birisidir. Genel anlamda halkçılık, modernleşme sürecindeki toplumlarda aydın-halk ilişkisi toplumsal politika ile ulusun kalkındırılması konularıyla yakından ilgilidir. Bu noktada Türkiye'de halkçılık, modernleşme ve milliyetçilik hareketinin beraberinde gelişen düşünsel, kültürel, sosyal ve siyasal koşullardan etkilenmiştir¹⁹.

2001), s. 175-202; İlhan Başgöz- Howard E. Wilson, Türkiye Cumhuriyeti'nde Eğitim ve Atatürk, Dost Yayınları, Ankara, 1968, s. 119.

¹⁷Mustafa Ergün, Atatürk Devri, s. 131-132.

¹⁸Yahya Akyüz, a.g.e, s. 405.

¹⁹Mustafa Oral, Kemalist Cumhuriyetin İnşası Bir İdeolojik Aygıt Olarak Ülkü Dergisi, Yeni İnsan Yayınevi, İstanbul, 2016, s. 77-78.

İkinci Meşrutiyet dönemi gerçek anlamda halkçı düşüncelerin Türk toplum ve düşünce hayatına girdiği dönem olmuştur. Temel söylemi “Halka doğru gidiş” olan Rusya’daki Narodnik hareketin etkilerinin de görüldüğü bu dönemde, toplumun kültür seviyesini yükseltmek için halka doğru gitmenin zorunluluğu kabul edilmiştir²⁰. Nitekim Türk Ocağı tarafından 52 sayı yayınlanan Halka Doğru Dergisi’nde, Halkçılık düşüncesi Türkçü ve Anadoluçu motifler taşımıştır. Örneğin, derginin yazarlarına göre Osmanlı sosyal düzeni avam-havas, güzide-halk eksenlerinde ikiye bölünmüştü. Bu farklılık ve mesafe ancak, elitlerin halka ve halkın da elitlere gitmesiyle kapatılabilirdi²¹.

İkinci Meşrutiyet döneminde aydınlar tarafından ciddi bir şekilde tartışılmaya başlanan halka doğru gidiş/halk eğitimi Türkiye Cumhuriyetinin kuruluşuyla birlikte Mustafa Kemal Atatürk tarafından halk için yapılan çalışmaların merkezine oturtulmuştur. Bilindiği üzere Kemalizm’in halkçılık ilkesi, cumhuriyetçilik ve milliyetçilik ilkelerinin doğal sonucudur. Bu anlamda Atatürk daha Türk İstiklal Harbinden itibaren halk idaresi, halk hâkimiyeti ve halkçılık deyimlerini kullanmıştır²². Bu deyimleri kullanırken de Türk toplumuna vermek istediği yeni sosyal ve ekonomik düzeni ifade etmek

²⁰Cezmi Eraslan, Yakın Dönem Türk Düşüncesinde Halkçılık ve Atatürk, Kum Saati Yayınları, İstanbul, 2003, s. 74; Feroz Ahmad, İttihatçılıktan Kemalizme, Kaynak Yayınları, İstanbul, 1986, s. 164.

²¹Bahar Arslan, II. Meşrutiyet’ten Cumhuriyet’e İki Devrim; İki Süreç “Tarihsel, İdeolojik ve Olgusal Bir Karşılaştırma”, Isık Yayınları, İstanbul, 2016, s. 251.

²²Levent Köker, Modernleşme, Kemalizm ve Demokrasi, İletişim Yayınları, İstanbul, 2000, s. 137; İsmet Giritli, Günümüzde Atatürkçülük, Der Yayınları, İstanbul, 2000, s. 217; Eraslan’a göre Atatürk halk hâkimiyetine ulaşma noktasında halkın önce aydınlatılması, sonra da istenen yöne sevk edilmesi stratejisini uygulamıştır. Cezmi Eraslan, a.g.e, s. 193.

istemiştir²³. Bu noktada örneğin TBMM açıldıktan sonra Mustafa Kemal: “*Bugünkü mevcudiyetimizin mahiyet-i asliyesi milletin temayyülat-ı umumiyesini ispat etmiştir ki, o da halkçılıktır ve halk hükümetidir, hükümetlerin halkın eline geçmesidir.*”²⁴ şeklinde siyasal sistem konusundaki tavrını açıkça ortaya koymuştur.

Bu anlayış doğrultusunda 13 Eylül 1920 tarihinde TBMM Reisi Mustafa Kemal imzasıyla meclise sunulan halkçılık programı 20 Ocak 1921’de TBMM tarafından kabul edilen ilk anayasal düzenleme olan Teşkilat-ı Esasiye Kanunu’nun çekirdeğini oluşturmuştur. Perinçek’e göre Halkçılık Programı özü itibariyle halkın gereksinimlerini karşılamayı esas alan bir ekonomik sistemle birlikte somut bir demokrasi projesini içeriyor ve programın ana hedefi Türk halkını emperyalizm ve kapitalizm zulmünden kurtarma olarak açıklamıştır²⁵.

Türk İstiklal Harbinin kazanılmasından sonra Atatürk halkın bütünü temsil edecek olan partiyi 9 Eylül 1923’te Halk Fırkası (HF) adıyla kurmuş ve bu partiye halkçılık düşüncesinin pratiğini yapma görevi vermiştir²⁶. Halk Fırkası’nın tüzüğü’nün ikinci maddesinde Halkçılık ilkesi şöyle tanımlanmıştır: “*Halk Fırkası nazarında halk kavramı*

²³İsmail Arar, Atatürk’ün Halkçılık Programı ve Halkçılık İlkesinin Tarihçesi, Baha Matbaası, İstanbul, 1963, s. 12.

²⁴İhsan Güneş, Birinci TBMM’nin Düşünce Yapısı (1920-1923), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 1997, s. 215-226.

²⁵Doğu Perinçek, Kemalist Devrim-3, Altı Ok, Kaynak Yayınları, İstanbul, 1999, s. 40.

²⁶Şerafettin Turan, Kökeni Ulusal Direnişe Dayanan Bir Devrim Partisi Cumhuriyet Halk Partisi, Tüses Yayınları, İstanbul, 2000, s. 17-26; Halk Fırkası’nın kuruluşu için ilk çalışmalar TBMM’nin ikinci dönem seçimleri öncesi 8 Nisan 1923 tarihinde “Dokuz Umde” başlığı altında yayınlanan ayrıntılı bir beyanname ile kamuoyuna duyurulmuştur. İsmail Eyüpoğlu, “Bir Demokrasi Açılımı: Halkçılık ve Mustafa Kemal Atatürk”, Atatürk Üniversitesi Atatürk Dergisi, 3/1 (Mayıs 2000), s. 282.

herhangi bir sınıfa münhasır değildir. Hiçbir imtiyaz iddiasında bulunmayan ve genellikle kanun nazarında mutlak bir eşitliği kabul eden bütün fertler halktandır. Halkçılar, hiçbir ailenin, hiçbir sınıfın, hiçbir cemaatin, hiçbir ferdin imtiyazlarını kabul etmeyen ve kanunları koymaktaki mutlak hürriyet ve bağımsızlığı tanıyan fertlerdir."²⁷. Bu noktada halkçılık pratiği, seçkin azınlık eğitiminden kitle eğitimine geçişi sağladığı gibi eğitimde fırsat eşitliği de sağlamayı amaçlamışken, kadın eğitime özel bir önem vermiştir²⁸.

Buna ek olarak Halk Fırkası'nın 13-14 Mayıs 1931 tarihinde toplanan üçüncü büyük kurultayında Halkçılık ilkesi ile birlikte diğer beş ilke de adına Kemalizm denilen ve bu tarihten itibaren devletin resmi ideolojisini de oluşturan ilkeler bütünü haline getirilmiştir. Bu noktada örneğin Atatürk'ün halkçılık anlayışı, "*İrade ve hâkimiyetin kaynağı millettir. Bu irade ve hâkimiyetin devletin vatandaşa ve vatandaşın devlete karşı vazifelerini hakkıyla ifasını tanzim yolunda kullanılması fırkaca büyük esastır. Kanunlar önünde mutlak bir müsavat kabul eden ve hiçbir ferde, hiçbir aileye, hiçbir sınıfa, hiçbir cemaate imtiyaz tanımayan fertleri halktan ve halkçı olarak kabul ederiz.*"²⁹ şeklinde ifade edilmiştir. Bu doğrultuda halkçılığın birinci niteliği; demokratlık, ikinci niteliği; milletin genel hakları dışında hiçbir kişiye ve topluluğa ayrıcalık tanınmaması üçüncü niteliği ise sınıf mücadelesini kabul

²⁷Ahmet Demirel, Birinci Mecliste Muhalefet İkinci Grup, İletişim Yayınları, İstanbul, 1995, s. 487-492.

²⁸Ziya Bursalıoğlu, Okul Yönetiminde Yeni Yapı ve Davranış, Pegem Yayınları, Ankara, 1994, s. 35.

²⁹Doğu Perinçek, a.g.e, s. 99.

etmemesidir³⁰. Bütün bunlardan hareketle Parla, CHP'nin 1931 kurultayında somut bir şekilde ortaya konan Halkçılık ilkesini anti-liberal ve anti-sosyalist bir düşünce olarak nitelemektedir³¹.

Atatürk'e göre sınıf mücadelesinin bir toplumda yaşanmaması için sosyal adalet, sosyal güvenlik, ekonomik haksızlıkların giderilmesi yani adaletli gelir dağılımının sağlanması gereklidir³². Atatürk, halkçılık anlayışının komünizm ile hiçbir ilişkisinin olmadığını 14 Ağustos 1920'de yaptığı konuşmada “(...) Bizim görüşlerimiz, bizim prensiplerimiz cümlece malumdur ki, Bolşevik prensipleri değildir ve Bolşevik prensiplerini milletimize kabul ettirmek için de şimdiye kadar hiç düşünmedik ve teşebbüste bulunmadık. Bizim inancımıza göre, milletimizin hayatını ve yükselmesini sağlayacak olan, kendi hazım kabiliyetiyle uyumlu olan görüşlerdir. (...) Bizim görüşlerimiz –ki halkçılıktır- kuvvetin, kudretin, hâkimiyetin, idarenin doğrudan doğruya halka verilmesidir. Yine şüphe yok ki bu, dünyanın en kuvvetli bir esası, bir prensibidir.”³³ tarzında açıklarken uygulanacak olan halkçılığın ise kendine özgü olacağını ifade etmiştir. Kongar'a göre Mustafa Kemal Atatürk, esas olarak halkçılık ilkesini imparatorluk

³⁰Suna Kili, Atatürk Devrimi Bir Çağdaşlaşma Modeli, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, 1981, s. 220-226; Mithat Baydur, Kemalizm ve Değişen Paradigma, İlk Yayınları, İstanbul, 2004, s. 84.

³¹Taha Parla, Türkiye'de Siyasal Kültürün Resmi Kayıtları: Kemalist Tek Parti İdeolojisi ve CHP'nin Altı Oku, Cilt: 3, Deniz Yayınları, İstanbul, 2008, s. 40.

³²Yücel Özkaya, “Atatürk ve Halkçılık”, Atatürkçü Düşünce El Kitabı, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 1998, s. 62.

³³Mustafa Kemal Atatürk, Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri I-III, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 1997, s. 101.

ideolojisinin yerine geçirmeyi tasarlamışken³⁴, Türkdogan'a göre halkçılık ilkesi ile yüzyıllarca ihmale uğramış, unutulmuş Türk halkını yeniden biçimlendirmeyi ve medeniyetin, teknolojinin tüm imkânlarından yararlandırmayı hedeflemiştir³⁵.

SCF denemesi sonrası zorunlu olarak ülkede tek partili dönem başlamıştır. Bu dönemde Osmanlı'dan beri devam eden aydın-halk ikiliğinin önüne geçmek için aydının vazifelerini Atatürk, *“Siz milliyetçi topluluk, halk ile konuştuğunuz vakit yüksek sesle söylemeyi unutmayınız; yüksek ses, imanın ifadesi olduğu vakit tesir yapmaktan uzak kalmaz. Yolunda çalıştığımız büyük ülküyü halkın kalbinde bir fikir halinden bir his haline geçirmelisiniz. Demokrasinin ne olduğunu halka anlatmak bilhassa sizin vazifenizdir. Birtakım kelimeler vardır ki sık sık telâffuz edildiği halde, hatta aydınlarımız arasında, onu tamamı ile anlayan çok değildir. Halkçılığımızın ne olduğunu, esaslarının neden ibaret olduğunu, halkçıların halka karşı ne gibi vazifeler yüklenmek mecburiyetinde kalacaklarını madde madde izah etmek lâzımdır. Cumhuriyeti, onun gereklerini yüksek sesle anlatınız. Cumhuriyet prensiplerini sevdiniz. Bunu kalplere yerleştirmek için hiçbir fırsatı ihmal etmeyiniz.”*³⁶ şeklinde ortaya koymuştur.

Türk toplumunun demokrasi ile yönetilen batılı toplumlar gibi olmasını isteyen Atatürk, okul eğitime ve halk eğitime gereken önemin

³⁴Emre Kongar, Atatürk ve Devrim Kuramları, İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, 1981, s. 401.

³⁵Orhan Türkdogan, Kemalist Sistem Kültürel Boyutları, Alfa Yayınları, İstanbul, 1999, s. 176.

³⁶Utkan Kocatürk, Atatürk'ün Fikir ve Düşünceleri, Turhan Kitabevi, Ankara, 1984, s. 105.

verilmesi gerektiğini daha yolun başında görmüştür. Burada dikkate alınması gereken nokta Kemalist kadrolar için yolun başında bir numaralı sorunun köy ve köylülükten kaynaklanması idi. Bu noktada köylünün erkek-kadın ayırt etmeksizin okum-yazma öğrenmesi, hayat ve meslek için gerekli zorunlu bilgi ve beceriyi kazanması halk eğitimini öne çıkarmıştır. Aslında halk eğitimi bu dönemde Atatürk tarafından kültür birliğinin sağlanması, ülkenin ihtiyaç duyduğu insan gücünün yetiştirilmesinde ayrıca geniş halk kitlelerinin inkılâpların yapım sürecine dâhil edilmesinde kullandığı bir araç olmuştur.

3. HALKEVLERİNİN KURULUŞU

Osmanlı Devleti'nin yıkıntıları üzerinde şekillenen Türkiye Cumhuriyeti siyasal, sosyal, ekonomik ve kültürel çöküntü içerisinde olan toplumu, uluslararası alanda hak ettiği yere ulaştırma noktasında radikal inkılâp hareketlerini başlatmıştır. Bu hareketin temel noktası yaklaşık 13 milyon nüfusunun %90'ı bile okuma yazma bilmeyen Türk toplumuna okuma yazma öğretmek eğitilmiş Türk vatandaşlarının yetişmesini sağlamak ayrıca Osmanlıdan beri var olan aydın halk kopukluğunu gidermek ve yeni düzen çalışmalarında vatandaşların desteğini almaktır.

Halkevlerinin kurulma gerekçelerini açıklarken dönemin siyasal ve toplumsal koşullarının ortaya çıkarttığı ihtiyaçları da göz önüne almak gereklidir. Bu ihtiyaçlar 1929 Dünya ekonomik buhranının olumsuz etkileri, Serbest Cumhuriyet Fırka (SCF) denemesinin başarısızlığı, Türk Ocakları ve Millet Mekteplerinin kendilerinden beklenen görevi

yerine getirmekte yetersiz kalmaları olmuştur³⁷. Bununla birlikte Halkevlerinin kurulmasındaki asıl sebebin ülkede örgün eğitimin yetersiz olması ve bu dönemde tam bir eğitim sistemi kurulamamasına bağlı olarak yapılan inkılâpların kitlelere tam ve zamanında yansıtılmaması olduğunu söylemek mümkündür.

SCF denemesinin başarısızlıkla sonuçlandığı süreçte üç aylık bir yurt gezisine çıkan Cumhurbaşkanı Gazi Mustafa Kemal bu geziden ülkenin içinde bulunduğu iktisadi ve toplumsal bunalımdan çıkabilmesine dönük bazı çözüm önerileriyle başkent Ankara'ya dönmüştür³⁸. Halkevlerinin kurulacağı da bu gezi sırasında kamuoyuna duyurulmuştur. Bununla birlikte Halkevlerinin resmen kurulma kararı, 10-18 Mayıs 1931 tarihleri arasında yapılan Cumhuriyet Halk Fırkası (CHF) kurultayında alınmıştır³⁹. Kurultay öncesinde, Türk İstiklâl Harbi ve Cumhuriyetin kuruluş sürecinde fikri bakımdan çok önemli rol oynamış bulunan Türk Ocaklarına kendini feshetme ve bütün mallarını CHF'ye devretmesi kararı aldırılmıştır⁴⁰. Buna ek olarak

³⁷Zeki Arıkan, "Halkevlerinin Kuruluşu ve Tarihsel İşlevi", Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi, Sayı: 23 (1999), s. 261-281; Niyazi Berkes, Unutulan Yıllar, İletişim Yayınları, İstanbul, 1997, s. 169; Haluk Selvi, Sorularla Türkiye Cumhuriyeti Tarihi, Yeditepe Yayınevi, İstanbul, 2017, s. 197.

³⁸Gazi Mustafa Kemal'in SCF denemesi sonrası çıktığı yurt gezisinde yaşananlar için bkz.; Ahmet Hamdi Başar, Atatürk'le Üç Ay, Tan Matbaası, İstanbul, 1945.

³⁹CHF Üçüncü Büyük Kongre Zabıtları (10-18 Mayıs 1931), Devlet Matbaası, İstanbul, 1931, s. 279-280; Söz konusu kongrenin CHP tarihindeki önemi ilk kez tüzükten ayrı bir parti programının yapılmasıdır. Hikmet Bila, CHP Tarihi (1919-1979), Doruk Matbaacılık, Ankara, 1979, s. 106.

⁴⁰Türk Ocakları'nın kapatılmasıyla ilgili çok çeşitli fikir ileri sürülmüştür. Bunlar, son dönemde Ocak yönetiminin faşist düşünceye sempati duymaya başlaması, Ocaklardaki Pantürkçü eğilimlerin Mustafa Kemal'i rahatsız etmesi, bir kısım ocaklının SCF'ye destek vermesi ve buna bağlı olarak ocakların CHF'ye rakip bir örgüt olarak gelişmesine kadar çeşitlilik gösterir. Bütün bu ve benzeri sebeplerin Türk Ocakları'nın kapatılmasında az-çok etkili olduğu söylenebilir. Ancak Öz'ünde ifade

Türk Ocakları Genel Başkanı Hamdullah Suphi Tanrıöver de birleşme sonrası 25 Mayıs 1931 tarihli Bakanlar Kurulu Kararnamesiyle Bükreş elçiliğine atanarak ülkeden uzaklaştırılmıştır⁴¹.

Diğer taraftan Halkevleri birdenbire kurulmamış, söz konusu kurumların ortaya çıkışı öncesinde dünyanın farklı ülkelerindeki benzer kurumlar incelenmiştir. Bu noktada örneğin; Macaristan'daki “Macar Milli Kültür Cemiyeti” başta olmak üzere “Uranya Cemiyeti”, “İşçi Jimnazları” ve “Çiftçi Dernekleri”, Çekoslavakya'daki; “Mazerik Halk Terbiyesi Kurumu”, İtalya'daki “Dopolavaro Milli Kültür Teşkilatı”, Almanya'daki “Halk Kültür Teşkilatı” ve İngiltere'deki “Halk Terbiye Cemiyeti” incelenmiş, bunların ülkelerindeki faaliyetleri irdelenerek halk üzerindeki etkileri ortaya konulmuştur. Ancak ülkemizde daha önce kurulan Türk Ocakları, Millet Mektepleri ve Türk Halk Bilgisi Derneği gibi yapılarında çalışmalarını Halkevlerinin kuruluşuna örnek teşkil etmiştir⁴².

ettiği gibi tek parti mantığı parti dışında var olabilecek siyasal-kültürel amaçlı örgütlere özerklik verilmesine engel olduğu için, böyle bir yola başvurulmuştur demek mümkündür. Esat Öz, Tek Parti Yönetimi ve Siyasal Katılım (1923-1945), Gündoğan Yayınları, Ankara, 1992, s. 110; Türk Ocakları'nın kendini feshettiği süreçte Türk Kadınlar Birliği, Mason Dernekleri vb. yapılarda faaliyetlerine son vermek zorunda kalmıştır. Feroz Ahmad, Modern Türkiye'nin Oluşumu, Sarmal Yayınevi, İstanbul, 1995, s. 130; İnalçık'a göre Halkevleri Ziya Gökalp'in temel düşüncesinden doğmuş bir kurum idi. Halil İnalçık, Atatürk ve Demokratik Türkiye, Kırmızı Yayınları, İstanbul, 2009, s. 186.

⁴¹Metin Eriş, Osmanlı'dan Günümüze Demokratikleşme Sürecinde Türk Siyasal Hayatı ve Kemalizm, Bilgeoğuz Yayınları, İstanbul, 2012, s. 121; Mete Tunçay, Türkiye Cumhuriyeti'nde Tek Parti Yönetimi'nin Kurulması (1923-1931), Cem Yayınevi, İstanbul, 1989, s. 298; Yusuf Sarıay, Türk Milliyetçiliğinin Tarihi Gelişimi ve Türk Ocakları (1912-1931), Ötüken Yayınevi, İstanbul, 1994, s. 325.

⁴²Selçuk Duman, Bir Modernleşme Aracı Olarak Tokat Halkevi, Berikan Yayınevi, Ankara, 2011, s. 1-17; Nurcan Toksoy, Bir Kültürel Kalkınma Modeli Olarak Halkevleri, Orion Yayınevi, Ankara, 2007, s. 7.

Kurulması düşünölen költür kurumunun hangi nitelikleri taşıyacağına dönük bir dizi toplantı zamanın Milli Eğitim Bakanı Dr. Reşit Galip başkanlığında yapılmıştır. Söz konusu toplantıların katılımcıları Ali Rana Tarhan, Behçet Kemal Çağlar, Cevdet Nasuhi, Hamit Zübeyir Koşay, Hasan Cemil Çambel, İshak Refet, İsmail Hüsrev Tökin, Münir Hayri Egeli, Recep Peker, Sadi İrmak, Şevket Süreyya Aydemir, Vildan Aşir Savaşır, Ziya Gevher Etili katılmıştır. Bu toplantılar sonucunda *“Türkün medeniyet sahasında doğal yetenek ve bilgisiyle uygun şerefli yerini tekrar almasını sağlayacak, Menemen olayı gibi olayların bir daha yaşanmaması için, Cumhuriyet ve inkılâp esaslarını bütün ruhlara ve fikirlere hâkim kılacak”*⁴³ Halkevlerinin kurulmasına karar verilmiştir. Buna ek olarak Halkevlerinin ana tüzüğünün hazırlanması için, Ziya Gevher Etili’nin başkanlığında, Hamit Zübeyir Koşay, Hüseyin Namık Orkun, Kerim Ömer Çağlar, Namık Katoğlu, Sadi İrmak, Şevket Süreyya Aydemir, Tahsi Banguoğlu ve Vildan Aşir Savaşır’dan oluşan bir komisyon oluşturulmuştur⁴⁴.

Bu şekilde kurulmasına karar verilen Halkevlerinin ne olacağını CHP Genel Sekreterliğinin isteğı üzerine İsmail Hakkı Baltacıoğlu Halkın Evi isimli eserinde *“(...) Halkevleri, her şeyden önce költür yaşama yerleridir. Gayesi öğretmekten önce yaşamaktır. Halkevleri için en doğru töre ‘yaşamak ve yaşatmaktır’. Öğretme yerleri okullardır. Bu işte en mütehassıs olan kurum okullardır. Halkevi de herhangi bir okul*

⁴³CHF Halkevleri Talimatnamesi, Hakimiyeti Milliye Matbaası, Ankara, 1932, s. 4-5.

⁴⁴Anıl Çeçen, Atatürk’ün Költür Kurumu Halkevleri, Gündoğan Yayınları, Ankara, 1990, s. 110.

*olmamalıdır. Orada milli kültürün bütün çeşitleri yaşanmalıdır. Halkevleri irticayla savaştığı kadar mukallitlik, kozmopolitlik, soysuzlukla da savaşmalıdır. Halkevi milli, bize mahsus, orijinal ahlakın, zevkin, kültürün bahçesi olmalıdır.”*⁴⁵ şeklinde açıklamıştır.

Görüldüğü gibi Halkevlerinin kuruluş amaçlarından en başta geleni Türk kültürünün gelişimi ve Kemalizm’in prensiplerinin halk arasında yayılması ve derinleşip kökleşmesidir. İkincisi Türk toplumunda pozitif bilimlere olan ilginin artırılması, üçüncüsü halk terbiyesi/yetişkinlerin eğitimi ve devrimin yasallığını sağlamak idi. 1930’lu yılların başında Türkiye’deki okuryazar sayısının tüm çabalara rağmen %10 nispetinde olduğu dikkate alınırsa bu konunun önemi daha iyi anlaşılacaktır.

Sonuçta en temel amacı geniş halk kitlelerinin eğitimi/terbiyesi olan Halkevleri tek parti döneminde Cumhuriyetçi, Laik, Milliyetçi ve İnkılâpçı bir toplum oluşturmanın aracı olarak kurulmuştur⁴⁶. İlk olarak 19 Şubat 1932 tarihinde 14 il merkezinde⁴⁷ açılan Halkevlerinin sayısı 1950’ye varıldığında il ve ilçe merkezlerinde 478’e ulaşmıştır⁴⁸. Bu Halkevlerinden sadece bir tanesi İngiltere’de ve Londra’da

⁴⁵İsmail Hakkı Baltacıoğlu, *Halkın Evi*, Ulus Basımevi, Ankara, 1950, s. 32.

⁴⁶Savaş Sertel, “Bingöl Halkevi ve Faaliyetleri (1936-1951)”, *Tarih ve Gelecek Dergisi*, Cilt: 2, Sayı: 1 (Nisan 2016), s. 50-81; Şükrü Karatepe, *Tek Parti Dönemi*, İz Yayıncılık, İstanbul, 2011, s. 88; Neşe G. Yeşilkaya, *Halkevleri: İdeoloji ve Mimarlık*, İletişim Yayınları, İstanbul, 1999, s. 72; Macit Gökberk, “Aydınlanma Felsefesi, Devrimler ve Atatürk”, *Çağdaş Düşüncenin Işığında Atatürk*, Dr. Nejat F. Eczacıbaşı Vakfı Yayınları, İstanbul, 1986, s. 325.

⁴⁷Bunlar: Afyon, Ankara, Aydın, Bolu, Bursa, Çanakkale, Denizli, Diyarbakır, Eminönü (İstanbul), Eskişehir, İzmir, Konya, Malatya, Samsun. Sefa Şimşek, *Bir İdeolojik Seferberlik Deneyimi Halkevleri (1932-1951)*, Boğaziçi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2002, s. 6.

⁴⁸Sina Akşin, *Kısa Türkiye Tarihi*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2007, s. 206.

kurulmuştur⁴⁹. Halkevleri, il ve ilçelerde kuruluyordu. İnönü döneminde bunların köylere kadar yaygınlaştırılması faaliyetine geçildi. Köylerde kurulan bunlara “Halkodaları” dendi. 29 Mayıs 1939’da CHP 5. Büyük Kurultayı’nda kurulmaları kararı alındı. Cumhurbaşkanı İnönü, “Halkevlerinin vatanın siyasi, kültürel ve içtimai tekâmülünde verimli çalışmalarını her surette teşvik” edeceklerinin üzerinde durmuş ve bu amaçla halkodalarının açılmasına karar verdiklerini söylemiştir⁵⁰. İkinci Dünya Savaşı’nın zorlu koşullarında hükümetler bütçeden ayırdıkları milyonlarca lirayı harcayarak 198 Halkevi açarken 1946 yılı sonu itibariyle 4066 Halkodası açılmıştı⁵¹

Halkevlerinin, teşkilatı, yönetimi ve çalışmasıyla ilgili CHF tarafından bir talimatname yayınlanmıştır. Bu talimatnamede Halkevlerinin kuruluş amacı⁵²: *“Fırkamızın program temelleri cumhuriyetçilik, milliyetçilik, halkçılık, laiklik, devletçilik ve inkılâpçılıktır. Programımız; bu ana ve temel prensiplerin hâkimiyeti ve ebedileştirilmesi için bu vasıflarda kuvvetli vatandaşlar yetiştirilmesini; milli seciyenin Türk tarihinin ilham ettiği derecelere çıkarılmasını, güzel sanatların yükseltilmesini, milli kültürün ve ilmi hareket ve faaliyetlerin kuvvetlendirilmesini ehemmiyetli vasıtalar olarak tespit ve işaret eder. Bu esas ve vasıtaların hepsi birden*

⁴⁹Orhan Özacın, “Halkevlerinin Dramı”, Kekibeç, 2/3 (1996), s. 87-96.

⁵⁰Şerafettin Turan, İsmet İnönü Yaşamı, Dönemi ve Kişiliği, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2000, s. 229.

⁵¹Süleyman Kocabaş, İnönü Dönemi Milli Şef Yönetimi ve Demokrasiye Geçiş (1938-1950), Bayrak Yayınları, İstanbul, 2009, s. 293.

⁵²CHF Halkevleri Talimatnamesi, s. 1-3.

medeniyet yolunda Türklüğün kaybettiği uzun yıllar cesur, atılgan ve yorulmaz hamlelerle kazanacak nesiller yetiştirmeyi, medeniyet ve kabiliyetleriyle mütenasip şeref mevkiini tekrar almasını istihdaf eyler. Halkevlerinin gayesi bu uğurda çalışacak mefküreci vatandaşlar için toplayıcı ve birleştirici yurtlar olmaktadır.” şeklinde açıklanmıştır.

Talimatnamede de ifade edildiği gibi halkevlerinin amacı, dönemin “Halkçılık” anlayışına uygun olarak ulusal bilinci oluşturmak, toplumda kültür, ülkü, amaç ve düşünce birliği oluşturmaktır. Ayrıca Kemalist ilkeleri benimsemiş ve Türk milletinin yüzyıllar boyunca her alandaki geri kalmışlığına son verecek, cesur ve atılgan vatandaşlar yetiştirmek idi⁵³.

Halkevleri faaliyette bulunduğu dönem boyunca CHP desteğinde varlığını devam ettirmiştir. 1932 tarihli talimatname ile CHP Genel Merkezi, Parti örgütünün bulunduğu her yerde Halkevleri açılmasını istemiştir. İllerde Parti başkanları, belediye başkanları ya da valilerden birisi Halkevleri başkanlığını yürütmüştür. Böylece bu kurum partinin bir parçası haline gelmiştir⁵⁴. Yetişkinlere dönük eğitim faaliyetinde bulunacak Halkevlerine 18 yaşından büyükler üye olabilmekle birlikte; Halkevlerinin faaliyetlerinden 18 yaşın altındaki gençlerde belli şartlar dâhilinde faydalanabilecektir. Buna ek olarak halkevlerinin çalışmaları

⁵³Ali Nejat Ölçen, Halkevleri, İnönü Vakfı Yayınları, Ankara, 2001, s. 8; Şerafettin Pektaş, Milli Şef Döneminde Cumhuriyet Gazetesi, Fırat Yayınevi, İstanbul, 2003, s. 364; Günay Göksoy Özdoğan, Turan’dan Bozkurt’a Tek Parti Döneminde Türkçülük (1931-1946), İletişim Yayınları, İstanbul, 2015, s. 215-216; Ömer Türkoğlu, “Halkevlerinin Kuruluş Amaçları, Örgütsel Yapısı ve Bazı Uygulamaları”, Kekibeç, Yıl: 2, Sayı: 3 (1996), s. 97.

⁵⁴Nurettin Güz, Tek Parti İdeolojisinin Yayın Organları Halkevleri Dergileri (1932-1950), Bilge Yapım, Ankara, 1995, s. 14-15.

bütün vatandaşlara açıkken, halkevlerinin yönetim kadrosunda yer almak için CHP üyesi olma zorunluluğu getirilmiştir⁵⁵. Halkevleri binaları modern mimari tarzlarda inşa edilmiştir. Bu noktada kubbe ve kemer, cami ve çeşme motifleri bu yapılarda yer almazken, binaların üzerine yazılan “Ne Mutlu Türküm Diyene” gibi sözlerle milli duygular aşılandığı gibi, yeni alfabeye olan yatkınlık da artırılmaya çalışılmıştır. Aynı zamanda Halkevleri hükümet konaklarının yanında kurularak parti-devlet bütünlüğü ifade edilmiştir⁵⁶.

Diğer taraftan bütün milletin malı sayılan Halkevlerinin başarılı olması, başta öğretmenler olmak üzere devlet memurları aydınlardan beklenmiştir. Halkevlerinde “aydınlardan halkı yetiştirmesi” gibi bir anlayış söz konusu olmayıp aksine halkın yetiştirilmesi amacı güdülmüştür. Halkevlerinde halk aydından, aydın da halktan çok şey öğrenecektir. Bu özelliğiyle halkevleri yukarıdan aşağı bir öğretme usulü uygulanan okullardan ayrılacaktır⁵⁷.

Halkevlerinin amaçlarının ve çalışma alanlarının parti merkezince yapılması, yöneticilerin yine parti tarafından atanması ve Halkevlerinin parti tarafından denetlenmesi ve nihayetinde Halkevlerinin partinin bir parçası olması, tek tip, monolitik bir düşünce yapısına sahip olma gibi özellikler Halkevi uygulamasının sivil toplumcu özelliklerden

⁵⁵Cevat Geray, a.g.e, s. 346.

⁵⁶Sabit Doküyan, 1945-1950 Yılları Arasında Türkiye, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul, 2013, s. 10.

⁵⁷Kenan Olgun, “Atatürk ve İnkılapçılık”, Cumhuriyetimizin 80. Yılına Armağan, 2003, Adapazarı, s. 75; Siyasi derneklere üye olması yasak olan devlet memurlarının Bakanlar Kurulu Kararıyla (1933), halkevlerine üye olmalarına izin verilmiştir. İlhan Başgöz- Howard E. Wilson, a.g.e, s. 195.

uzaklaşmasına neden olmuştur. Diğer bir deyişle Halkevleri uygulaması sivil toplumun doğal uğraş alanlarında etkinlikler düzenleyen fakat bizatihi sivil toplumcu unsurlarca oluşturulmamış, devlet (parti) tarafından halkı yeni ideolojinin gerekleri doğrultusunda eğitmek amacı ile kurgulanmış bir kamusal yapılanma özelliği taşır⁵⁸.

4. HALKEVLERİNİN HALK EĞİTİMİNİ ÇALIŞMALARI

Türkiye Cumhuriyetinin kuruluşuyla birlikte Kemalist kadrolar Türk milletinin karşı karşıya kaldığı sorunların çözümünde tek yolunun eğitimden geçtiğini görmüş ve halk eğitimine gereken önemi vermiştir. 1 Kasım 1928 tarihinde yapılan harf inkılabı ile halk eğitimi Türk milleti için daha da kaçınılmaz zorunluluk halini almıştır. Bu doğrultuda yaygın bir eğitim kurumu olan Halkevleri 19 Şubat 1932 tarihinde açılmıştır. Kemalist kültür kurumları olan Halkevlerinde hayata geçirilecek halk eğitimi çalışmalarının sürükleyici isimlerinden birisi İsmail Hakkı Baltacıoğlu'dur. Baltacıoğlu bu dönemde Halkevlerinde yürütülecek Halk eğitimi çalışmaları için üç amaç belirlemiştir. Bunlardan birincisi, Türk milletinin kültür seviyesini yükseltmedir. Bu amacı taşıyan eğitim-öğretim faaliyeti milliyet ve insaniyet kavramlarını temel alacak ayrıca Türk milletini geçmişe değil geleceğe bağlayacakken ikincisi Türk milletinin medeni seviyesini

⁵⁸Levent Eraslan, Sivil Toplum ve Eğitim, Maya Akademi Yayınevi, Ankara, 2011, s. 113-114; Murat Katoğlu, "Cumhuriyet Türkiyesinde Eğitim, Kültür, Sanat", Çağdaş Türkiye Tarihi (1908-1980), Cilt: 4, (Yay. Yön. Sina Akşin), Cem Yayınevi, İstanbul, 1989, s. 411.

yükseltmektir. Üçüncüsü ise, Türk milletinin mesleki seviyesinin yükseltilmesidir⁵⁹.

Bu amaçları gözetecek Halkevlerinin şube sayısı Milli Eğitim Bakanı Dr. Reşit Galip'in 19 Şubat 1932 tarihinde Ankara Halkevi'nin açılışında yaptığı konuşmada belirttiği gibi 9'dur. Konuşmasında Galip "Türklerde eski zamanlardan beri 9 sayısı kutlu bilinir. Bizim şubelerimizin sayısı da güzel bir tesadüfle 9 oldu."⁶⁰ şeklinde ifade etmiştir. Bu 9 şubenin bazılarının isimleri 1932, 1935 ve 1940 yönetmeliklerinde farklılık göstermektedir. 1932 tarihli yönetmeliğe göre Halkevi Şubeleri şöyledir: Dil-Tarih ve Edebiyat, Güzel Sanatlar, Halk Dershaneleri ve Kurslar, Köycülük, Kütüphane-Yayıncılık, Müze ve Sergi, Spor, Sosyal Yardım ve Temsil. Halkevleri şubelerinin amaçları ve görevleri çıkarılan çalışma talimatnameleriyle tek tek belirlenmiştir. Gönüllü bir kuruluş olan Halkevleri, Halk eğitime dönük çalışmalarını şöyle özetlenebilir⁶¹:

Dil-Tarih ve Edebiyat Şubesi: Halkbilimi ve kültürüne ilişkin araştırma (atasözleri, maniler, masallar, ninniler, söz derlemeleri vb.) yapmak; tarihi günleri ve kutlamaları gerçekleştirmek. Bunlara ek olarak vatandaşları farklı alanlarda eğitmek üzere konferans⁶² ve

⁵⁹Nebahat Göçeri, "İsmail Hakkı Baltacıoğlu'nun Halk Eğitim Anlayışı", Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 3/1 (Ocak-Haziran 2003), s. 39-82.

⁶⁰Kenan Olgun, Türkiye'de Halkevleri Gerçeği, İksad Yayınevi, Ankara, 2019, s. 56.

⁶¹Tevfik Çavdar, Türkiye'nin Demokrasi Tarihi (1839-1950), İmge Kitabevi, Ankara, 2013, s. 353-354.

⁶²Halk eğitimi noktasında Halkevlerinin yoğun olarak kullandığı bir diğer unsurda alanında uzman isimlerin olduğu belli başlı aydınların çeşitli konularda halka açık olarak gerçekleştirdikleri konferanslar idi. Konferansçıların nispeten iyi yetişmiş olmaları ve tüzük gereği konuşmaları yazılı olarak Halkevi Başkanlığı'na sunmak zorunda oluşları nedeniyle konferansların düzeyi genellikle yüksekti. Kemal H.

törenler düzenlemek. Söz konusu şubenin en temel görevi Türk dilini Arap, Fars ve Batı dillerinin etkisinden kurtarmaktı.

Güzel Sanatlar Şubesi: Güzel Sanatlara (bale, müzik, resim vb.) halkın ilgisini ve sevgisini artırmak ayrıca batı müziğinin ve batı müziği tekniğinin kökleşmesine, batı tekniğine göre Türk müziğinin oluşmasına ve gelişmesine çalışmak. Bu noktada örneğin müzik uygulamalarında keman, ut, cümbüş, kanun ve ney kullanımı dışlanırken, daha modern tarzda bir üslup takınılarak halka batı müziği dinletilmesine gayret gösterilmiştir. Buna ek olarak ağırlık merkezini göbeğe veren dansların Halkevinde öğretilmesi istenmezken, her biri kahramanlığın ifadesi olan Bengiler, Erzurum Barları, Halaylar, Horonlar, Zeybek oyunlarının Halkevlerinde öğretilmesi istenmiştir. Halkevlerinin bu şubelerinin çalışmaları sayesinde halkoyunları yeniden canlanmış ve 1500 civarında halkoyunu tespit edilmiştir⁶³.

Halk Dershaneleri ve Kurslar Şubesi: Okuma yazmayı halk arasında yaymak; halkın bilgisini artıracak dil ve uzmanlık kursları açmak; teknik bilgileri halk arasında yaymak, el sanatlarını teşvik etmek. Söz konusu şube başta Türkçe okuma-yazma olmak üzere Almanca ve Fransızca dil öğretimi alanında yoğun emek sergilemiştir. Buna ek olarak daktilo, dikiş-nakış, fotoğrafçılık, stenografi kursları düzenlemiştir.

Karpat, Osmanlı'dan Günümüze Kimlik ve İdeoloji, Timaş Yayınları, İstanbul, 2011, s. 333.

⁶³Türkiye'nin ilk bale gösterileri Halkevlerinde sahneye konulmuş, yine ilk dansçılar Halkevlerinin çatısı altında yetiştirilmiştir. Türkiye'nin ilk baleti Orhan Eseril, Eminönü (İstanbul) Halkevinde yetiştirilmiştir. Nurcan Toksoy, a.g.e, s. 52.

Köycülük Şubesi: Köylerin toplumsal, sağlık ve estetik açıdan geliştirilmesine ayrıca köylü ile şehirli arasındaki karşılıklı sevgi ve dayanışma duygularının güçlendirilmesine çalışmak. Duman'ın ifade ettiği gibi bu dönemde Halkevlerinin Köycülük Şubelerinin yaptığı etnografik, folklorik ve sosyolojik çalışmalar, Türk köyünü yakından tanıma ve sorunlarıyla yüzleşme adına kentli orta sınıfı ilk defa köy ve kırsal kesimin problemlerine ortak etme noktasında önemli bir aşama olmuştur. Örneğin; 1935'te Halkevlerinin düzenlediği toplam 95 köy gezisine, 20.391 kişi katılırken, 1940'ta, 1765 köy gezisine toplam 153.173 kişi katılmıştı⁶⁴. Köycüler Şubesinde düzenlenen köy gezilerine katılan heyette farklı meslek gruplarından katılımlar sağlanmıştır. Bu noktada örneğin köye giden heyette köylünün hastalarının tedavisi için doktorlar, mahsulleri için ziraatçılar, köylüde batı müziği zevki oluşturmak ve köylüden yerli havalar temin etmek için müzisyenlere ek olarak dişçiler ve veterinerler yer almışlardır.

Kütüphane-Yayınçılık Şubesi: Halk bilgisinin ilerlemesi için bu kollar gençler arasında kitap özetleme yarışmaları düzenlemek, gezici kütüphaneler kurmak, kitap sergileri açmak, okuma odaları kurmak. Halk eğitimi noktasında Halkevlerinin faydalandığı diğer araçlar dergi⁶⁵, kitap ve broşür yayını ile kütüphane ve okuma odaları idi. Dergi, kitap ve broşür yayınında dilbilim, halkbilim ve tarih alanında

⁶⁴Selçuk Duman, "Halkevlerinin Köycülük Şubesi Faaliyetleri ve Sivas Halkevi Örneği", Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi, Yıl: 3, Sayı: 6, 2007, s. 157-182.

⁶⁵Halkevleri çıkarmış oldukları dergilerle Cumhuriyet değerlerini geniş halk kitlelerine ulaştırma, ülkenin her köşesinde yazın hayatının gelişmesine katkı sağlama, Türk kültür değerlerinin yarınlara aktarılmasında tarihsel bir görev yerine getirmiştir. Halkevleri tarafından çıkartılan dergiler için bkz.; Mahmut H. Şakiroğlu, "Halkevi Dergileri ve Neşriyatı", Kekibeç, Sayı: 3 (1996), s. 133.

yürütülen araştırmaların sonuçları yayınlanıyor ve halka her çeşit pratik sorun hakkında faydalı bilgiler iletiliyordu. Kitap yayını her Halkevinin yayın kolunun sorumluluğundaydı. Aynı bölüm kütüphaneler kurmak ve yönetmekle de görevliydi. Talimatnamelere göre her Halkevinin bölgesindeki kütüphanelerle işbirliğı yaparak kendi binasının içinde veya dışında bir kütüphane, en azından bir okuma odası kurması zorunluydu. Bu, bir Halkevinin kurulması sürecine eşlik eden temel koşuldu. Yine talimatnameler Halkevleri kütüphanelerinde bulundurulacak kitaplar konusunda oldukça hassastı. Buna göre dini yayınlar, Türk İnkılâbına karşı olan ve yabancı ideolojileri anlatan ya da Türk ulusal çıkarlarına be bilime aykırı fikirler yayan kitaplar kütüphanelerde yer almayacaktı⁶⁶.

Müze ve Sergi Şubesi: Yöre tarihini araştırmak, tarihi eserleri halka tanıtmak ve sevdirmek, etnografik değeri olan eşyaları toplamak ayrıca folklor araştırmaları yaparak bunları yayımlamak. Bağış ya da satın alma yoluyla tarihi kıymeti olan eski eserler ki bunlar; çiniler, divanlar, halılar, minyatürler, nakışlar vb. ulusal kültür vesikaları ile eski kılıçlar, tabancalar, tüfekler, oyalı yazmalar, yatağanlar vb. ulusal etnografya vesikalarını toplamaya çalışmak suretiyle mahalli müzelerin kurulmasına ve zenginleşmesine hizmet etmiştir. Sergi kısmı ile de güzel sanatlara ait yapıtlar ve ulusal eserlerle ürünlerin sergilenmesini sağlamıştır⁶⁷.

⁶⁶Kemal H. Karpat, **a.g.e.**, s. 343.

⁶⁷Kenan Olgun, **a.g.e.**, s. 89.

Spor Şubesi: Gençlere spor alanında fırsatlar sağlamak ayrıca spor kulüplerini desteklemek. Halkevleri Spor Şubesi eliyle Türk toplumunun zihni ve kültürel gelişiminin yanında bedeni gelişimini de sağlamayı amaçlamıştır. Bu anlamda Spor Şubeleri gerçekleştirecekleri spor faaliyetleri ile vücudun güzelleştirilmesi/sağlamlaştırılması yanı sıra ahlakın ve ruhunda terbiye edilmesini amaçlayacaktır. Spor Şubeleri buldukları bölgenin ihtiyaçlarına göre başta güreş olmak üzere avcılık, binicilik, bisiklet, boks cirit, dağcılık, deniz sporları, eskrim, kayak vb. spor dallarında faaliyet göstermiştir. Tıpkı Temsil Şubelerinde olduğu gibi salon yokluğu/yetersizliği ayrıca öğretici yokluğu çok istenilen Jimnastik dalındaki faaliyetleri akamete uğratmıştır.

Sosyal Yardım Şubesi: Yörenin insanına sosyal-kültürel konularda (başta iş olmak üzere elbise, kitap, sağlık, yiyecek vb.) rehberlik ederek ülkede sosyal yardım düşüncesini yaygınlaştırmak. Halkevleri Sosyal Yardım Şubeleri eliyle Atatürk'ün Halkçılık düşüncesinin pratiğini yapmıştır. Bu noktada örneğin fakir ve kimsesizlere ayni ve nakdi yardım yapılması, aşevi açılması, yurt yapılması, hastaların muayene edilmesi ve ilaçlarının sağlanması söz konusu olmuştur.

Temsil Şubesi: Ülkede tiyatro sevgisini ve tiyatro zevkini kökleştirmeye, ahlaki, terbiyevi ve milli temsillerle halka güzel örnekler telkin etmeye çalışmak. En temel amacı halk eğitimi olan Halkevlerinin Temsil Şubesine tek parti yönetimi bu amacı gerçekleştirecek şube olarak bakmıştır. Ancak bu şubelerin önündeki en büyük engel salon yokluğu/yetersizliği ve kadın üye sayısının

yetersizliği olmuştur. Öyle ki oyunlardaki kadın rollerinde kılık değiştirmek suretiyle erkeklerin rol almasının önüne geçmek için Halkevleri yönetmeliğinde “ Piyeslerde kadın rolleri hiçbir gerekçe ile erkeklere verilemez”⁶⁸ şeklinde ifade edilmiştir. Karadağ’ın ifadesine göre Temsil Şubelerinin sergileyeceği oyunların içeriğinin şöyle olması beklemiştir: Milli duyguları beslemeli, Türk toplumunun çağdaş yaşamını yansıtmalı, Türk devriminin ışığında ulusal sorunları işlemeli, Türk toplumunun yaşamı, değişimler, ilerlemeler konu edilmeli, Türk toplumunun bütününe seslenmeli ve yetiştirici olmalıdır⁶⁹. Bununla birlikte Halkevlerinin Temsil Şubelerince oynanan oyunlarda Türk İstiklal Harbi ve Türk Tarih Tezi konuları işlenirken Osmanlı ya işlenmemiş ya da Kemalist rejimin karşıtı olarak ele alınmıştır. Bu noktada örneğin; Akın, Atilla, Çoban, Mete, Özyurt gibi oyunlarla tarihteki Türk kahramanları topluma gösterilirken, Beş Devir, Beyaz Kahraman, Ergenekon, Kızıl Çağlayanlar gibi oyunlarla da Türk İstiklal Harbinin hatıralarını canlı tutmak ve Türk toplumunun kendini geleceğe hazırlama isteğini artırmak amaçlanmıştır⁷⁰. Bunlara ek olarak Temsil Şubeleri Halk Eğitimi noktasında tiyatrunun yanında sinema, Karagöz-Hacivat, kukla, orta oyununda da yararlanmıştır.

Yukarıda görüldüğü gibi şube sayısı ve çalışma alanlarının çeşitliliği halkevlerinin çok yönlülüğünü ortaya koymaktadır. Bu anlamda Türkiye Cumhuriyeti sınırları içinde yaşayan her vatandaşın beklenti ve

⁶⁸Kenan Olgun, a.g.e, s. 67.

⁶⁹Nurhan Karadağ, “Halkevleri Oyun Dağarcığı (1932-1951), Erdem, 5/13 (Ocak 1989), s. 81-122.

⁷⁰Kenan Olgun, a.g.e, s. 70.

ihtiyaçlarının dikkate alınarak şubeler oluşturulduğu ve bu şekilde milletin yeniden yapılandırılması amacı güdüldüğünü söylemek mümkündür. Nitekim bu durumu CHF Genel Sekreteri Recep Peker'in ve Başbakan İsmet İnönü'nün yaptığı konuşmalarda görmek mümkündür. Peker Halkevlerinin amacını *“Bu aşırda milletleşmek için, milletçe kitleleşmek için, mektep tahsilinin yanında ve ondan sonra mutlaka bir halk terbiyesi almak ve halkı bir arada ve birlikte çalıştırmak esasının kurulması lazımdır; en kuvvetli ders vasıtalarına ve yetişkin muallim ordularına malik olan zengin memleketler bile halkı yetiştirmek, halkı bir kitle haline getirmek için ayrıca bir halk mesaisi tanzimini ihmal etmiyorlar.”*⁷¹ şeklinde ifade ederken İnönü'de *“Halkevleri, fikir olarak ve müessese olarak mesuliyet mevkiinde bulunan siyasi partimizin, bütün özünü, varlığını halkın geniş tabakalarına anlatması ve sevdirmesi için, mühim bir merkezdir.”*⁷² tarzında dile getirmiştir. Hem Peker'in hem de İnönü'nün konuşmalarından hareketle Halkevleri, Kemalizm'in prensiplerini, uygulanmakta olan inkılâpların ruhunu parti disiplininden çokta uzakta olmayan bir kültür ve sanat ortamında geniş halk kitlelerine anlatmayı ve halkı bunlara inandırmayı hedeflediğini söylemek mümkündür.

⁷¹Cemil Koçak, Recep Peker Konuşuyor “Disiplinli Hürriyet”, Alfa Yayınları, İstanbul, 2018, s. 56-60.

⁷²Türkiye'de çok partili hayata geçildikten sonra Halkevlerine karşı olumsuz tutum takınacak olan Aydın Milletvekili Adnan Menderes de bu dönemde Recep Peker ve İsmet İnönü'den farklı düşünmemektedir. Menderes Aydın Halkevinin açılışında yaptığı konuşmada *“Halkevleri, cemiyeti ve milleti yükseltmek için cem'i mesainin toplandığı çatı olacaktır.”* şeklinde halkevlerinin kuruluş amacını ifade etmiştir. Orhan Özacun, a.g.m, s. 89.

Geray tarafından ifade edildiği şekliyle halkevleri faaliyette bulunduğu dönemde halk eğitimi, Türk kültürünü yaşatma ve geliştirme, eğitim alan kişiye yan gelir sağlama, Türk insanının toplumdaki yerini kavramasına ve kişiliğini geliştirmesine yardımcı olma, Türk insanının siyasal hayata bilinçle katılmasını sağlama gibi kendisinden beklenen görevleri layıkıyla yerine getirmiştir⁷³.

5. HALKEVLERİNİN KAPATILIŞI

Türkiye’de çok partili hayata geçilmesiyle birlikte Halkevleri eski önemini yitirmeye başlamış, aynı zamanda konuları giderek tartışma konusu haline gelmiştir. Tek Parti döneminde yönetmelik gereği CHP’nin bir kurumu olarak teşkilatlanan Halkevleri bu dönemde Demokrat Parti (DP) ve diğer muhalif kesimlerce ciddi eleştiri konusu yapılmıştır⁷⁴. CHP başlangıçta muhalefetin bu isteğine yönetmeliğin izin vermediğini gerekçe göstererek olumsuz cevap vermişse de ilerleyen süreçte partiler mutabakatıyla çözüm bulma arayışına girişmiş ancak bu adım özellikle DP’nin olumsuz tavrı nedeniyle akamete uğramıştır⁷⁵.

⁷³Cevat Geray, a.g.e, s. 355.

⁷⁴Bu dönemde örneğin Tek Parti döneminde baskılanan Türkçüler çıkardıkları basın organlarında CHP’nin yan kuruluşu olarak gördükleri Halkevlerinin kapatılmasını ayrıca Türk Ocaklarının yeniden açılmasını ve Halkevlerine devredilen malvarlıklarının yeniden Türk Ocaklarına iade edilmesini istemişlerdir. Murat Karataş, “Türkiye’de Çok Partili Hayata Geçiş Sürecinde Türkçü Muhalefetin Örneği Olarak Kızılelma Dergisi” İlkçağlardan Modern Döneme Tarihten İzler, (Ed. Osman Köse), Berikan Yayınevi, Ankara, 2018, s. 618-619.

⁷⁵Selçuk Duman Türk Modernleşme Sürecinde Sivas Halkevi (1933-1951), Berikan Yayınevi, Ankara, 2008, s. 45; Arzu Öztürkmen, Türkiye’de Folklor ve Milliyetçilik, İletişim Yayınları, İstanbul, 2016, s. 90.

DP, 1946-1950 yıllarını içeren muhalefet döneminde Halkevlerinin birer kültür kurumları olmasını savunmuştur. Bu noktada örneğin DP lideri Celal Bayar “*Halkevleri, kültür müesseseleridir. Tıpkı selefi Türk Ocakları gibi... Halkevleri, yine kültür müessesesi halinde kalmalı ve her vatandaş, oradan istifade etmek hakkına sahip olmalıdır. Yahut da muhtelif siyasi teşekküller, zaman zaman buradan istifade edebilmelidir.*”⁷⁶ şeklinde DP’nin Halkevlerine bakışını ortaya koymuştur.

Tek Parti döneminde Halkevleri CHP tarafından 1932 tarihli bir yönetmelikle kurulmuştur. Kapatılma kararının alındığı 1951 yılına kadarda Halkevleri söz konusu yönetmeliğin dışında 1935 ve 1940 tarihli yönetmeliklerle yönetilmiştir. Halkevleri bir yasa ile kurulmadıkları gibi, faaliyette buldukları süreçteki yasalara göre kurulmuş dernek, şirket, tesis ya da vakıflarla da yasal benzerlik taşımamıştır⁷⁷. Bu durum ise çok partili hayata geçişle birlikte CHP’yi ve Halkevlerini zorlayan esas nokta olmuştur.

CHP, 17 Kasım 1947 tarihli 7. Büyük Kongresinde Halkevlerinin ve Halkodalarının durumu ele alınmıştır. Söz konusu kongrede Halkevlerinin CHP’den ayrılması ve bağımsız bir kuruluş haline getirilmesi fikri kimi delegelerce ortaya atılmışsa da kabul görmemiştir. Kongrede oluşturulan İstanbul delegesi F. Kerim Gökay’ın başkanlığındaki 25 kişilik komisyon tarafından hazırlanan raporda Halkevlerinin “ayrı bir şahsiyeti” olmayıp, CHP’ye bağlı birer kurum

⁷⁶Mustafa Albayrak, Türk Siyasi Tarihinde Demokrat Parti (1946-1960), Phoenix Yayınları, Ankara, 2004, s. 209.

⁷⁷Orhan Özacun, a.g.m, s. 87.

olduğu ayrıca CHP'ye bağlılığı devam etmekle birlikte Halkevlerinin canlılık kazanması ve gelişmeleri için şahsi bir hükme kavuşturulmaları gerektiği tespiti yapılmıştır. Ayrıca buna ek olarak komisyon halkevlerinin ticari amaçla kurulmuş müesseseler olmadığından hareketle şirket haline dönüştürülemeyeceği yine cemiyet şekline dönüştürülmesini de birçok zararları olacağı için uygun görmemiştir. Sonunda komisyon, Halkevleri için en uygun şeklin tesis olacağı önerisinde bulunmuştur. Komisyon ayrıca Halkevleri tesisi kurulurken 3 maddelik bir öneriyi ek halinde kongreye sunmuştur. Buna göre;

- “1- Tesisin, CHP'ye bağlı kalmasını sağlayacak şartlar ve hükümler tesis senedinde yer almalıdır.*
- 2- Yapılacak tesisin kamu hizmeti gören müesseseler için devletçe kabul edilmiş olan hak ve menfaatlerden yararlanmasını sağlayacak gerekli kanuni önlemler alınmalıdır.*
- 3- Medeni Kanundaki hükümler uyarınca tesisin fesih veya infisahı halinde tesise konulmuş olan menkul ve gayrimenkul malların ve kıymetlerin CHP'ye dönmesini temin edecek hükümlerin tesis senedinde yer alması şarttır”⁷⁸.*

⁷⁸Tarhan Erdem-Selçuk Erez, Kuruluşlarının Yıldönümü Halkevleri (1932-1951-1963), Şevket Ünsal Matbaası, İstanbul, 1963, s. 27-33; CHP'nin 8. Kongresinde, Halkevlerinin tesis haline dönüştürülmesi için Parti Divanına yetki verilmiştir. Bunun üzerine Parti Divanı aralarında Ebülûla Mardin, Sıddık Sami Onar ve Celal Sarç'ın bulunduğu hukukçular heyetinden tesis şekli hakkında görüş istemiştir. Söz konusu heyet Parti Divanına Halkevlerinin tesis haline dönüştürülmesi halinde de bu kurumların CHP'nin elinden çıkacağı görüşünü ifade etmiştir. Kenan Olgun, a.g.e, s. 101-102; CHP, 1932-1950 yılları arasında gerek devlet bütçesinden, gerek özel idare ve İktisadi Devlet Teşekküllerinden Halkevlerine 48 milyon lirayı aşan yardım yapılmasını sağlamıştır. İlhan Başgöz- Howard E. Wilson, a.g.e, s. 195.

Komasyon tarafından CHP kongresine sunulan rapordan da anlaşılaçağı üzere CHP, Halkevlerinin tesis haline getirilirken kendisine bağıllık halinin devam etmesini şart tutuyordu. Nitekim raporun ekli 3. Maddesine bakıldığında iktidarın kaybedilmesi sonrası Halkevlerinin başına gelenlerin önceden görüldüğünü söylemek mümkündür.

14 Mayıs 1950 seçimlerinin kazananı DP olurken kaybedeni ise CHP olmuştur. CHP'nin 29 Haziran 1950 tarihinde seçim sonuçlarını değerlendirmek üzere toplanan kongresinin⁷⁹ önemli konularından birisi de Halkevlerinin alacağı durum idi. Kongrede Halkevleri ile ilgili birbirine oldukça zıt teklifler delegeler tarafından dile getirilmiştir. Bu noktada örneğin Avni Doğan tarafından tesis kurulması yerine Halkevlerinin CHP'nin kendi mali imkânları içinde faaliyetlerini devam ettirmesini teklif ederken, Hakkı Tarık Us ise Halkevlerinin CHP ile ilgisinin kalmamasını ve hizmetlerini tesis adı altında sürdürmesini teklif etmiştir. CHP içerisindeki bu kararsızlık hali ise DP'ye Halkevlerinin kapatılmasının gerekçelerini vermiştir⁸⁰.

DP iktidar olmasından kısa süre sonra Halkevlerine dönük eyleme geçmiş ve yaklaşık bir yıl sonra Halkevlerinin kapatılması sürecini TBMM'de sonuçlandırmıştır. Aslında CHP'nin tek parti döneminde devlet-parti özdeşliğinin bir sonucu olarak ortaya çıkan Halkevleri

⁷⁹Toker'e göre söz konusu kongrenin Ankara Halkevi'nde gerçekleştirilmesi DP'nin Halkevlerini kapatma yönünde adım atmasına bahane teşkil etmiştir. Metin Toker, Demokrasimizin İsmet Paşa'lı Yılları-DP'nin Altın Yılları (1950-1954), Bilgi Yayınevi, Ankara, 1991, s. 66.

⁸⁰Bülent Tanör, Kurtuluş Kuruluş, Cumhuriyet Kitapları, İstanbul, 2002, s. 315; Tarhan Erdem, "Kuruluş'unun 25'inci Yılı Halkevleri Dünyaya Örnek Bir Kültür Kuruluşunun Hayatı", Vazife, 2/15 (Mart 1957), s. 244.

üzerinden çok ciddi bir ekonomik gücü elinde tutması DP için sorun oluşturuyordu. Bu anlamda Halkevlerinin kapatılmasını DP'nin CHP'nin elinden ekonomik gücünü alma çabasının bir sonucu olarak değerlendirmek mümkündür.

Bu anlamda DP Manisa Milletvekili Refik Şevket İnce ve yedi DP milletvekilinin Halkevlerinin kapatılmasıyla ilgili kanun teklifi sırasıyla Anayasa, İçişleri, Maliye, Adalet ve Bütçe Komisyonlarında görüşülmüş ve TBMM'nin 6-7 Ağustos 1951 tarihli oturumlarında tartışmaya açılmıştır. Tartışmalar sırasında DP'lilerin 14 Mayıs seçimleriyle Türk halkının kendilerine tek parti döneminin bütün yanlışlıklarını düzeltme yetkisi verdiğini sık sık vurgularken CHP'liler ise CHP ve Halkevlerinin bütün mal varlığının Bakanlar Kurulu'nun emrine verilme girişiminin CHP'yi yıkma amacı taşıyan bir çaba olarak ifade etmiştir⁸¹.

TBMM'de yapılan görüşmelerden sonra "Halkevleri Kanunu" olarak bilinen teklif 8 Ağustos 1951 tarihli meclis oturumunda oya sunulmuş ve 339 "Evet", 3 "Hayır" oyu ile kabul edilmiştir. Oylamaya CHP'den hiç katılım olmaz iken hayır oyları ise Köylü Partisi'nin milletvekilleri olan Cezmi Türk, Remzi Oğuz Arık ve Yusuf Ziya Aker'dir⁸². Sonunda Halkevleri ve Halkodaları 11 Ağustos 1951 tarihinde Resmi Gazetede yayınlanan 5830 sayılı yasa ile tarihe karışırken Türk Ocakları ile diğer

⁸¹Hasan Bülent Kahraman, Türk Siyasetinin Yapısal Analizi-II (1920-1960), Agora Kitaplığı, İstanbul, 2012, s.298.

⁸²Tarhan Erdem, a.g.m, s. 252.

kamu kuruluğu ve derneklerden bu kurumlara devredilen mallar iade edilmiřtir⁸³.

Özetlemek gerekirse CHP'nin özellikle ÷lkede çok partili hayata geçişle birlikte Halkevlerine tüzel kişilik vererek bu kurumların ortadan kaldırılmalarına gerekçe olarak gösterilen durumları ortadan kaldırabilme imkânı varken, bunu yapmaması DP'ye bu kurumları ortadan kaldırma ortamı sağlamıştır.

SONUÇ

Osmanlı Devletinin yıkıntıları üzerinde ulus devlet olarak şekillenen Türkiye Cumhuriyeti misak-ı milli sınırları içerisinde yaşayan insan malzemesinin hayat kalitesini yükseltmek için Mustafa Kemal Atatürk liderliğinde geniş kapsamlı radikal inkılap hareketlerine girişmiştir. Bu anlamda toplum hayatının bütününe kapsayacak şekilde ekonomik, kültürel, siyasi ve sosyal alanda çok sayıda yenilik ve düzenlemeler yapılmıştır.

Yapılan yenilik ve düzenlemeleri farklı sebeplerle örgün eğitimin dışında kalan geniş halk kitlelerine ulaştıracak, devlet ile vatandaş arasındaki iletişimi sağlamak için bir kuruma ihtiyaç duyulmuştur. Bu kurum ilk olarak Türk Ocakları (1912-1930) olmuş; ancak söz konusu kurum farklı siyasi gerekçelerle SCF denemesi sürecinde kapatılmıştır. Harf İnkılâbı sonrası asli görevi yeni Türk alfabesini öğretmek olan Millet Mektepleri devreye sokulmuş ancak bu

⁸³Kemal H. Karpat, Türk Demokrasi Tarihi, Afa Yayınları, İstanbul, 1996, s. 304; Meral Balcı, Sıra Dışı Bir Siyasetçi: Kasım Gülek Hayatı ve Siyasi Faaliyetleri, Yeditepe Yayınları, İstanbul, 2015, s. 128.

kurumlarından kendilerinden beklenen görevi yerine getirememesi yeni bir kurum arayışını doğurmuştur. Sonunda tek parti CHF'si tamamen kendi kontrolünde olan Halkevlerini 12 Şubat 1932 tarihinde 14 il merkezinde açmıştır. Halkevlerinin sayısı yıllar içerisinde periyodik olarak artarken 1940 yılında kırsalda yaşayan insanlar ulaşmak için halkodaları da devreye sokulmuştur. Halkevleri ve Halkodaları açılırken kendilerinden milli kültürün gelişimi ve inkılabın kökleştirilmesi, Türk milletinin sosyal, kültürel ve ahlaki sahada birlik oluşturması, yetişkinlerin eğitilmesi, pozitif ilimlerin öğrenilmesi/öğretilmesi, köylü ve şehirlinin kaynaştırılması hedeflenmiştir. Bütün bu beklentileri gerçekleştirecekler ise öncelikli olarak öğretmenler idi.

Halkevleri 1932-1951 döneminde 1932, 1935 ve 1940 yıllarında çıkartılan talimatnamelere göre yönetilmiştir. 1932 tarihli Halkevleri Teşkilât İdare ve Mesai Talimatnamesine göre; halkevlerinin açılma kararı ve çalışma programını sevk ve idare etme yetkisi CHF yönetim kuruluna verilmiş, açılan halkevlerinin teşkilatlanması, bakımı, denetimi ve düzeni buldukları mahallin il-ilçe yönetim kurullarının uhdesindedir. Yine söz konusu talimatnameye göre halkevleri 9 şube olarak teşkilatlanmıştır. Halk eğitim hizmetini yürütecek olan şubeler: Dil-Tarih ve Edebiyat, Güzel Sanatlar, Halk Dershaneleri-Kursları, Köycülük, Kütüphane-Yayıncılık, Müze ve Sergi, Spor, Sosyal Yardım ve Temsil.

Halkevleri Dil-Tarih ve Edebiyat Şubesi eliyle Türk dili ve Türk tarihine sahip çıkmış, Güzel Sanatlar Şubesi aracılığıyla Türk insanının

sanatın farklı dallarında ince zevk sahibi olmasını sağlamıştır. Halk Dershaneleri-Kursları Şubesi eliyle başta okuma yazma, yabancı dil, pozitif bilimler ve pratik hayat bilgilerine dönük kurslar açılmış, söz konusu kurslarla Türk insanının hem kültürel hem de mesleki alanda kendilerini geliştirmelerine ön ayak olmuştur. Köycülük Şubesi aracılığıyla Türk köylüsünü hayvancılık ve tarım başta olmak üzere farklı konularda bilgilendirilirken, Kütüphane-Yayıncılık Şubesi eliyle Türk insanının gündelik hayatta ihtiyaç duyduğu bilgilere kolayca ulaşmasını sağlayacak ve ayrıca okuma becerisini geliştirecek çalışmalarda bulunulmuştur. Müze ve Sergi Şubesi Türk vatanının maddi ve manevi zenginlikleri koruma altına alınırken, Spor Şubesi eliyle Türk insanına farklı spor dallarının tanıtılması ve buna ek olarak farklı spor dallarında sporcu yetiştirilmesi amaçlanmıştır. Sosyal Yardım Şubesi aracılığıyla Türk toplumunda milli birlik ve beraberlik duygusu geliştirilirken, Temsil Şubesi ise inkılâpların Türk toplumunda yerleşmesini ve ulus devlet anlayışını oturtmayı hedeflemiştir.

Ancak bu hedeflerin gerçekleşmesinde özellikle Türk insanının istekliliği ile mekân, para ve uzman yetersizliği ciddi sorun oluşturmuştur. Bu noktada örneğin yapılan konferanslar binaların yetersizliği, halkın ilgisini çekecek konuların seçilmemesi, konuşmacının ifade tarzı, konuşma süresinin uzun tutulması gibi etkenler konferansların etkinliğini düşürürken, Güzel Sanatlar Şubelerinde batı müziğinin uygulanması eleman ve malzeme yetersizliğinden doğu müziğinin uygulanması ya da müzikten başka güzel sanatlarda faaliyet gösterilmemesi sonucunu doğurmuştur. Aynı şekilde Temsil Şubelerinde salon olmaması/salonun yetersiz olması ve

ayrıca temsillerde bayan üyelerin görev alma noktasında çekingen davranmaları önemli bir sorun olmuştur. Spor Şubeleri ise, öğretmen ve jimnastik salonu yokluğu nedeniyle üzerinde en fazla durması gereken toplu beden hareketlerine dönük faaliyetleri gerçekleştirememiş bunun yerine genel olarak futbol ile ilgilenmiştir.

Bütün bu olumlu olumsuz işlevlerine rağmen Halkevleri 1940'lı yılların ortasına geldiğinde eski gücünü ve önemini yitirmeye başlamıştır. Bu önem yitirişteki temel etmen İkinci Dünya Savaşı sonunda Türkiye'de çok partili hayata geçilmesi ve buna bağlı olarak tek partili içerisinden çıkan isimlerce DP'nin kurulması olmuştur. Kuruluşundan itibaren yasal bir zemine oturtulmayan Halkevleri 1946-1950 döneminde gerek DP gerekse de tek parti döneminde baskılanan muhalif kesimlerce (İslamcılar, Türkçüler) CHP'nin yan kuruluşu olarak görülmüş ve sert bir şekilde tartışma konusu haline getirilmiştir. DP'nin 14 Mayıs 1950 seçimlerinden zaferle çıkıp iktidara gelmesi halkevlerinin sonunu getirmiştir. 8 Mayıs 1951 tarihinde TBMM'de kabul edilen yasa ile halkevleri kapatılmış ve buna ek olarak taşınmazlarının bir kısmı yeniden açılan Türk Ocaklarına bir kısmı da hazineye devredilmiştir. Tek Parti dönemi Kemalist ideolojinin halk eğitimine dönük en önemli ataklarından birisi olan Halkevlerinin Türk eğitim ve kültür hayatına katkıları, günümüzde yeteri kadar bilinmemektedir. Bize göre Halkevlerine dönük yapılacak olan değerlendirmeler günümüz halk eğitim çalışmalarında ortaya çıkan aksaklıkların çözümüne katkı sağlayacaktır.

KAYNAKÇA

- Ahmad F. (1995). Modern Türkiye'nin Oluşumu, Sarmal Yayınevi, İstanbul.
- (1986). İttihatçılıktan Kemalizm'e, Kaynak Yayınları, İstanbul.
- Akşin S. (2007). Kısa Türkiye Tarihi, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.
- Akyüz Y. (2006). Türk Eğitim Tarihi, Pegem Yayıncılık, Ankara.
- Albayrak M. (2004). Türk Siyasi Tarihinde Demokrat Parti (1946-1960), Phoenix Yayınları, Ankara.
- Arar İ. (1963). Atatürk'ün Halkçılık Programı ve Halkçılık İlkesinin Tarihçesi, Baha Matbaası, İstanbul.
- Arıkan Z. (1999). "Halkevlerinin Kuruluşu ve Tarihsel İşlevi", Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi, Sayı: 23, s. 261-281.
- Arslan B. (2016). II. Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e İki Devrim; İki Süreç "Tarihsel, İdeolojik ve Olgusal Bir Karşılaştırma", Isık Yayınları, İstanbul.
- Atatürk M. K. (1997). Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri I-III, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara.
- Balcı M. (2015). Sıra Dışı Bir Siyasetçi: Kasım Gülek Hayatı ve Siyasi Faaliyetleri, Yeditepe Yayınları, İstanbul.
- Baltacıoğlu İ. H. (1950). Halkın Evi, Ulus Basımevi, Ankara.
- Başar A. Hamdi. (1945), Atatürk'le Üç Ay, Tan Matbaası, İstanbul.
- Başgöz İ.-Wilson H. E. (1968). Türkiye Cumhuriyeti'nde Eğitim ve Atatürk, Dost Yayınları, Ankara.
- Baydur M. (2004). Kemalizm ve Değişen Paradigma, İlk Yayınları, İstanbul.
- Bayındır N. (2009). "Atatürk ve Halk Eğitimi", Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Sayı: 23, s. 1-4.

- Bila H. (1979). CHP Tarihi (1919-1979), Doruk Matbaacılık, Ankara.
- Berkes N. (1997). Unutulan Yıllar, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Bostancı M. N. (2002). Cumhuriyetimiz, Vadi Yayınları, İstanbul.
- Bursalıoğlu Z. (1994). Okul Yönetiminde Yeni Yapı ve Davranış, Pegem Yayınları, Ankara.
- Çavdar T. (2013). Türkiye'nin Demokrasi Tarihi (1839-1950), İmge Kitabevi, Ankara.
- Çeçen A. (1990). Atatürk'ün Kültür Kurumu Halkevleri, Gündoğan Yayınları, Ankara.
- Celep C. (2003). Halk Eğitimi, Anı Yayıncılık, Ankara.
- CHF Üçüncü Büyük Kongre (10-18 Mayıs 1931) Zabıtları. (1931). Devlet Matbaası, İstanbul.
- CHF Halkevleri Talimatnamesi. (1932). Hâkimiyet-i Milliye Matbaası, Ankara.
- Demirel A. (1995). Birinci Mecliste Muhalefet İkinci Grup, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Dokuyan S. (2013). 1945-1950 Yılları Arasında Türkiye, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul.
- Duman S. (2007). "Halkevlerinin Köycülük Şubesi Faaliyetleri ve Sivas Halkevi Örneği", Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi, Yıl: 3, Sayı: 6, s. 157-182.
- (2008). Türk Modernleşme Sürecinde Sivas Halkevi (1933-1951), Berikan Yayınevi, Ankara.
- (2011). Bir Modernleşme Aracı Olarak Tokat Halkevi, Berikan Yayınevi, Ankara.
- Eraslan C. (2003). Yakın Dönem Türk Düşüncesinde Halkçılık ve Atatürk, Kum Saati Yayınları, İstanbul.

- Eraslan L. (2011). Sivil Toplum ve Eğitim, Maya Akademi Yayınevi, Ankara.
- Erdem T. (1957). “Kuruluşu’nun 25’inci Yılı Halkevleri Dünyaya Örnek Bir Kültür Kuruluşunun Hayatı”, Vazife, 2/15, s. 244.
- Erdem T.-S. Erez. (1963). Kuruluşlarının Yıldönümü Halkevleri (1932, 1951, 1963), Şevket Ünsal Matbaası, İstanbul.
- Ergin O. N. (1997). Türk Maarif Tarihi, Eser Matbaası, İstanbul.
- Ergün M. (1996). II. Meşrutiyet Devrinde Eğitim Hareketleri (1908-1914), Ocak Yayınları, Ankara.
- (1997). Atatürk Devri Türk Eğitimi, Ocak Yayınları, Ankara.
- Eriş M. (2012). Osmanlı’dan Günümüze Demokratikleşme Sürecinde Türk Siyasi Hayatı ve Kemalizm, Bilgeoğuz Yayınları, İstanbul.
- Erkan H. (1975). Halk Eğitimi ve Toplum Kalkınması, Gürpınar Matbaası, Adana.
- Eyüpoğlu İ. (2000). “Bir Demokrasi Açılımı: Halkçılık ve Mustafa Kemal Atatürk”, Atatürk Üniversitesi Atatürk Dergisi, 3/1, s. 265-288.
- Geray C. (1978). Halk Eğitimi, Ankara Üniversitesi Eğitim Fakültesi Yayınları.
- Giritli İ. (2000). Günümüzde Atatürkçülük, Der Yayınları, İstanbul.
- Göçeri N. (2003), “İsmail Hakkı Baltacıoğlu’nun Halk Eğitim Anlayışı”, Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 3/1, s. 39-82.
- Gümüşsoy E. (2007). “Tanzimattan Sonra Halk Eğitimi İçin Kurulan İki Cemiyet: Cemiyet-i İlmiye-i Osmaniye ve Cemiyet-i Tedrisiye-i İslamiye”, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 8/2, s. 173-192.
- Güneş İ. (1997). Birinci TBMM’nin Düşünce Yapısı (1920-1923), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.
- Güz N. (1995). Tek Parti İdeolojisinin Yayın Organları Halkevi Dergileri (1932-1950), Bilge Adam Yapım, Ankara.

- İnalçık H. (2009), Atatürk ve Demokratik Türkiye, Kırmızı Yayınları, İstanbul.
- Kahraman H. B. (2012). Türk Siyasetinin Yapısal Analizi-II (1920-1960), Agora Kitaplığı, İstanbul.
- Karadağ N. (1990). “Halkevleri Oyun Dağarcığı (1932-1951), Erdem, 5/13 (Ocak 1989), s. 81-122.
- Karataş M. (2018). “Türkiye’de Çok Partili Hayata Geçiş Sürecinde Türkçü Muhalefetin Örneği Olarak Kızılelma Dergisi” İlkçağlardan Modern Döneme Tarihten İzler, (Ed. Osman Köse), Berikan Yayınevi, Ankara, s. 613-637.
- Karatepe Ş. (2011). Tek Parti Dönemi, İz Yayıncılık, İstanbul.
- Karpat K. H. (2011). Osmanlı’dan Günümüze Kimlik ve İdeoloji, Timaş Yayınları, İstanbul.
- (1996). Türk Demokrasi Tarihi, Afa Yayınları, İstanbul.
- Katoğlu M. (1989). “Cumhuriyet Türkiyesinde Eğitim, Kültür, Sanat”, Çağdaş Türkiye (1908-1980), Cilt: 4, (Yay. Yön. Sina Akşin), Cem Yayınevi, İstanbul.
- Kılıç E. (1983). “Yaygın Eğitim”, Cumhuriyet Döneminde Eğitim, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, Ankara, s. 469-491.
- Kılıç F. (2016). “Cumhuriyetin İlk Yıllarında Türkiye’de Yaygın Halk Eğitimi”, Kuruluşundan 90. Yılına Türkiye Cumhuriyeti Uluslararası Sempozyumu (23-25 Ekim 2013/Eskişehir), Cilt: 1, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, s. 559-580.
- Kili S. (1981). Atatürk Devrimi, Bir Çağdaşlaşma Modeli, İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara.
- Kocabaş S. (2009). İnönü Dönemi Milli Şef Yönetimi ve Demokrasiye Geçiş (1938-1950), Bayrak Yayınları, İstanbul.
- Kocatürk U. (1984), Atatürk’ün Fikir ve Düşünceleri, Turhan Kitabevi, Ankara.

- Koçak C. (2018). Recep Peker Konuşuyor “Disiplinli Hürriyet”, Alfa Yayınları, İstanbul.
- Kongar E. (1981). Atatürk ve Devrim Kuramları, İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara.
- Köker L. (2000). Modernleşme, Kemalizm ve Demokrasi, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Kurt İ. (2000). Yetişkin Eğitimi, Nobel Akademik Yayıncılık, Ankara.
- Olgun K. (2019). Türkiye’de Halkevleri Gerçeği, İksad Yayınevi, Ankara.
- (2003). “Atatürk ve İnkılapçılık” Cumhuriyetimizin 80. Yılına Armağan, 2003, Adapazarı, s. 65-79.
- Ölçen A. N. (2001). Halkevleri, İnönü Vakfı Yayınları, Ankara.
- Oral M. (2016). Kemalist Cumhuriyetin İnşası Bir İdeolojik Aygıt Olarak Ülkü Dergisi, Yeni İnsan Yayınevi, İstanbul.
- Öz E. (1992). Tek Parti Yönetimi ve Siyasal Katılım (1923-1945), Gündoğan Yayınları, Ankara.
- Özacun O. (1996). “ Halkevlerinin Dramı”, Kekibeç, 2/3, s. 87-96.
- Özdoğan G. G. (2015). Turan’dan Bozkurt’a Tek Parti Döneminde Türkçülük (1931-1946), İletişim Yayınları, İstanbul.
- Özkaya Y. (1998). “Atatürk ve Halkçılık”, Atatürkçü Düşünce El Kitabı, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara.
- Öztürk C.-Nurdoğan A. (2001). “Millet Mekteplerinde Yurttaşlık Eğitimi: Öğretim Programları ve Ders Kitapları”, Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi, Yıl: 3, Sayı: 5, s. 175-202.
- Öztürk C. (1994). “Milli Mücadele Ankara’sında Bir Yüksek Öğrenim Kurumu: Serbest Âli Dersler Müessesesi-i İlmiyesi”, Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi, 4/13, s. 55-63.

- (2009). “Maarif Vekili Mustafa Necati Bey ve Harf İnkılâbı”, 80. Yılında Türk Harf İnkılâbı Uluslararası Sempozyumu (10-11 Kasım 2008/İstanbul), Yeditepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü, s. 158-170.
- Öztürkmen A. (2016). Türkiye’de Folklor ve Milliyetçilik, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Parla T. (2008). Türkiye’de Siyasal Kültürün Resmi Kayıtları: Kemalist Tek Parti İdeolojisi ve CHP’nin Altı Oku, Cilt: 3, Deniz Yayınları, İstanbul.
- Pektaş Ş. (2003). Milli Şef Döneminde Cumhuriyet Gazetesi, Fırat Yayınevi, İstanbul.
- Perinçek D. (1999). Kemalist Devrim-3, Altı Ok, Kaynak Yayınları, İstanbul.
- Sarımay Y. (1994). Türk Milliyetçiliğinin Tarihi Gelişimi ve Türk Ocakları (1912-1931), Ötüken Yayınevi, İstanbul.
- Selvi H. (2017). Sorularla Türkiye Cumhuriyeti Tarihi, Yeditepe Yayınevi, İstanbul.
- Sertel S. (2016). “Bingöl Halkevi ve Faaliyetleri (1936-1951)”, Tarih ve Gelecek Dergisi, 2/1, s. 50-81.
- Şakiroğlu H. M. (1996). “Halkevi Derileri ve Neşriyatı”, Kekibeç, Sayı: 3, s. 131-142.
- Şimşek S. (2002). Bir İdeolojik Seferberlik Deneyimi Halkevleri (1932-1951), Boğaziçi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- Tanör B. (2002). Kurtuluş Kuruluş, Cumhuriyet Kitapları, İstanbul.
- Toker M. (1991). Demokrasimizin İsmet Paşa’lı Yılları-DP’nin Altın Yılları (1950-1954), Bilgi Yayınevi, Ankara.
- Toksoy N. (2007). Bir Kültürel Kalkınma Modeli Olarak Halkevleri, Orion Yayınevi, Ankara.
- Tunçay M. (1989). Türkiye Cumhuriyeti’nde Tek Parti Yönetimi’nin Kurulması (1923-1931), Cem Yayınevi, İstanbul.

- Turan Ő. (2000). Kökeni Ulusal Direnişe Dayanan Bir Devrim Partisi Cumhuriyet Halk Partisi, Tüses Yayınları, İstanbul.
- (2000). İsmet İnönü Yaşamı, Dönemi ve Kişiliği, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- Türkdoğan O. (1999). Kemalist Sistem Kültürel Boyutları, Alfa Yayınları, İstanbul.
- Türkoğlu  . (1996). “Halkevlerinin Kuruluş Amaçları,  rg tsel Yapısı ve Bazı Uygulamaları”, Kekibeç, 2/3, s. 97-106.
- Yazar T. (2012). “Yetişkin EĞitiminde Hedef Kitle”, Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Yıl: 4, Sayı: 7, s. 21-30.
- Yeşilkaya N. G. (1999). Halkevleri: İdeoloji ve Mimarlık, İletişim Yayınları, İstanbul.

ISBN: 978-625-7897-40-2